

Др Милица Миленковић

ОДНОСИ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ СИНДИКАТА С РАДНИЧКИМ ПАРТИЈАМА И ЊИХОВЕ ИНТЕРНАЦИОНАЛНЕ ВЕЗЕ (1919—1929)

1. Период општег превирања — цепања и уједињавања (1919—1921)

Односи који су владали између синдиката и југословенских радничких партија у тзв. легалном периоду (1919—1921) вуну своје корене из предратног социјалдемократског времена, а били су и непосредан одраз револуционарног стања у међународном радничком покрету након првог светског рата. То исто важи и за интернационалне везе југословенских синдиката.

Између Главног радничког савеза Србије (ГРС) и Српске социјалдемократске партије (ССДП) постојала је институционализована блиска сарадња на организационом, акционом и идејно-политичком плану.¹ Та наводно су прихватили социјалдемократи и синдикати Босне и Херцеговине. У осталим југословенским покрајинама с развијенијим радничким покретима ситуација је била другачија.

Синдикатима Хрватске и Словеније није био дозвољен рад све до јуна 1907. године. Стога морали су деловати као илегалне организације. Сви чланови Социјалдемократске странке били су и чланови синдиката, а партијско руководство било је истовремено и синдикално руководство. После легализације синдиката 1907. године (легализовали су само организовање, потпомагање чланова и репрезентативне дужности, док су борбене функције — вођење штрајкова, бојкота и политичких акција, обављане и даље на илегалној основи) почело је одвајање синдиката од партије и одржавање посебних конгреса. Само је синдикална организација остала у формалној вези са партијом преко реципрочног заступства.²

Синдикати Словеније и Далмације били су саставни део аустријских централа. Њихове везе с партијом биле су као у Хрватској након 1907. године. Синдикалне организације Баната, Бачке и Барање налазиле су се у саставу мађарских синдиката. Овде је сваки члан Социјалдемократске партије истовремено био и члан синдиката. Између партије и синдиката нису постојале формалне организационе везе.

Синдикати југословенских земаља били су пре првог светског рата чланови Синдикалне интернационале са седиштем у Берлину (синдикати Србије од њеног оснивања, синдикати Хрватске од 1907, а Босне и Херцеговине од 1909), а њихови синдикални савези чланови одговарајућих струковних (стручних) интернационала смештених у више великих европских градова.³

Конгрес синдикалног уједињења југословенског пролетаријата (Београд, 20. и 23. априла 1919) требало је да донесе јединствене решења будућег односа синдиката с радничким партијама и њихових интернационалних веза. Предлог интернационалне оријентације, формулисан Правилима Централног радничког синдикалног већа Југославије (ЦРСВЈ), прихваћен је без дискусије. Њиме се ЦРСВЈ обавезује „да ступи у везу са свим земаљским (државним) синдикалним централама преко Међународног синдикалног секретаријата и да појединим синдикалним савезима помаже у склапању међународних веза“.⁴

Овом формулацијом, иако не сасвим прецизно, ЦРСВ-у стављено је у задатак да преко синдикалне интернационале дође у везу са земаљским синдикалним централама других земаља и да помаже успостављање веза струковних синдикалних савеза са струковним међународним синдикалним покретима. Тако, ЦРСВ није директно ступило у чланство синдикалне интернационале, али је то учинило индиректно, што је и разумљиво, јер у то време још није постојала одређена синдикална интернационала, већ се само радило на обнављању тзв. Амстердамске синдикалне интернационале.

Питање односа између будућих уједињених револуционарних синдиката Југославије и радничке партије било је нешто теже регулисати с обзиром на различиту прансу у прошлости. Предлогом Правила ЦРСВ (референт Славко Наурић из Загреба) предвиђала се потпуна организациона и акциона одељеност синдиката и партије. Тиме би био учињен уступак синдикатима Хрватске и Словеније, а истовремено се очекивало да ће такви односи утицати на приступање синдиката Словеније (који нису суделовали на конгресу уједињења). Међутим, предложено решење изазвало је противљење делегата из Србије и Босне, где је однос између синдиката и партије до тада био другачије регулисан. Они су сматрали да овај предлог негира јединство политичке и економске борбе. Њихов став је био да „синдикати који стоје на принципу класне борбе а боје се социјализма, губе свој разлог за опстанак“.⁵

Опречни ставови измирили су компромисним решењем тако што су делегати из Хрватске пристали на чвршће везе између синдиката и партије, а заузврат је предвиђено оснивање покрајинских синдикалних већа.⁶ Конгрес је усвојио Резолуцију о јединству покрета, која представља истоветни документ конгреса ГРС из 1911. године. У Резолуцији се констатује да је синдикатима „потребна пуна независност и слобода кретања у примени тактике коју природа синдикалних борби изискује“. Али, када се пређе на терен „општих политичких акција, тактика синдиката више није довољна, нао што је недовољна и њихова организација.“ Као што је у интересу успешне синдикалне акције да директиве долазе из једног синдикалног центра, тако је потребно да и директиве у „општим класним борбама“ такође потичу из једног центра, од радничке партије. Да би се свим формама класних организација пролетаријата обезбедило „увек једнообразно, организовано и пуно учешће у општим класним акцијама“, потребно је да синдикалне организације (преко свог ЦРСВЈ) „стоје у тесној органској и организацијској вези“ с политичким представником покрета Социјалистичном радничком партијом Југославије (комуниста) [СРПЈ (к)]. Да би се остварила пуна сарадња партије и синдиката, Конгрес је одлучио:

1. Сва гласила СРПЈ(к) јесу заједнички органи целог покрета (партијског и синдикалног); 2. ЦРСВЈ бираће из своје средине за Централно

партијско веће (ЦПВ), а ЦПВ за ЦРСВЈ по два члана, „који ће бити редовни пуноправни чланови дотичних централних већа“; 3. на конгресу СРПЈ(н) биће заступане све савезне синдикалне централе у саставу ЦРСВЈ са по два делегата који се бирају на главним годишњим скупштинама или конгресима; 4. на партијским и синдикалним конгресима имају право обостраног учешћа чланови ЦПВ СРПЈ(н) и чланови ЦРСВЈ; 5. поред свих сталних веза, ЦПВ, које израђује и спроводи тактику СРПЈ(н), држаће заједничке седнице са ЦРСВЈ „кад год су у питању опште борбе, које ангажују и синдикате, а које се имају водити удруженим средствима“. То се исто налаже покрајинама и месним већима у целој Југославији.⁷

Исте ове одредбе урађене су у **Правила ЦРСВЈ** и у **Статут СРПЈ(н)**. **Правила ЦРСЈ** још предвиђају да ЦРСВЈ у споразуму са ЦПВ и управама синдикалних савеза оснива покрајинска синдикална већа која ће заменити дотадашња централна синдикална руководства у појединим југословенским земљама. Сви органи ЦРСВЈ обавезни су да одржавају што чвршће везе и енергично помажу развитак социјалистичног покрета (иста одредба унета је и у Статут СРПЈ(н)). Такође је предвиђено да се успоставе чврсте организационе и акционе везе између синдиката и партије на нивоу покрајина и месних организација путем узajамног делегирања. ЦРСВЈ може у споразуму са ЦПВ сазвати конгрес у исто време. „Ако делегати усвоје, оба конгреса могу радити са истим делегатима“.⁸

Све одредбе поменутих докумената конгреса синдикалног уједињења доследно су спроведене у пракси изузев одредбе о учешћу чланова ЦПВ СРПЈ(н) на синдикалном конгресу, јер у овом периоду други синдикални конгрес није ни одржан. Одмах по завршетку Конгреса уједињења извршено је конституисање руководећих органа револуционарних синдиката; у ЦПВ СРПЈ(н) изабрани су Душан Пешић, кројачки радник и председник ИО ЦРСВЈ, и Иван Чоловић, графички радник и члан ИО ЦРСВЈ.⁹ До краја 1920. одржане су две заједничке седнице ЦПВ СРПЈ(н) и ЦРСВЈ.¹⁰ У истом том периоду извршни одбори партије и синдиката одржали су неколико заједничких седница и издали више заједничких позива, саопштења, одлука, манифеста и сличних докумената.¹¹

На партијском Конгресу уједињења није дозвољено учешће десних социјалдемократима (социјалпатриотама), присталицама класне сарадње и социјалистичког министеријализма. Њихове присталице у синдикатима (Опћем радничком савезу — ОРС — у Хрватској и Славонији и Строковној комисији у Словенији) нису хтеле да дођу на синдикални конгрес уједињења. Тако је у радничком покрету Југославије извршен први организациони расцеп у десно. У СРПЈ(н) и ЦРСВЈ ујединили су се левичари, противници министеријализма, а присталице непомирљиве класне борбе. Међутим, ни они нису остали трајно јединствени. Под притиском владајућег режима у земљи и револуционарних и контра-револуционарних збивања у свету дошло је и међу њима до идејно-политичког диференцирања. Једну струју су чинили комунисти, а другу центрумаши — нови реформисти, који су се нашли између десних социјалиста и комуниста. Тај процес се најпре појавио и брже напредовао у Хрватској и Славонији, а зитим у Србији, Босни и Херцеговини. Центрумаши су највише присталица имали међу партијским и нарочито међу синдикалним функционерима, док су комунисти за собом имали већину чланства.

Центрумаши су осећали да се диференцирање врши на њихову штету, да остају без присталица па су тежили да зауставе тај процес. Документима Конгреса синдикалног уједињења било је предвиђено да се уједињење покрајинских синдикалних савеза изврши на централистичној основи у року од три месеца. Међутим, дошао је и крај 1920. године а тај циљ није био у потпуности остварен. На путу уједињења врло често су стајали центрумаши. У размирицама између центрумаша и комуниста важно место су заузимали односи између партије и синдиката и интернационална оријентација.

Центрумашка већина у Покрајинском синдикалном већу у Загребу, с јаким позицијама у управама појединих синдикалних савеза Хрватске и Славоније, систематски је ометала централизацију струковних савеза, јер није желела да синдикати из њене покрајине дођу у чвршћу везу с комунистима и падну под њихов утицај. Због тога су се све чешће и отвореније изјашњавали против устаљене везе између партије и синдиката и транили организациону, акциону и политичку неутралност и независност синдиката од свих партија, имајући у виду првенствено њихову независност и неутралност у односу на СРПЈ(к). У Вуковару је за јун 1920. године био заказан Други синдикални конгрес (одмах по завршетку партијског конгреса). Извршене су одређене техничке и организационе припреме, објављени предлози неких конгресних докумената и предузети други неопходни кораци, али је ИО ПСВ у Загребу, 3. јуна 1920, затражио да се конгрес откаже, у супротном на њему неће суделовати представници синдикалних организација из Хрватске и Славоније. Под тим ултиматумом ИО ЦРСВЈ био је принуђен да одгоди синдикални конгрес на неодређено време.¹²

На Партијском конгресу у Вуковару (20—24. јуна 1920) центрумаши из Хрватске и Славоније су дошли у оштар сукоб са комунистима по многим питањима, између осталог и због параграфа 14. статута КПЈ. Тај члан правилника регулише организационе и друге односе између КПЈ и синдиката у истом смислу као параграф 12. старог Статута СРПЈ(к) и Правилника ЦРСВЈ.¹³ Центрумаши су изјављивали да је тај параграф нов и да га не могу прихватити све док надлежни покрајински синдикални форуми о томе не донесу одговарајућу одлуку. У међувремену сукоб између комуниста и центрумаша Хрватске и Славоније заоштрио се до те мере да су они одбили да се покоре одлукама Вуковарског конгреса и повели отворену борбу против КПЈ, што је довело до њиховог одстрањивања с партијских функција, током јула и августа 1920. године. На конференцији покрајинских синдикалних управа ИО ПСВ Хрватске и Славоније они су смењени и са руководећих положаја у синдикатима.¹⁴

У време када је политички ликвидирана центрумашна опозиција у Загребу, у синдикатима је ојачао отпор центрумаша из Србије и Босне. Сада су и они почели да тране одвајање синдиката од КПЈ и њихову политичку неутрализацију у односу на све партије. Другим речима, транили су прекидање статутарних и прантичних веза између партије и синдиката, јер су само у томе видели гаранцију за очување својих позиција у синдикатима. Како су у овом периоду одржавани конгреси уједињења појединих синдикалних савеза, дошло је до сарадње између центрумашних синдикалних функционера из Србије, Босне и Херцеговине, Хрватске и Славоније и десних синдикалиста из

Словеније, што је уједињеним социјалреформистима омогућило да заузму значајне позиције у више централизованих синдикалних савеза при ЦРСВЈ.¹⁵

Нако се током 1919. и 1920. године развијао процес интернационалне оријентације револуционарних синдиката?

Доневши индиректну одлуку да ЦРСВЈ усмери на постојећој синдикалној интернационали и везавши га чврсто за СРПЈ(н) (која је била члан Треће комунистичке интернационале), Синдикални конгрес је донео две одлуке које су биле у међусобној супротности. Објашњење ове недоследности налази се у чињеници што у време Конгреса уједињења још није била обновљена Синдикална интернационала, а није се са сигурношћу могло рачунати каква ће бити њена оријентација. Синдикати развијених капиталистичких европских земаља, с милионским чланством, многобројним листовима, часописима и функционерским кадром, као и синдикалне интернационале, почетком првог светског рата доживели су судбину „своје“ бружоазије, а чланство је стављено у службу ратне политике „својих“ влада. У току рата чињени су покушаји да се окупе синдикални функционери зарађених и неутралних земаља и да се обнови Синдикална интернационала, али ти покушаји нису успели. Противречности између синдиката (функционера) зарађених земаља биле су непремостиве.

Чим је рат завршен, оживеле су иницијативе за обнову Синдикалне интернационале. Већ почетком фебруара 1919. у Берну (Швајцарска) почела је да ради Међународна синдикална конференција. У њој су се нашле делегације из 18 земаља, међу којима није било делегата из југословенских земаља. Један од најважнијих задатака Конференције био је обнова Синдикалне интернационале. Међутим, помнуте противречности још су биле велике, а уз то су постојале и неке техничке тешкоће, тако да Конференција није испунила постављени задатак.¹⁶

После нових, дужих и озбиљнијих припрема у Амстердаму је од 28. јула до 2. августа 1919. одржан Међународни синдикални конгрес, на коме је обновљена Синдикална интернационала (под именом Интернационални синдикални савез — ИСС, а код нас позната као Међународни синдикални савези (МСС). Конгресу у Амстердаму присуствовала су 92 делегата из 14 земаља, који су заступали 17 милиона синдикално организованих радника. Ни на овом конгресу није било делегата из Југославије. После подношења извештаја о дотадашњем раду МСС и усвајања нових правила ове интернационале, заузети су ставови о међународном радничком законодавству, расправљало се о међународној ситуацији, акцијама МСС и Друштва народа и изабрано руководство Интернационале. И на овом конгресу је долазило до честих суноба представника бивших зарађених страна. Интернационала је за своје главне циљеве прогласила: помагање у националним и интернационалним размерама организација које су јој приступиле и покрета који јој се нису прикључили, помагање заједничких акција које се тичу општих интереса синдикалног покрета, ометање међународних акција за спречавање штрајкова, прикупљање новчаних средстава за остварење наведених циљева и „осталих интереса синдикалног покрета“. На предлог Енглеза, за председника МСС изабран је В. А. Еплтон (Велика Британија), за првог потпредседника Л. Жуо (Француска), за другог потпредседника Мертенс (Белгија). Установљен је Секретаријат са се-

диштем у Амстердаму, на челу с Аудехејстом и Фименом. Немачка делегација је дала посебан предлог за персонални састаз вођства Интернационале, али је он у целини одбијен. Земље заступљене у управи подељене су у десет група. Југославија је сврстана у 8. групу са Чехословачком и Пољском. У управу је изабран Чех Тајерле, а његовог заменика требало је да одреде синдикати Југославије и Пољске.¹⁷ Како је за седиште Секретаријата Интернационале одређен Амстердам, ова интернационала је позната као Амстердамска.

Штампа револуционарног радничког покрета у Југославији није регистровала Међународни синдикални конгрес у Амстердаму, нити је обавестила своје читаоце о његовим резултатима, показујући на тај начин незаинтересованост за обновљену синдикалну интернационалу. То се може објаснити чињеницом да је вођство тог покрета у међувремену обавештено о основама на којима ће се обновити Интернационала. Сви документи Амстердамског конгреса, нарочито циљеви Интернационале потврдили су да је МСС постављен на опортунистичкој основи. Томе су допринеле разне социјалреформистичке струје које су учествовале у обнављању МСС а нарочито представници синдиката Велике Британије и Америчке федерације рада, који су били најбројнији.¹⁸

Како ће практично функционисати веза југословенских револуционарних синдиката с Амстердамском, на једној, и Московском интернационалом, на другој страни, и која ће страна имати доминантан утицај зависиће од односа снага у Југославији и политичког развитка у земљи и свету. Без обзира на то што је ЦРСВЈ било револуционарно оријентисано, и због тога супротстављено МСС, оно се није налазило у сукобу с овом интернационалом. Нене су везе ипак одржаване. У јуну 1920, ЦРСВЈ је, на позив Амстердамске синдикалне интернационале, са синдикатима других земаља учествовало у бојкоту Хортијеве Мађарске, због крвавог терора који је тамо вршен над радничком класом.¹⁹ Са сигурношћу се може тврдити да ЦРСВЈ није било члан Амстердамске синдикалне интернационале. Сасвим је другачија била ситуација с централама синдикалних савеза који су били чланови струковних интернационала.

Реформистички синдикати из Хрватске и Славоније, на чијем су челу стајали десни социјалисти и социјалпатриоти, имали су у односу на радничке партије и на Синдикалну интернационалу, сасвим другачије држање од ЦРСВЈ, и то је један од најважнијих разлога што нису приступили револуционарним синдикатима. У Хрватској и Славонији је после првог светског рата између ОРС (који је имао 17.000 чланова) и Социјалдемократске странке задржан однос из предратног периода, синдикати су били формално независни. Њима су руководили истанути синдикални функционери. Строго се водило рачуна да се партијски и синдикални скупови не одржавају на истом месту и у исто време. У периоду интензивних припрема за Конгрес уједињења и преласна синдикалног чланства на леве позиције, десни социјалисти су све чешће и енергичније почели да истичу потребу строге неутралности синдиката од свих партија. У томе су видели једину могућност да спрече комунисти да завладају синдикатима. Руководећи се тим циљевима, пленарна седница ОРС Хрватске и Славоније (априла 1919) поставила је као услов за суделовање својих организација на конгресу уједињења „да се струковни конгрес потпуно одијели од политичког (партиј-

сног конгреса — М.М.) и да на истоме не смије судјеловати новоизабрана партијска управа са правом одлучивања“.²⁰ Наведени услови нису прихваћени и ОРС је остао изван Уједињених синдината.

У време Конгреса уједињења ОРС је имао 39.000 чланова, али је после тога број његових присталица знатно опао. Чланство га је напуштало и прилазило револуционарним синдикатима. У зиму 1919/1920. број чланова у организацијама ОРС пао је на 3.000. У тежњи да очува своје чланство које се почело осипати, ОРС је 1919. године издао проглас у коме оправдава своју политику. Да би се избегао сукоб с државном влашћу, ОРС је настојао, по његовим изјавама, „да сачува организације од сваког политичког деловања и од комунистичке диктатуре. Управа ће и у будуће бити против сваког прикључења (ОРС-а) ма којој радничкој странци, догод не дође до јединствене пролетерске политичке странке“.²¹ Неслагања руководства ОРС са ЦРСВ дошла су до изражаја и на годишњој скупштини ОРС за Хрватску и Словенију, крајем августа и почетком септембра 1919. године. Расправљајући о синдикалном уједињењу радничке класе Југославије, истакнуто је да до уједињења може доћи ако ЦРСВЈ промени свој правилник који дозвољава да веће „имаде у себи чланове комунистичке партије, који (синдикатима) имају давати правац у великим акцијама“. Тражено је да се синдикати „поставе на неутрално тло“. ОРС је био спреман на сарадњу, па и на организационо уједињење с револуционарним синдикатима ако би ЦРСВ било спремно да се одрекне члана 4, тачке 12. својих правила.²² ЦРСВЈ није прихватило овај предлог и до уједињења није дошло. Суштински разлози који су довели до разилажења ОРС и ЦРСВЈ и на питању уједињења били су односи на којима су ове две синдикалне централе заснивале своју сарадњу с радничким партијама.

Синдикалне организације Словеније, после првог светског рата иступиле су из састава Аустријских синдината и формирале своје централе (осредња друштва) у Љубљани на челу са Строковном комисијом. У марту 1919. године ове организације су имале 17.000 чланова. Односи између синдината и Југословенске социјалдемократске странке (ЈСДС) били су постављени на исту основу као у Хрватској. На челу синдината налазили су се истакнути социјалдемократи. Између синдината Словеније и ЈСДС нису постојале статутарне организационе везе. Услед географског положаја Словеније и неких других фактора, раднички покрет ове покрајине био је више изложен утицајима из западне и средње Европе него из других југословенских покрајина. Овде се утицај револуционарне политике спорије пробијао, а партија и синдикати у току 1919. године нису били изложени оштрим унутрашњим сукобима као у суседној Хрватској. Синдикати су стајали углавном по страни. На синдикалном конгресу Словеније (Љубљана, 8—9. јуни 1919) заузет је став да Строковна комисија, која је у то време имала 25.000 чланова, почне преговоре о уједињењу са ЦРСВЈ на бази докумената усвојених на Конгресу синдикалног уједињења.²³ Али процес уједињења текао је споро, а разлози су били у односима између партије и синдината.

Захтеви за организационо одвајање синдината од пролетерских партија и за политичку неутралност синдината нису били формалне природе. Они су значили раздвајање економске и политичке борбе а тиме слабљење и једне и друге, од чега је користи могао да има само класни противник. Социјалпатриоти из Словеније, Хрватске и

Славоније тврдили су да је тај противник у Југославији, након заршетка првог светског рата тако снажан да би свана директна акција пролетаријат одвела у катастрофу. То је значило да су се одрицали борбе за крајњи циљ пролетаријата, одредивши се само за легалну борбу ради поправљања положаја радника у оквирима постојећег буржоаског поретка.

Строковна комисија и ОРС такође су се разликовали у погледу интернационалног одређења, што је било последица унутрашњих односа у организацијама. На Конгресу синдиката Словеније изражена је жеља да Синдикална интернационала буде што пре обновљена, како би се међународном удруженом капитализму могао успешно супротставити интернационално удружени и у своје класне синдикалне организације окупљени пролетаријат. „Услед тога изјављује конгрес, да класно организовани пролетаријат Словеније жели и у будуће остати свесни члан синдикалне интернационале и унапређивати међународну сарадњу“.²⁴

Притиснуто унутрашњим размирицама и претњом организационог расцепа, десничарско руководство ОРС тражило је потпору за свју политику не само у земљи већ и на страни. Оно је пратило процес обнављања Синдикалне интернационале и о томе обавештавало своје чланство. Чим је Интернационала обновљена, оно је ступило у „информативне односе“ с њом, обавештавајући је о свом раду и тражећи њену подршку.

На годишњој скупштини ОРС, одржаној само месец дана после обнове МСС, истакнута је нужност ширења међународне радничке солидарности и веза. Пре рата су такве везе постојале, али их је рат пренинуо. У резолуцији о интернационалној оријентацији истакнуто је да ОРС „и у будуће остаје чланом струковне интернационале и да ће међу својим члановима својски унапређивати међународну солидарност пролетаријата“.²⁵

Током времена ОРС се све чвршће везивао за МСС. Његова пленарна седница, одржана 8. августа 1920. у Загребу, једногласно је одлучила да ОРС и даље остаје у чланству и на становишту Амстердамске синдикалне интернационале. Интернационала „треба да буде скупште свих синдикалних организација које стоје на становишту класне борбе, без обзира на разлике у методама и тактици борбе, кој/ће свака земља према својим приликама и условима сама одређивати“. На другој страни, пленум је одбацио позив Коминтерне за рушење МСС и стварање нове Црвене синдикалне интернационале, као „наметање метода и тактике борбе“, који су штетни за радничке синдикате и који их „неминовно воде до катастрофа и расцепа“.

Револуционарни уједињени синдикати Југославије (ЦРСВЈ), који су били најмасовнија синдикална организација у земљи у легалном периоду (крајем 1920. године имали су 250.000 чланова), нису имали своју интернационалну централу. То је долазило отуда што комунисти крајем првог светског рата нису имали јединствен став према синдикатима. Очекујући брзу победу социјалистичке револуције у Европи и без помоћи синдиката, они су их запоставили. У време одржавања Оснивачког конгреса Коминтерне (Москва, 2—6. марта 1919) није о томе расправљано на међународном нивоу и није утврђен никакав начелан став. Додуше, идеју о потреби образовања Црвене синдикалне интернационале покретали су руски синдикати јуна 1917. и јануара 1918, али се из непознатих разлога од тога одустало.²⁷

Тиме су синдикати несвесно и силом прилика дати у руке социјалиста реформиста, што је имало далекосежно неповољне последице по међународни револуционарни покрет. Наиме, пропуштен је најповољнији послератни револуционарни период да се највећи део синдикалног чланства усмери улево. На тај начин дато је времена десним социјалистима и центрумашима да се још више учврсте на челу синдиката. Услед тога, комунисти нису имали синдикате уза се у објективно револуционарној ситуацији, а повели су борбу да их освоје када су те погодности почеле да нестају. Може се рећи да је недовољно схватање значаја синдиката у борби за освајање политичке власти и као непресушног резервоара за регрутовање револуционарног партијског чланства, био један од највећих тактичких и стратегијских пропуста комуниста у послератној објективно револуционарној ситуацији.

Комунисти су релативно брзо постали свесни пропуста. У септембру 1919. Извршни комитет Коминтерне је подржао иницијативу да се позову радници целог света да прекину све везе с Амстердамском интернационалом и предузму кораке да се створи лева синдикална интернационала, која ће „послужити као један од главних органа светске социјалистичке револуције“. Такође је одлучено да се у име Коминтерне сазове међународни синдикални конгрес.²⁸

Међутим, ова идеја се споро остваривала. У првој половини 1920. у Москви су одржавани састанци с представницима левог крила међународног синдикалног покрета и анархосиндикалистима. У јуну 1920. одржано је саветовање представника револуционарних синдиката Велике Британије, Италије и Совјетске Русије. Представници Коминтерне су предложили да се при Трећој интернационали образује посебна секција за синдикални покрет. Синдикални функционери Италије и Велике Британије сматрали су целисходнијим да се створи посебна међународна револуционарна синдикална организација. На њихов предлог решено је да се у Москви ускоро сазове шире саветовање представника револуционарних савеза да би се пронашао најбољи начин за оснивање нове синдикалне интернационале.²⁹

Упоредо с овим акцијама текле су и иницијативе Коминтерне. У јуну 1920. председник Извршног комитета Коминтерне обратио се манифестом **Радничким синдикатима у свим земљама**. У њему се указује на издају класних интереса пролетаријата у току рата и на контрареволуционарну улогу старих синдикалних вођа. Нови синдикални покрет, стоји у манифесту, „мора тежити за директном, непосредном борбом за диктатуру пролетаријата и совјетску власт у заједници са комунистичком партијом“. Предложени су принципи најпуније централизације, а организација да се изврши „на принципу индустријских савеза“. У манифесту су изложени ставови да се синдикати морају борити за радничку контролу над производњом, за социјализацију најважнијих привредних предузећа, не заборављајући при том да је без успостављања совјетске власти немогућа озбиљнија социјализација. Сваки синдикат је обавезан да се бави питањима мобилизације, демобилизације, војне обавезе, посредних и непосредних пореза, ратним дуговима, подржављењем железница, рудника, најважнијих индустријских грана и др. На конгресима Треће интернационале стоји у Манифесту „треба да учествују и синдикати, који стоје на гледишту револуције. Те организације морају се сјединити на једној општој основици и организовати једну секцију Треће интернационале“. Амстердамској интернационали је објављен рат а синдикати позвани да с њом прекину сваку везу.³⁰

Као резултат свих ових иницијатива, у Москви је 15. јула 1920. одржан састанак синдикалних представника Совјетске Русије, Италије, Шпаније, Француске, Грузије, Југославије и Бугарске. Ови представници су, у ствари, у већини били делегати који су дошли на предстојећи II конгрес Коминтерне. Саветовање је открило низ крупних организационих идејних и политичких неслагања у најважнијим питањима револуционарног синдикалног покрета. Ту су, пре свега, однос према диктатури пролетаријата, економици и политици, однос према радничким партијама и Трећој интернационали, совјетском систему власти и пролетерској држави, као и однос према МСС. Међутим, до заједничког става је ипак дошло и створен је Привремени међународни савет синдикалних савеза (ПМССС) у Москви, усвојен његов статут и упућен апел радничким синдикатима свих земаља. Ово је био приметак Црвене синдикалне интернационале (ЦСИ, Профинтерне).³¹

У апелу ПМССС (1. августа 1920) донет је у суштини програм ове организације. Констатује се да су синдикати већине земаља током последњег рата „већим делом постале слуге интернационалног капитала“, ометајући на тај начин „коначно ослобођење“ свих радника. Због тога је први задатак радничке класе да „обједине све синдикално организоване снаге у једну снажну револуционарно-класну организацију“, која ће, у сарадњи са комунистичким пролетаријатом, „развијати своју максималну улогу за коначну победу социјалистичке револуције и за изградњу светске совјетске републике“. Диктатура пролетаријата се сматра пролазном фазом радничке власти. За Амстердамску синдикалну интернационалу се каже да својим програмом није у стању да обезбеди остварење циљева радничке класе. Стога се осуђује тактика излажења револуционарних елемената из постојећих савеза. Напротив, тражи се да се у синдикатима целог света развија „пропаганда за комунизам“ и да се „у свакој организацији оснивају комунистичке револуционарне групе за пропаганду и спровођење нашег програма“.

Да би се остварили ови циљеви, основан је међународни борбени комитет који ће функционисати као Међународни савет синдикалних савеза и радити у споразуму са Извршним одбором Коминтерне. Предвиђено је да се у Савет учлане синдикалне и продуктивне (задружне) организације, које су прикључене Коминтерни. Један представник Међународног савета синдикалних савеза требало је да ступи у Извршни одбор Коминтерне, као његов члан, и обрнуто. Апел је, поред представника других поменутих синдиката, у име „Опште федерације рада у Југославији“ потписао Илија Милкић.³²

Други конгрес Коминтерне (Москва, 19. јула—6. августа 1920) такође се бавио питањем синдиката у посебној тачки дневног реда. У тезама усвојеним по овом питању, од комуниста свих земаља се тражи да ступају у синдикате „нако би од њих направили свесне борбене органе за обарање капитализма а за комунизам. Они морају да приграбе иницијативу за оснивање синдиката где они не постоје“. Комунисти су обавезни да по могућности успоставе „потпуно јединство између синдиката и комунистичке партије и да подреде синдикате вођству партије као авангарде радничке револуције“. Да би се тај циљ остварио, морају комунисти свуда у синдикатима стварати комунистичке фракције и уз њихову помоћ овладати синдикатима и водити их. С обзиром на постојање могућности да синдикална бирократија онемогући комунистима улазак у синдикате ради остварења постављених циљева, комунистима је

препоручивано да не презају од цепања синдиката, али се то смело провести само онда „ако комунистима успе да путем неуморне борбе против опортунистичких вођа и њихове тактике и путем живог суделовања у економској борби, увере широке радничке масе да се расцеп не предузима ради њима још неразумљивог далеког револуционарног циља, већ ради конкретних најближих интереса радничке класе“.³³

У знаменитом „21 услову за пријем у Комунистичку интернационалу“, све комунистичке партије су обавезане „да врше систематски упорно комунистички рад у синдикалним савезима“ и да тамо образују комунистичке ћелије, „које дугим и упорним радом треба да придобију синдикалне савезе за ствар комунизма“. Исто тако комунисти су задужени да воде упорну борбу против Амстердамске интернационале и да радницима указују на нужност раскида с њом. Поред тога, све организације које су желеле да приђу Коминтерни, морале су плански и систематски да раде на удаљавању свих врста реформиста с иоле одговорних места у синдикалним савезима.³⁴

Новоусвојени **Статут** Комунистичке интернационале предвиђа да „синдикати који стоје на бази комунизма и који су међународно сједињени под руководством Комунистичке интернационале, чине синдикалну секцију Комунистичке интернационале“, што значи да нису организационо самостални. Ови синдикати делегирају своје представнике на светске конгресе Коминтерне „прено комунистичких партија дотичних земаља“. Синдикална секција Комунистичке интернационале делегира једног свога представника с одлучујућим правом гласа у Извршни комитет Треће интернационале, а Извршни комитет Коминтерне „има право да делегира једног представника са одлучујућим правом гласа у синдикалну секцију Комунистичке интернационале“.³⁵

Према документима Коминтерне види се да су њени ставови много чвршћи, изричитiji него ставови који су заузети на оснивачком састанку ПМССС. Коминтерна је увек подређивала синдикате комунистичкој партији. Тенденција представника западноевропских земаља је била да Синдикална интернационала задржи што више идејне, организационе и акционе независности.

Каква је била улога југословенских синдиката у стварању ПМССС?

Нема сачуваних података о томе да се било који форум револуционарних синдиката у Југославији састајао и бирао делегате или, пак, коме дао овлашћење да га заступа на оснивачком састанку ПМССС у Москви. Такође у југословенској штампи нема ни једног обавештења о одржавању поменутих састанака. Везе са Совјетском Русијом биле су отежане. Познато је да на II конгресу Коминтерне, из објективних разлога, није суделовао ни један изабрани делегат КП из Југославије. Тако је КПЈ на II конгресу заступао само Илија Милкић, мада му је мандат стигао после Конгреса. Милкић је самоиницијативно суделовао и на припремним састанцима и потписао апел и друга документа ПМССС у име ЦРСВЈ, сматрајући да тиме делује у духу жеља чланства револуционарних синдиката. Синдикално руководство ЦРСВЈ напредно је обавештено о овој акцији и сложило се с њом. Начин приступања ЦРСВЈ Привременом међународном савету синдикалних савеза изазвао је негодовање центрумаша и у каснијој борби с комунистима представљао важан аргуменат.

После формирања ПМССС почело је оснивање одговарајућих регионалних организација. Ради стварања балканско-подонавске регионалне

организације у Софију је допутовао Николај Авиллов—Глебов, као представник ПМССС из Москве. Планирано је да се балканско-подоунавска синдикална конференција одржи 26—28. септембра 1920. у Софији. Пошто су стигли једино представници грчких и румунских синдиката, одржано је само саветовање. Остале земље нису биле на време обавештене о одржавању конференције. На саветовању, пошто су се сви упознали с међународном ситуацијом, одлучено је да се одржи балканско-подоунавска синдикална конференција и да се позову синдикалне организације Бугарске, Румуније, Грчке, Турске, Југославије, Мађарске и Чехословачке, које су прекинуле везе с Амстердамском синдикалном интернационалом и које желе да признају Платформу ПМССС у Москви а спремне су да се на делу боре за унидање капиталистичког поретка и остварење социјализма путем диктатуре пролетаријата.³⁶

По завршетку саветовања у Софији, Авиллов је илегално прешао у Југославију. Одржавао је састанке у приватним становама комуниста, обавештавао се о југословенском радничком покрету и извештавао о међународном синдикалном покрету. У Београду је 13. октобра 1920. одржао састанак с комунистима из ЦРСВЈ. О овом састанку, као и питањима која су на њему расправљана, центрумашама нису били обавештени. Саслушавши извештај Авилова о међународној ситуацији, а посебно о приликама у међународном синдикалном покрету, присутни су поздравили иницијативу за сазивање балканско-подоунавске конференције револуционарних синдиката, сматрајући да је потреба за таквом конференцијом већ одавно сазрела. Осуђена је Амстердамска синдикална интернационала и изражен захтев да се све револуционарне снаге чвршће уједине. ЦРСВЈ прихвата одлуке Другог конгреса Коминтерне о синдикатима, признаје потребу борбе за диктатуру пролетаријата и совјетску власт и сматра да синдикални савези балканско-подоунавских земаља треба да уђу у чланство ПМССС у Москви. ЦРСВЈ ће учествовати на предстојећој синдикалној конференцији балканско-подоунавских земаља у Софији и тиме потврдити своје ступање у редове међународних револуционарних синдиката. Представник ЦРСВЈ на овој конференцији био је Иван Чоловић.³⁷

Конференција је одржана 3. и 4. новембра 1920. у Софији с представницима револуционарних синдиката Румуније, Бугарске и Југославије. Испред ПМССС конференцији је присуствовао Авиллов. После извештаја о стању покрета у својим земљама и свету усвојене су резолуције: 1. **О међународном синдикалном покрету**, 2. **О оснивању привременог балканско-подоунавског синдикалног секретаријата**, 3. **О односима између Привременог балканско-подоунавског синдикалног секретаријата и Балканско-подоунавске комунистичке федерације**, 4. **О учешћу балканско-подоунавских савеза на међународној синдикалној конференцији у Москви**, 5. **О односима између комунистичких партија и струковних савеза у балканским и подоунавским земљама** и 6. **Поздрав међународном савезу струковних савеза у Москви и Сверуској конференцији струковних савеза**.³⁸

Од свих ових одлука за нас је најважнија одлука о односима између комунистичких партија и синдиката. КП је проглашена као „врховни руководилац како у политичкој, тако и у економској борби“. Да би се ојачале везе између КП и синдиката, одлучено је да се постојеће организационе везе предвиђене Статутом ојачају и да се у синдикалним организацијама образују комунистичке фракције „ради јединственог де-

ловања комунистичких елемената и ради спровођења политике КП у синдикалним организацијама“. Франције треба да буду „подређене одговарајућим партијским организацијама“. И ако је регулисање односа између партије и синдиката на овај начин изазвало отпор, нарочито представника југословенских синдиката Ивана Чоловића, који је указивао на опасност од цепања синдикалног покрета, резолуција је ипак усвојена уз образложење да синдикалне фракције не треба да диктирају синдикалним партијску политику, већ да буду само трансмисије за спровођење политике коју одређује КП као целина.³⁹

Дефинитивно је Црвена интернационала (ЦСИ) створена на Конгресу у Москви 3—19. јула 1921. У току седамнаестодневног рада, Конгрес је усвојио низ значајних одлука и апела и прихватио **Статут** Профинтерне. Одлуком о односима између Коминтерне и Профинтерне требало је да се створе што је могуће чвршће везе, у облику узајамних представништва оба извршна одбора, заједничких саветовања, заједничких припрема и јединственог спровођења револуционарних акција у националним и интернационалним размерама и слично. Практично је то решено на тај начин што је **Статутом** предвиђено да Централно синдикално веће пошаље три своја представника, с решавајућим правом гласа, у Извршни одбор Коминтерне.⁴⁰ У **Одлуци о питању татине** Црвене синдикалне интернационале, дат је историјат развитка синдикалног покрета у свету, с нарочитим акцентом на утврђивању циљева, метода и средстава класне борбе, као и на прецизирању акционог програма. Они одбацују идеју неутралности и независности, јер знају да се под тим пароллама крије реформистичка идеја економске и политичке борбе и изоловања синдиката од револуционарног социјализма. Од револуционарних синдиката се тражи да се „ни за један тренутак не одвајају од маса, од њихових свакодневних потреба и нада. Радити се мора на основи свакодневних сукоба, који масе дубоко узбуђују“. Основица за деловање мора бити економска борба — радничке наднице, тарифни уговори, осигурање ратних жртава, социјално осигурање, незапосленост, женски и дечји рад, хигијенски услови у радионицама, скупоћа, стамбено питање и сл., али и персонска политика, мобилизација, колонијалне авантуре и слично. Присталице ЦСИ у свему овоме морају да предњаче и радничким масама дају практичан пример револуционарног духа и самоодрицања, а комунисти ће освојити масе, ако буду стајали на челу те борбе. Акциони програм ЦСИ препоручује директне акције синдиката, тј. све врсте непосредних притисака радника на послодавце и државу (бојкот, штрјк, уличне демонстрације, насилно заузимање предузећа, спречавање извоза производа и сл.). Да би се у овој борби имало више успеха „свака фабрика и свако предузеће мора да постане тврђава револуције“, а сви радници једног предузећа морају припадати једном синдикату.⁴¹

Посебним одлукама обавезани су чланови ЦСИ да се боре за контролу производње, за стварање фабричних и радничких већа, за успостављање синдиката на индустријском принципу, за освајање старих синдиката.⁴²

На оснивачком конгресу ЦСИ учествовала је и делегација револуционарних синдиката из Југославије. Њу су представљали: Павле Павловић, секретар ЦРСВЈ и Сима Марковић, секретар КПЈ, као општи синдикални делегати; поједине синдикалне савезе су заступали: Гавра Предојевић, дрводељце, Миливоје Каљевић, кожарско-прерађивачке рад-

нике, Миодраг Манојловић, саобраћајне и транспортне раднике (сви из Србије), Габријел Крањец, раднике животних намирница, Николо Јосиповић, металске раднике (оба из Хрватске), Ђуро Ђаковић, монополске раднике (из Босне и Херцеговине), Миха Корек, рударе, (из Словеније) и Илија Милкић (радник из Србије, који од краја рата живи у Совјетској Русији), трговачке помоћнике. Мандат Фрање Пушкарића, представника пекарских радника (Хрватске), који се такође налази у списку делегата је проблематичан.⁴³ На тај начин је ЦРСВЈ и формално и практично постало члан ЦСИ.

Упоредимо ли Статут и одлуке Оснивачког конгреса ЦСИ с Правилима и праксом ЦРСВЈ, видећемо да је ЦРСВЈ у много чему (веза партије и синдиката, став према неутралности синдиката, типу синдикалне организације и др.) предњачило са праксом свога времена, тј. југословенски синдикати су до краја 1920. успели да остваре у пракси многа решења која су чланице ЦСИ тек прихватале. То је било могуће постићи због тога што су у југословенским револуционарним синдикатима комунисти имали превагу над свим другим струјама, стога у другој половини 1920. нису ни сматрали за потребно да приступе стварању комунистичких фракција у синдикатима.

Шта се догађало с интернационалном оријентацијом југословенских синдиката у целини?

Сама чињеница да су била у формирању два синдикална центра с различитим програмима и циљевима борбе, доводила је до појачане активности различитих идеолошких струја.

Амстердамска синдикална интернационала се мирила с опстанком постојећег грађанског поретка, борила се искључиво легалним средствима за интересе пролетаријата, не доводећи ни на који начин у питање буржоаски систем власти. Циљ московских интернационала било је револуционарно рушење буржоаског друштва са свим његовим институцијама (подразумевајући и МСС) и успостављање совјетске власти путем диктатуре пролетаријата као прелазне форме. Два различита идејна центра следиле су и организације с различитим идејним одређењима, усвајајући при том и примењујући различите стратешке и тактичке методе борбе.

Реформистички синдикати у Југославији брзо су се определили за Амстердамску синдикалну интернационалу. Међутим, пошто је бројно чланство ЦРСВЈ било политички разнородно, и питање интернационалне оријентације синдиката постало је додатни узрок унутрашњих сукоба. Обавештени о настојању представника југословенских синдиката и ЦРСВЈ на оснивању ПМСС, центрумаша су почели оштро протестовати. На седници ИО ПСВ Хрватске и Славоније, 16. јула 1920, центрумашка већина је осудила „Зиновљев проглас“ (позив за стварање нове синдикалне централе у Москви у саставу Треће Интернационале), као и ЦРСВЈ „што се не бави питањем интернационалних веза“, тражећи да се покрене полемика у радничкој штампи о наведеном прогласу а у синдикалним организацијама дискусија о интернационалним везама, како би се ставови о овом питању искристалисали и тиме омогућило наредном синдикалном конгресу да о томе заузме коначан став.⁴⁴

У јулу 1920. односи између комуниста и центрумаша у покрајинском синдикалном руководству у Загребу били су тако затегнути да су центрумаша разматрали могућност да отцепе синдикате Хрватске и Славоније од ЦРСВЈ и да их уједине с десничарском струковном коми,

сијом Словеније. Држећи се закључака седнице ИО ПСВ од 16. јула 1920, Гејза Брудњак, један од најистакнутијих централних синдикалних функционера у Загребу, почео је најављену дискусију. По његовом мишљењу, приликом уједињења синдикалних покрета Словеније и Хрватске мораће да се реши и питање интернационале, јер од тога зависи не само уједињење „него и будући рад и тактика наших синдиката“. Сматрао је да ће се ова два покрета одредити за Амстердамску интернационалу.⁴⁵

Ни после истиснивања загребачких централних извршних органа из руководства покрета, августа 1920, они нису престали да делују. Уз помоћ полиције задржан је лист **Нова истина**, преко кога је почела још оштрија борба против свега комунистичког. У новом чланку Брудњак доказује да је деловање Амстердамске синдикалне интернационале прилагођено објективним приликама и степену класне свести синдикалног чланства. Синдикати, као економске организације пролетаријата морају бити очишћене од свих политичких илузија и свести своје деловање у реалне економске оквире ради извојевања најелементарнијих економских концесија. Синдикално чланство, сматра он, „треба васпитавати у правцу прилагођавања економским кретањима, чији је ход постепен, еволутиван, а не позивати их на рушење оних тековина које су генерације пролетаријата тешком борбом извојевале“. Отворени класни рат против капитализма, под руководством и по директивама Треће интернационале, он назива обичним пучизмом „који скреће синдикалну борбу с њених нормалних тонова“. По његовом мишљењу Амстердамска синдикална интернационала није издала пролетаријат „јер на њеном челу стоје дугогодишњи и опробани борци за радничка права, који знају шта хоће и шта се може постићи у датој ситуацији у свакој појединој земљи. Западноевропски пролетаријат мора одбацити авантуристичну политику Коминтерне. Та политика не одговара ни југословенском пролетаријату“. Апелујући на југословенски пролетаријат да не наседа програмима ИК Коминтерне, истовремено оштро критикује ИО ЦРСВ што се понарава „диктату из Москве“.⁴⁶

Брудњак је изражавао суштину идеолошких ставова централних извршних органа доводећи интернационалну оријентацију у чврсту везу с проблемом синдикалног покрета у Југославији и односом синдиката и партије. По њему, борити се против ПМССС на међународном плану неодвојиво је од борбе против ИО ЦРСВЈ и његових диктаторских претензија у земљи. Синдикалне организације у Југославији стављене су пред нову дилему. Амстердамски синдикални правац неспојив је с централистичким организационим устројством, које доминира у Југославији. Због свега наведеног он је сматрао да ће синдикални савез доћи у отворен сукоб са ЦРСВЈ јер је већина њих оријентисана према Амстердаму.⁴⁷

Истих идеолошких убеђења која су јавно износили загребачки централни извршни органи били су и централни извршни органи из Србије и Босне, с том разликом што су ови били за традиционално устаљене организационе форме. Централни извршни органи из Србије и Босне, солидарно су се борили заједно с комунистима против централних извршних органа из Хрватске и Славоније и десних синдикалиста из Словеније, за уједињење синдикалних савеза при ЦРСВЈ на централистичкој основи, чак и једно време после Вуковарског конгреса, на коме су ови били политички поражени. Међутим, та борба је вођена са све мање одушевљења. Средином октобра 1920. србијански и босански централни извршни органи објавили су познати

Манифест опозиције КПЈ и дошли у још оштрији сукоб с комунистима на свим пољима, па и у синдикатима. На конгресима уједињења појединих савеза одржаваним у том периоду комунисти су спречавали избор центрумаша. Од раније изабраних центрумашких синдикалних функционера тражили су изјаве лојалности КПЈ или да напусте своје положаје.⁴⁸ У ретким случајевима центрумаша су и искључивани из синдикалних организација.⁴⁹ Све се ово догађало после оснивања ПМСС и Другог конгреса Коминтерне, када су јасно формулисани програмски документи револуционарних синдиката. Центрумаша, међутим, нису желели да се лише јаким руководећих позиција, због чега су неки од њих из Србије и Босне почели да препоручују неутрализацију синдиката према свим партијама, што је у суштини значило неутрализацију првенствено у односу на КПЈ. Као и десни социјалисти и центрумаша из Словеније и Хрватске, су у неутрализацији видели једину шансу за очување својих позиција у синдикатима. Сви југословенски центрумаша и десни социјалисти из Словеније нашли су крајем 1920. године заједнички језик и сложено ометали уједињење синдикалних савеза.

У релативно неповољној ситуацији, када су центрумаша наступали јединствено и имали објективно јане аргументе у својим рукама, јер формално ЦРСВЈ приступајући ПМССС иако је изражавало жеље чланства, није се придржавало конгресних одлука,⁵⁰ комунисти су морали да одговоре на оптужбе.

У Београду је од 15—17. септембра 1920. одржана пленарна седница ЦРСВЈ. Иако на дневном реду није била расправа о интернационалној оријентацији револуционарних синдиката, оно овог питања је вођена оштра дискусија између комуниста и центрумаша. Центрумаша су тражили обавештење како је уопште дошло до тога да ИО ЦРСВЈ не само призна већ и да учествује у стварању ПМССС у Москви, када о томе центрумаша — чланови ЦРСВЈ нису обавештени. Да би се избегло заоштравање односа у синдикатима у неповољној ситуацији за комунисте, а будући да ни сви комунисти нису били јединствени у овом питању, у име ИО ЦРСВЈ дата је изјава да одлука о приступању југословенских револуционарних синдиката ПМССС није никада ни донета и да се ИО ограђује од написа у радничким листовима које су пренеле такво обавештење и поздравили такав корак.⁵¹ Закључак пленума је био „да интернационални односи синдиката остану онакви какви су данас, како се који синдикат данас затекао, све дотле док II синдикални наредни конгрес ЦРС већ не буде донео одлуку за све обавезну“. Значи постигнут је компромис, али тренутно више у корист центрумаша.

Други конгрес револуционарних синдиката био је заказан за крај јануара 1921, али никада није био одржан. За овај конгрес Павле Павловић, секретар ЦРСВЈ, припремио је пројект нових правила револуционарних синдиката. Пројект је умножен и подељен члановима Пленума ЦРСВЈ. У његовом, 6. члану, тач. 12. стоји: „Дужност је ЦРСВЈ да приводи синдикалне савезе новој синдикалној интернационали (у Москви); да контролише активност и коректност тих међународних односа; да учествује на међународним конгресима нове синдикалне интернационале и, евентуално, и у њеном бирању.“⁵²

Поред интернационалне оријентације ЦРСВЈ, истовремено су заузимани ставови према интернационалној оријентацији у појединим синдикалним савезима. У саставу ЦРСВЈ налазило се 15 синдикалних

савеза. Према закључцима Конгреса синдикалног уједињења требало је да се они уједине на централистичној основи у року од три месеца. Међутим, до краја 1919. ову одлуку су извршили само саобраћајни и транспортни радници (септембра) и келнерски радници (децембра). Десет савеза се делимично ујединило (без покрајинских синдикалних савеза Словеније) у периоду од краја 1919. до средине 1920. године. Десет синдикалних савеза се ујединило од средине до краја 1920. године, обухвативши својим организацијама целу територију Југославије. Већини њих то је био други конгрес по реду. До средине 1920. међународне везе синдикалних савеза нису биле актуелне, и о томе се није писало у штампи, а сачувано је мало и других извора који о томе говоре.

После наглог заоштравања односа између комуниста и центру-маша пред Вуковарски конгрес и после конгреса, интернационална оријентација је нагло постала изузетно актуелна и на овом питању је извршено диференцирање у покрету. Неки покрајински синдикални савези (неуједињени), чланови ЦРСВЈ, ступају у струковне (професионалне, стручне) интернационале (иначе чланице МСС), а да се не зна тачно ни када то чине и под којим условима. Пошто ЦРСВЈ против тога није устало, логично је претпоставити да је то учињено уз његову сагласност и препоруку.⁵³ Тако су се, на пример, пре јула 1920. у чланству Интернационале дрводељских радника, са седиштем у Амстердаму, налазили Савез дрводељских радника Босне и Херцеговине (Сарајево), Савез дрводељских радника Београда, Осредње друштво месних делавцев ин сородних строк на словенском оземљу (Љубљана), при Строковној комисији.⁵⁴ Или, на пример, у октобру исте године **Билтен** Интернационале је донео опширна обавештења о организацијама, акцијама и проблему уједињења дрводељских радника у Југославији.⁵⁵ Осредње друштво ковинарских радника Словеније било је члан професионалне Интернационале металских радника у Берну.⁵⁶ Када је у септембру 1919. Дружина типографских радника позвана да упути делегате у Луцерн на конгрес типографске интернационале, на коме је требало да се расправља о карактеру будуће интернационале, уместо делегата дружина је упутила писмо са својим мишљењем о будућем уређењу и деловању Типографске интернационале.⁵⁷

Међутим, сасвим је сигурно да су графички радници Босне и Херцеговине и Србије крајем 1919. били чланови Типографске интернационале, када је почетком фебруара 1920. створен Савез графичких радника Југославије (СГРЈ), без графичара из Словеније, Хрватске и Славоније, ове посебне везе су ликвидирани и новостворени СГРЈ учлањен у Интернационалу. Уз помоћ Интернационале спроведена је ликвидација материјалних односа друштва у Далмацији у односу на Аустрију и друштва у Банату и Бачкој у односу на Мађарску. Стручна типографска интернационала је интервенисала, после угушивања Мађарске Совјетске Републике (августа 1919.) када су типографи из Мађарске бежећи од незапослености и крвавог терора контрареволуције, масовно почели прелазити у Југославију.

Тако су самостални покрајински савези, а затим делимично уједињени СГРЈ одржавали везе с Типографском стручном интернационалом. Посредством Интернационале склапани су реципрочни уговори с националним савезима типографа о признавању стручних права и помагању чланова из других земаља када путују ради тражења посла или

када се запосле у дотичној земљи.⁵⁸ Уз помоћ стручне интернационале национална типографска удружења прикупила су добровољне прилоге за графичке раднике Југославије када су у време генералног штрајка железничара београдски послодавци колективно избацили с посла све графичке раднике.⁵⁹

Када је почетком новембра 1920. питање уједињења свих покрајинских организација графичких радника Југославије доспело у акутну фазу, у Југославију је допутовао секретар Типографске интернационале, Штаутнер; присуствовао је претконференцији уједињења у Београду (6—7. новембра 1920.), а затим отпутовао у Загреб и Љубљану. Он је својим ауторитетом много допринео да уједињење буде остварено. Приликом бављења у Београду Штаутнер је изјавио да графички радници Југославије, у одлучивању између Амстердама и Москве имају „потпуно слободне руке“. Према његовом мишљењу, стручна Типографска интернационала, као таква „не припада директно Амстердамској интернационали“ и СГРЈ, у случају да се ЦРСВЈ определи за Москву, не би аутоматски отпао од стручне Типографске интернационале.⁶⁰

За Савез типографских радника располажемо свим потребним подацима на основу којих можемо да судимо о њиховим интернационалним везама. Оне су биле нешто специфичније од веза које су одржавали други савези, Типографска интернационала је имала неутралан карактер у односу на међународне синдикалне центре, и приступање овој интернационали није значило и аутоматско унључивање у Амстердамску синдикалну интернационалу, што није важило и код других стручних интернационала. Када је од средине 1920. отпочело одржавање конгреса уједињења покрајинских синдикалних савеза у јединствене југословенске савезе, интернационална оријентација уједињених организација постала је редовно питање њиховог рада. Како су односи између комуниста и центрумаша у то време били врло заоштрени, у полемици је редовно долазило до међусобних сукоба. Свака страна се енергично бориле за своје гледиште, јер је у њеној победи видела један од елемената укупне победе над супротном страном. Сматрала је то крупним питањем које би значило превагу њеног схватања организације, тактике и стратегије у револуционарним синдикалним савезима. Танви подаци су сачувани за девет синдикалних савеза. Сви конгреси су имали приближно сличан ток. Обе стране су настојале да „своју“ интернационалу представе у што повољнијем светлу, а у што неповољнијем ону другу. При том су центрумашима, као искуснији функционери и бољи говорници, били оштрији и исцрпнији. Коначна одлука није зависила од убедљивости изнетих аргумената већ од броја представника одређене струје, центрумашне или комунистичке. Центрумашима као искуснији синдикални функционери заузимали су многе руководеће положаје у револуционарним синдикалним савезима и пре идејног разлаза с комунистима, па су редовно имали више делегата него што им је то по стварној снази у организацији припадало. У зависности од тога ко је имао превагу у руководству савеза, одлучивано је углавном о интернационалној оријентацији.

Конгрес савеза саобраћајних и транспортних радника (Загреб, 26—29. VI 1920.) донео је одлуку да се прикључи струковној Интернационали транспортних радника у Амстердаму, уз напомену да то не значи и приступ општој Амстердамској интернационали. Одлуку о томе хоће ли се револуционарни синдикати Југославије определити за Амстердам или Москву требало је да донесе наредни конгрес тих син-

дината.⁶¹ Иако је поменути пленум ЦРСВЈ (15—17. септембра 1920) већ био донео начелну одлуку у погледу синдикалних веза, тј. да се ово питање одлаже до конгреса, тамо где је постојала центрумашна или комунистичка већина одређене одлуке су ипак донете. Тако је центрумашна већина на Конгресу уједињених металских радника Југославије (Љубљана 1—3. октобар 1920) одлучила да нови савез прикључи струковној Интернационали металских радника са седиштем у Берну.⁶² Тиме су се аутоматски укључили и у Амстердамску синдикалну интернационалу, јер ова није била неутрална. Конгреси уједињења ко-жарско-прерађивачких радника (Загреб, 26—27. септембар 1920) и приватних намештенина Југославије (Загреб, 31. октобра—2. новембра 1920) скинули су са дневног реда питање интернационалне оријентације и препустили да одлуку о томе донесе II општи конгрес револуционарних синдиката Југославије.⁶³ Конгреси савеза грађевинских радника (Загреб, 24—25. октобар 1920) и Савеза дрводељских радника Југославије (Загреб, 1—4. новембар 1920) осудили су Амстердамску синдикалну интернационалу, и одлучили да иступе из њених стручних интернационала и прикључе се московској синдикалној интернационали.⁶⁴ Конгрес Савеза шивачко-одјевних радника оштро је осудио Амстердамску синдикалну интернационалу и наложио својим делегатима, који ће заступати савез на другом општем синдикалном конгресу, да на њему гласају за Московску синдикалну интернационалу.⁶⁵ Сличну одлуку је донео и Конгрес Савеза радника животног намирница (Славонски Брод, 21—23. XI 1920).⁶⁶ Најдужа и најоштрија дискусија о интернационалној оријентацији вођена је на Конгресу Савеза графичких радника (Загреб, 6—9. децембра 1920). Усвојена резолуција разликује се од свих претходних. Она тражи да се безусловно сачува јединство СГРЈ и у том правцу утиче на ЦРСВЈ и да Савез графичких радника остане у стручној интернационали у Берну, а да свака покрајина на II општом синдикалном конгресу пошаље по једног делегата који ће тамо заступати ставове већине чланова.⁶⁷ Из изложеног се види да јединствене интернационалне ориједнације у југословенским синдикатима није било до краја 1920. године, као ни касније што је неће бити. Покрет је био подељен идејно и организационо, па чак и тамо где је постојало организационо јединство (графичари), није било јединствене интернационалне оријентације. Лево, комунистички оријентисано чланство и код овог као и свих осталих савеза одржавало је чврсте везе са стручним организацијама у Москви.

Крајем 1920. године влада Краљевине СХС донела је познату Обзнану, којом је забранила рад комунистичкој организацији. У Обзнани нису ни поменути револуционарни синдикати, али им је рад практично забрањен, просторије затворене, њихови листови обустављени а сва имовина заплена. Синдикални функционери су прогањани. Социјалреформисти свих боја дочекали су Обзнану с општим задовољством, јер су очевали да ће услед прогона комуниста ојачати њихове позиције. И они су формално осуђивали незаконитост Обзнане, али су одговорност за њено доношење пребацивали на комунисте. Између осталог, оптуживали су их да су синдикате ставили у службу КПЈ, а преко интернационалних веза предали их Москви да би их ови искористили у остваривању својих „авантуристичких и злочиначких циљева“, тј. у евентуалној социјалистичкој револуцији. Ови аргументи требало је да ојачају утицај центрумаша у организацијама а ослабе комунисте, али

су истовремено служили као донази полицији у обрачуна с комунистичким покретом.

Органи власти су се обилато користили „аргументима“ које су им сервирали социјалреформисти и одбијали да отворе организације револуционарних синдината највише због њихових организационих веза с КПЈ и њихове оријентације према Московској синдицијалној интернационали. Када је постало јасно да полиција уцењује комунисте и нуди им неприхватљиве услове за отварање синдиката, на сцену су ступили центрумаша. Они су већ крајем 1920. и почетком 1921. почели да формирају своје посебне месне партијске организације и акционе одборе. На земаљској конференцији у Београду, 27—28. марта 1921, ујединили су се центрумаша из Србије, Босне и Херцеговине и основали социјалистичку радничку партију Југославије. Крајем маја исте године прикључили су им се центрумаша из Хрватске и Славоније.⁶⁸

После Обзнане центрумаша се посебно активирају и у синдикатима. Полиција је тачно знала ко је ко у синдикатима и центрумаше није ометала у њиховом раду. Напротив, ишла им је на руку. **Уједињење**, органу Савеза саобраћајних и транспортних радника Југославије, дозвољено је излагање и у време Обзнане, јер је писао у центрумашком духу.⁶⁹ Крајем марта 1921. центрумаша из управе свог савеза одржали су конгрес, једини који је полиција одобрила под Обзномом. Искључивши комунистичку већину делегата са конгреса, центрумаша су поцепали један од најбројнијих и најборбенијих савеза и одмах створили нови Савез железничара, а секцијама бродара, трамвајских, обласних и ПТТ радника саветовали да и они формирају нове савезе. Одмах по формирању Савез железничара поставио је пред ЦРСВЈ ултимативан захтев „да прекине персоналну унију са Комунистичком партијом“ и кад усвоји гледиште Конгреса железничара о политичко-партијској неутралности синдината, онда ће тек Савез ући у његов састав.⁷⁰

Организацијама Савеза графичних радника рад је одобрен 23. марта, а имовина им је враћена 9. априла 1921, на интервенцију десног социјалисте Вилима Бугшега, иначе пензионисаног министра. Претходно је Савез морао да промени правила, искључи из управе комунисте и изјасни се за партијску неутралност.⁷¹

Центрумашна већина из Управе Савеза металних радника Југославије обратила се 29. априла 1921. Министарству унутрашњих дела с молбом да се отворе њене организације, да им се поврати имовина и да им се не праве сметње у раду, истичући да су њене организације „чисто економске“ и да не припадају „ма нојој политичкој партији, па ни комунистичкој“. Поред осталог, подвучено је да Савез металних радника „припада стручној Металској интернационали у Берну и Синдицијалној интернационали у Амстердаму.“⁷² Савез је отворен, полиција му је вратила имовину и дозволила рад. Тако су у пранси почеле да раде све организације на чијем су челу стајали центрумаша, а организације којима су руководили комунисти остале су затворене.⁷³

Схвативши да ће власти сву имовину револуционарних синдиката предати центрумашама и да ће се ови наћи као једина легална снага на челу синдиката, комунисти су морали да одустану од захтева за отварањем синдиката без услова. Руководство револуционарних синдината из нога су под Обзномом постепено иступили сви реформисти а остали само комунисти, није желело на своју руну да прихвати услове за отварање Независних синдиката већ је претходно тражило саглас-

ност КПЈ. Проблем је разматран на пленарној седници ЦПВ КПЈ 1-6. априла 1921. у Београду. Том приликом је потврђено партијско гледиште по коме су синдикати „основна форма класне организације најамног пролетаријата“, да Партија не прави никакву принципијелну разлику између различитих облика класне борбе и инсистира на „пуној интегралној заједници сарадње и акције“ између Партије и синдиката. Ова тврда формулација, која није дозвољавала раскидање поменутих веза, била је само начелног карактера. Већ у следећој реченици она је ублажена констатацијом да је у епоси међународних револуција и реакције „могућа и таква политичка ситуација у којој је искључена за дуже или краће време легалност пролетерских организација“. Стога КПЈ допушта себи „тактичку опортуност код овог посматрања“. Пошто синдикати, по природи своје организације, немају довољно организационе еластичности и не могу се лако прилагођавати променама ситуације, КПЈ допушта да се „партијска експонираност синдиката ограничи на мере неопходности које би условљавале њихову легализацију и јавну делатност“. У надокнаду за формално организационо раздвајање Партије и синдиката „мора се још одмах отпочети са организованим партијским пропагандистичким радом“ у синдикалном чланству. С обзиром на то да је по нужди морала да „отсуствује из синдикалних конвентурија и скупова“, Партија је одлучила да створи своју повереничку мрежу по предузећима, међу радницима, и да преко ње спроведе целокупну своју политику у синдикалима. Посебно је наглашено да синдикати у новој насталој ситуацији могу бити неутрални према КПЈ, јер их читава ситуација, више него иначе, упућује на „узајамну сарадњу и јединство са пролетерском партијом“.⁷⁴

На Пленуму ЦПВ рад у синдикалима је третиран и приликом расправе о политичкој ситуацији у свету и Југославији. У резолуцији усвојеној с тим у вези, позване су све комунистичке организације да приступе организовању комунистичких група и у оним синдикалима који у том тренутку нису били под утицајем КПЈ, као и да појачају рад у револуционарним синдикалима.⁷⁵ Комунисти су морали да прихвате услове владе од 19. маја 1921 (које им је Министарство унутрашњих дела саопштило 21. маја) да синдикати могу деловати као економске организације на бази својих правила и независно од свих партија. Контролу над њиховим радом имало би Министарство социјалне политике. Преостала имовина требало је да буде предата синдикалима и да 23. маја почну да раде.⁷⁶

Да би онемогућили комунисте у раду, група центрумаша — синдикалних функционера састала се у Београду 22. маја 1921. да би обновила предратни Главни раднички савез (ГРС) „ради заједничких потреба радничких синдикалних организација“.

На новој пленарној седници ЦПВ КПЈ 19. јуна 1921. у Београду, с обзиром на измењену ситуацију, разрађена су и сачињена упутства за рад комуниста у синдикалима. У њима се на првом месту комунистима саветује да праве разлику између Партије и синдиката, како у погледу организације тако и у погледу њихових задатака, и да имају у виду чињеницу да КПЈ не може стајати у официјелној организационој вези с форумима синдикалних организација када је стављена ван закона. У практичном погледу, од комуниста је тражено да појачају организациони и васпитни рад у предузећима и синдикалима који нагињу комунистима, као и у оним другима под утицајем социјалпатриота,

центрумаша па и ситнобуржоаских партија. Партијске организације су задужене да створе мрежу партијских повереника у предузећима, а преко њих партијске франције у „сваном поједином синдинату“ и сваном месту, без обзира на то да ли су ти синдинати у саставу ЦРСВЈ или нису. Повереничка мрежа биће организована тако што ће управе месних организација најпре направити списак свих предузећа и у њима пописати све чланове КПЈ. Од њих ће у сваком мањем предузећу бити одређен по један за партијског повереника; ако је предузеће веће, онда ће се одредити повереници у сваком одељењу. У предузећима где има више комуниста формира се партијска група, која бира повереника. Ове групе се морају састајати и заузимати ставове према свим важнијим питањима која се тичу радника тог предузећа. Задатак партијских повереника и уопште комуниста јесте да врше комунистичку агитацију и агилније раднике припремају за пријем у КПЈ, да спроведе партијске директиве, да демаскирају противничке партије, да обавештавају партијску и синдијалну штампу о збивањима у предузећу и да ту штампу шире међу радницима. Сви партијски повереници у једној синдијалној организацији образују комунистичку фракцију. Пре сваког састанка или акције у предузећу, чланови фракције се морају договорити о свом ставу, обавестити о томе партијског секретара, а касније иступити јединствено. Свака фракција бира секретара. Више таквих секретара у једном месту чине комунистичку фракцију синдијалног покрета дотичног места. Секретари комунистичких фракција улазе у месно партијско веће, а један од два секретара фракције улазе и у управу месне организације КПЈ.⁷⁷

Планирани комунистички рад у синдијатима није замишљен да буде довољно ефикасан, напротив, одавао је утисак гломазности и комплиованости. Поред тога, у време Друге пленарне седнице ЦПВ КПЈ још нису предузете неке ригорозне мере против комуниста, тако да се рачунало с радом у некој врсти партијске полулегалности. Међутим, пошто ће веома брзо доћи до Закона о заштити државе (2. августа 1921) и безобзирног гоњења комуниста, поменута упутства никада неће бити у целини примењена у пракси.

Имајући сагласност вођства КПЈ, управе појединих синдијалних централа прихватиле су услове Министарског савета Краљевине СХС од 19. маја 1921. и почеле да раде на обнављању организација. Формалне везе између КПЈ и ЦРСВЈ прекинуо је Пленум ЦРСВЈ, одржан 19—20. јуна 1921. у Београду, избрисавши из **Празила** ЦРСВЈ све оне ставове који говоре о организационој и акционој повезаности партије и синдиката.⁷⁸

Ситуација у међународном револуционарном синдијалном покрету и југословенским револуционарним синдијатима била је у очигледном раскорану. Док су југословенски синдијати у току 1919/20. били у организационом и акционом успону, тек је почињао озбиљан рад на стварању Профинтерне; а када је тај рад у току 1921. кренуо крупним корацима напред и кад је ЦСИ организационо, акционо, идејно и тактички углавном дограђена, југословенски синдијати су Обзнаном бачени у дефанзиву и принуђени да се боре за право на опстанак. Сада не само да нису могли испунити захтеве последњих конгреса Коминтерне и Профинтерне него су били приморани на одрицање од неких већ извојеваних и усвојених теновина.

2. Однос Независних синдиката према КПЈ, НРПЈ и ЦСИ (1921—1925)

Заменички извршни одбор КПЈ, формиран после доношења Закона о заштити државе, одиграо је одлучујућу улогу у стварању МСО, руководеће инстанце Независних синдиката, дајући појединим синдикалним функционерима и савезима упутства шта и како треба да раде. Као револуционарна партија, која је увек рачунала с тим да у погодном тренутку узме власт у своје руке, КПЈ је морала, ради остварења тога циља, непренидно да тежи успостављању чврстих идејних и организационих веза најпре са синдикатима, а преко њих и с радничком класом. Због тога је за КПЈ под режимом Закона о заштити државе и пуне разбијености њених организација и дезоријентације чланства, стварање извесних синдикалних форми и институција било „најважнији посао“. Овде није била реч о неком вишем и даљем циљу, већ о томе да КПЈ преко нових синдиката успостави везу с радничком класом, да искористи легалне форме синдикалног рада, да се повезне с делом свог партијског чланства да би уопште могла да опстане и да тек онда приступи остварењу оног вишег циља.

У тону борбе револуционарних синдиката за право на живот тоном 1921, они су непрекидно, у границама могућности одржавали извесне везе с Коминтерном и Профинтерном. Њихови представници, као и представници КПЈ, слали су разноврсне извештаје или лично подносили реферате овим међународним институцијама, између осталог и о стању синдикалног покрета у Југославији и од њих добијали упутства за рад. Видели смо да су представници југословенских синдиката суделовали на Оснивачком конгресу Црвене синдикалне интернационале.

За даље односе између КПЈ и синдиката веома су били важни догађаји као што су доношење Закона о заштити државе и стварање Независних синдиката (2. августа, односно 14. септембра 1921). Они су утицали на рад и закључке Прве земаљске конференције КПЈ одржане у Бечу 3—17. јула 1922. године. У извештају Заменичког централног извршног одбора КПЈ Првој земаљској конференцији, синдикатима је поклоњена велика пажња, јер су они у новонасталој ситуацији добили на значају, а рад у синдикатима сматран је најважнијим. У извештају се исправно констатује да синдикална политика КПЈ није била плански и организовано спровођена преко једног централизованог партијског апарата и партијских ћелија, већ је после Конгреса уједињења, у априлу 1919, одржавана само органска веза Партије и ЦРСВЈ, што се у пракси показало корисним, али недовољним, јер је рад комуниста у синдикатима препуштен њиховој доброј вољи и личној иницијативи. Ради отклањања недостатака предложено је да КПЈ „из основа“ промени своју синдикалну политику. Да би се утицај легалне и илегалне КПЈ плански и организовано спроводио у синдикатима, потражено је оживљавање одлуке последњег партијског пленума о централизованом и Партији подређеном апарату ћелија. Дотадашњи систем органске везе Партије и синдиката има се задржати тамо где је то могуће. Дужност КПЈ и радничке класе биће да активирају синдикално чланство, да се изборе за отварање синдикалних организација, за напунију централизацију покрета а против федералистичких тенденција. Партија ће настојати да МСО, као врховна инстанца Независних син-

дината, усвоји као свој, акциони програм Профинтерне, с корентурама формалне природе које намеће Закон о заштити државе.⁷⁹

На рад Конференције утицале су и промене до којих је дошло у међувремену у међународном радничком покрету. Већ на III конгресу КИ (јун—јул 1921) констатовано је да наступа осека револуције и да је с тога потребно мењати методе борбе, рачунајући са дужиим периодом мирног развитка капитализма. Као најважнији задатак комунистичких партија у таквој ситуацији је стварање Јединственог фронта радничке класе. Већ почетном 1922. године комунистички покрет почиње озбиљније да се бави остваривањем идеје Јединственог фронта. Заузет је став против цепања синдиката и позвани су комунисти и радници целог света да се уједине.

Питање синдиката је посебно разматрано на Конференцији, али је оно било толико значајно и незаобилазно, да је нашло места и у документима о другим проблемима. Међутим, пошто је на конференцији већину имала партијска десница, која је друкчије гледала на проблеме синдиката, изложени захтеви Заменичког извршног одбора КПЈ тј. комунистичке левице, нису довољно дошли до изражаја у усвојеним документима. После анализе политичке ситуације у земљи утврђени су задаци КПЈ. У њима се, поред осталог, констатује да је најглавнији задатак комуниста рад на јачању синдиката, као и јачању утицаја Партије на синдикално чланство, јер су синдикати „главни извор из кога ће КПЈ црпи своју револуционарну снагу“. Пред КПЈ је постављен задатак да, поред илегалних школа и курсева, отвара и легалне школе и курсеве за уздизање радника уопште, а нарочито за практичну припрему синдикалних функционера, за којима се осећа велика потреба. Исто тако предвиђало се покретање нових илегалних и легалних партијских и синдикалних листова, као и теоријских и агитационих часописа.⁸⁰

У склопу разматрања организационих проблема КПЈ, своје место су нашли и синдикати. У **Упутствима за рад партијских организација под режимом белог терора** значајно место заузимају директиве за рад комуниста у синдикатима. Упутствима се свим чланови КПЈ налаже обавезан рад у свим гранама синдиката, у којима треба да стварају комунистичке фракције, које ће спроводити партијску линију у синдикатима. Техничка страна тог захтева требало је да буде остварена на тај начин што ће управа месне партијске организације одредити једног секретара комунистичке фракције у синдикатима, који ће бити у непосредној вези са секретаром месне партијске организације. Секретар комунистичке фракције предлаже секретаре франција у свим гранама синдиката, а потврђује их месна организација КПЈ или обласни секретар.⁸¹

Питањем синдиката на Конференцији се бавила посебна комисија под руководством Симе Марковића, који у практичном раду синдиката и није имао много искуства. У Резолуцији, коју је он предложио, тражило се, поред осталог, од комуниста да улазе у реформистичке синдикате и тамо делују у комунистичком духу. Овај став је изазвао највећу дискусију, јер није био довољно јасно формулисан, те је у земљи могао да буде погрешно протумачен и искоришћен од социјал-реформиста. У уводном делу дат је кратак историјат синдикалног покрета у Југославији, с особитим нагласком на његовом развитку после Обзнане и на односима у троуглу Независни синдикати — ГРСЈ —

органи државне власти. Од партијског чланства је тражено да својом агитацијом популарише принципе класне борбе, да помаже обнављање и развитак Независних синдиката као самосталног покрета, који ће у промењеним политичним приликама у овој или оној форми бити центар за груписање свих пролетерских синдикалних организација у земљи. На основу свега изложеног, Конференција је у Одлуци о синдикалном питању утврдила и конкретне задатке комуниста у синдикатима: да се истрајно заузимају да се Независним синдикатима у целој земљи дозволи несметан рад; да се у договору с месним синдикалним већем у свим фабрикама и већим радионицама стварају акциони одбори, који ће свој рад почети реалним и конкретним тарифним акцијама; да се у свим местима стварају статистички бирои, који би принуђавали и објављивали податке из области привреде и незапослености; да се помажу тарифни и штрајкачки покрети свих синдикалних групација, без обзира на то да ли припадају МСО или неприпадају. У реформистичке синдикалне организације комунисти не треба јавно да улазе, али треба да користе свани штрајк и тарифни покрет да би утицали на раднике тих синдиката.⁸² Као што се види, Прва партијска конференција је увелико одступала од закључака и директива партијског пленума из јуна претходне године.

На конференцији је разматрано и питање јединственог пролетерског фронта, које је такође било у блиској вези са синдикатима.

Сима Марковић је предложио Конференцији да усвоји у целини резолуцију последње проширене седнице Извршног комитета Коминтерне о овом питању. Партијска левица је указивала да ова резолуција више одговара индустријски развијеним земљама, у којима је у јединствени пролетерски фронт требало окупити све раднике, док би у Југославији под паролом јединственог фронта требало остварити савез радника и сељака, „јер социјалисти немају никога за собом“. Указивано је да је у неким деловима Југославије (Словенији) ова парола погрешно схватана и примењивана у смислу тражења организационог јединства с реформистима, што је овима користило. Као што је борбена радничка штампа често чинила, Конференција је нагласила да су у Југославији „социјалисти незнатна клика која с полицијом изводи јединствени фронт против радника“ и да се с њима не може заједно ићи. Дискусија је показала да се предложена резолуција не може у целини и без резерве прихватити, те је одлучено да се она прими, с тим што ће Централни извршни одбор КПЈ израдити из ње детаљне директиве.⁸³

Анализирамо ли ближе све документе Прве земаљске конференције КПЈ о синдикатима, видећемо да се они баве претежно питањем легализације и организације Независних синдиката, док остали проблеми везани за синдикате (организационо јединство синдиката, јединствен класни фронт) нису добили прави одговор. Пред тога, међу југословенским комунистима није било ни најнужније јединствености и воље да се у пракси спроведе одлука. Због тога у синдикатима нису створене синдикалне фракције, партијско чланство није обавезано на спровођење јединствене политике, а КПЈ као руководећа снага није давала синдикатима скоро никакву иницијативу, већ је углавном следила политику синдикалног вођства.

Руководство Независних синдиката је и даље одржавало неопредне везе са ЦСИ, учествовало редовно на њеним конгресима и добијало директиве о раду. Крајем 1922. године (од 19. новембра до 2.

децембра) одржан је II конгрес ЦСИ на коме су као делегати МСОЈ учествовали: Драгутин Бункић, Александар Коблер, Митар Трифуновић, Ладислав Кордић и Павле Павловић.⁸⁴

Међутим, нано су сви покушаји у земљи на стварању јединственог радничког фронта остали без резултата то је деловало на ставове и схватања комуниста о спровођењу јединствене синдикалне политике и појачавало нејединство у делу комунистичког покрета.

Неслагања у вођењу синдикалне политике испољила су се и на познатој Земаљској конференцији синдиката у јануару 1923. године. На њој је дошло до разилажења оно пројекта **Статута** и разних резолуција. Међутим, то нису била једина неслагања, већ су се појављивала у свим битнијим питањима, па и у питању интернационалне оријентације Независних синдиката. У нацрту **Статута** о томе се говорило релативно опширно и у границама које је дозвољавао Закон о заштити државе. Међутим, референт је тај део толико скратио и суштински изменио и са другог места потиснуо чак у XV одељак, тако да је добио сасвим споредан значај. У нацрту се каже: „Независни синдикати у саставу ЦМСОЈ солидарни су са пролетерима целог света и са борбом интернационалних синдиката који стоје на терену непомирљиве класне борбе. Но с обзиром на специјалне прилике у којима Независни синдикати имају да делују, остављају они решење питања своје интернационалне оријентације за први редовни конгрес“.⁸⁵ У Статуту ЦРСОЈ исти овај став је гласио: „Синдикати у саставу ЦРСОЈ солидарни су са синдикатима целог света (дакле, не пролетерима, него синдикатима — М.М.) који стоје на терену непомирљиве класне борбе и помагаће њихову борбу морално и материјално у границама могућности“.⁸⁶

Ове измене нису извршене само из опортунистичких разлога, тј. да би се органима државних власти избали из руке аргументи за прогањање и шиканирање чланства Независних синдиката. Напротив, референт и њихови једномишљеници у вођству МСОЈ вршили су ове измене због неслагања с нацртом докумената. У чланству КПЈ и синдиката не само да није било јединствености него се у његовим редовима (нарочито у врховима) све више појављују и појачавају разлике. То диференцирање се могло запазити с времена на време током целе 1921/22, али је до отворенијег раскорана између дела синдикалног руководства и партијске линије дошло тек почетком 1923. године. Земаљска конференција Независних синдиката означава крупан корак у правцу формирања опортунистичке групе синдикалних вођа, која ће сзе више имати утицаја на тактику и политику ЦРСОЈ. Она је била главни носилац тежње да Независне синдикате и буквално учини независним и од КПЈ и да потпуно онемогући њен утицај на политику синдиката.

Развитак револуционарних синдиката у току 1921. показао је да су им власти ометале рад или их забрањивале сматрајући их комунистичким организацијама и да су због тога КПЈ и ЦРСВЈ морали формално да прекину свану организациону везу. У том погледу ништа се битно није променило до почетка 1923. Због тога у програмским документима (пре свега у **Статуту**) Независних синдиката, усвојених на земаљској конференцији 27—29. јануара 1923, нема ни једне речи ма о каквој организационој вези ЦРСОЈ ма с којом радничком партијом.

Само неколико дана раније (13. и 14. јануара 1923) у Београду је одржана Оснивачна конференција Независне радничке партије Југославије (НРПЈ), легалног облика комунистичке организације. Ни у

документима НРПЈ нема помена било о каквој организационој вези с Независним синдикалима, мада ови практично нису могли да буду сасвим заобиђени. Тако **Статут НРПЈ** категорички захтева да најамни радници који желе да ступе у странку „морају бити чланови својих професионалних организација“, у случају да постоји њихова синдикална организација. Чланство у НРПЈ су аутоматски губили они радници који би самовољно иступили или били искључени из својих синдикалних организација.⁸⁷ Но, ако је НРПЈ из разумљивих опортуних разлога избегла да јавно истакне своју везу с Независним синдикалима, то никако не значи да је стварно желела да прекине сваку везу са синдикатима. То се најбоље види из акционог програма НРПЈ који је садржавао све најважније економске, социјалне и политичке захтеве Независних синдикала.⁸⁸

Овом изнуђеном ситуацијом (непостојањем статутарних веза између НРПЈ и ЦРСОЈ) обилато ће се користити централно вођство Независних синдикала, које су чинили скоро искључиво комунисти десничари, да би у пракси онемогућило скоро сваку везу између НРПЈ и КПЈ са ЦРСОЈ, тј. да би осујетило утицај и спровођење партијске политике у синдикатима. Ово је чинило утолико пре што је НРПЈ створена на иницијативу комунистичке левице и што су се у њеном руководству левичари налазили у већини. Од маја 1923. левица ће имати већину и у вођству КПЈ. Супротстављајући се везама ЦРСОЈ са КПЈ и НРПЈ, синдикално вођство (десница) је, у ствари, спречавало вођење партијске политике коју је сада креирала комунистичка левица и настојало да од Независних синдикала створи „резерват“ деснице, стварно супротстављајући револуционarne синдикате Комунистичкој партији Југославије.

Друга земаљска конференција КПЈ одржана је такође у Бечу, 9—12. маја 1923. године. У међувремену је у пракси спроведено веома мало од оног што је одлучено на претходној конференцији. До тога је дошло због читавог слета објективних и субјективних околности, поред осталог, и стога што те одлуке нису биле прилагођене југословенској стварности, нису биле довољно реалне и конкретне. Осим тога међу комунистима није било ни јединствености у прихватању тих одлука и, што је још важније, у њиховом практичном спровођењу у живот. Стога је сада већина делегата, а то је била комунистичка левица, тражила од Конференције да одреди прецизне ставове у погледу јединственог пролетерског фронта, организационог јединства синдикала, и да утврди правилну синдикалну политику уопште.

Међутим, Конференција је морала да скрати свој рад, због затегнуте међународне ситуације настале поводом убиства совјетског представника Воровског, тако да су сви документи који се односе на синдикате усвојени без дискусије. Но, и они нам показују шта је од раније усвојеног у међувремену спроведено у живот и на чему се сада инсистирало. Као и на ранијим сличним скуповима, тако су и сада синдикати третирани у вези с различитим тачкама дневног реда и закључци о њима донети у различитим документима. У реферату о организационом питању, референта Ђ. Цвијића, истакнуто је да је централизам КПЈ имао формални и механички карактер, јер вођство није имало довољно веза с масама. Централно партијско руководство је водило радничке масе, које су ретко запажене као активни фактор и иницијатор у појединим питањима и акцијама. У атмосфери белог терора

Партија није могла да припреми свој функционерски кадар и изгради одговарајући организациони апарат. Уколико је и рађено у том смислу, истиче се да је рађено без система и унапред добро проученог плана, без икаквих детаљних упута функционерима шта, када и како треба да раде, без нарочитог апарата, за одржавање веза с масама. Сами функционери су имали најразличитија схватања о методама и сврси рада, а немајући право револуционарно комунистичко искуство, најчешће су се враћали старим социјалдемократским методама рада.⁸⁹ Овакво неискуство, несналажење и лутање јављало се и у организационом развоју Независних синдиката, а доћи ће до изражаја у политици јединственог пролетерског фронта и организационог јединства синдиката. Референт се залагао да КПЈ убудуће поклони највећу пажњу синдикатима „прено којих треба илегална партија да долази у дотицај с масама и да их држи под својим утицајем“. Истовремено треба изграђивати илегални апарат који треба да буде темељ целокупне комунистичке организације и који би обухватио најактивније и најпоузданије људе. Једно од поља рада илегалних комунистичких организација требало је да буде стварање пролетерских чета за одбрану од фашизма у које би улазили сви чланови синдиката, ма којем правцу припадали.

Конференција је усвојила резолуцију о организационом питању којим је оснажила Упутства за рад комунистичких организација са Пленума КПЈ од 19. јуна 1921, јер је сматрала да су она у основи и у начелу тачна и да их треба само у детаљима прилагодити текућој ситуацији.⁹⁰

У тезама о положају радничке класе, у склопу оцене опште политичке ситуације, констатује се да је радничка класа у Југославији подељена на два дела, да је највећи део радника изван синдикалних организација, или због белог терора или због издаје социјалреформистичких вођа. Независни синдикати су постигли извесне успехе, али због организационих слабости ти успеси не задовољавају. Руководећи кадар револуционарних организација није био ни организационо ни идејно дорастао ситуацији, није имао довољно иницијативе и није успео да искористи најважније спољне и унутрашње догађаје и да помоћу њих покрене масе. Због противљења социјалиста, политика јединственог фронта није дала очекиване резултате, а од ње се очекивало да заталаса радничке масе и морално делује на раднике, упућујући их на синдикалне организације. Пошто дотадашња политика остварења јединственог фронта није донела жељене резултате, од комуниста се тражило да промене тактику. Стављено им је у задатак да у масама раде на остваривању ове замисли, да тежиште свог рада пренесу у фабрике и радионице, пошто је највећи део радника изван синдикалних организација, и да све своје снаге усмере на организовање радника кроз акционе комитете, повереничке групе, месне радничке одборе и слично. На основу изложених теза израђени су непосредни задаци КПЈ. Један од њих обавезивао је партијско чланство да ради у синдикатима на организационом јединству синдиката и остварењу тактике јединственог фронта.⁹¹

Конференција није имала времена да се посебно бави синдикатима, већ је само Рајко Јовановић, као представник левице и КПЈ, у име синдикалне комисије поднео **Резолуцију о синдикалној политици КПЈ**. Њоме је дат кратак приказ развитка синдикалног покрета у Југославији до тог тренутка, с посебним акцентом на синдикалној пракси и

искуству од претходне Земаљске конференције КПЈ. Полазећи од тога Конференција је одредила стварање партијских фракција у синдикатима за један од најважнијих задатака своје синдикалне политике, јер се више није могла задовољавати само органским заступством, него је желела да има своје органе који ће је доводити у „најтешњу везу са масама“. Да би се овај циљ остварио, није могла допустити да њени чланови у синдикатима раде без директиве своје фракције или супротном њима. Сви чланови КПЈ у синдикатима морају бити чланови своје фракције и кроз њу спроводити партијску политику. За разлику од претходне конференције, сада је одређено да комунисти улазе и у друге синдикате (ГРСЈ, ХРС итд.) па су и израђена доста детаљна упутства за њихов рад. С обзиром на дотадашње искуство, Конференција је захтевала најенергичнију борбу против иступања комуниста из синдиката и омаловажавања рада у синдикатима. С добро организованим фракцијским апаратом требало је да КПЈ учествује у целокупном животу синдиката, дајући иницијативу у свим борбама.⁹²

У синдикатима је КПЈ имала да се бори за остварење следећих циљева: а) отварање свих затворених синдиката; б) увлачење неорганизованих радника у синдикате; ц) организовање просветног рада у синдикатима, издавање синдикалне литературе и реорганизацију синдикалне штампе; д) планску и активну тарифну политику; боље услове живота и рада радника; осмочасовни радни дан и веће наднице и против незапослености. Посебна пажња је посвећена деловању комуниста у синдикатима на спровођењу политике јединственог пролетерског фронта и организационог јединства синдиката.⁹³ Конференција је израдила и платформу јединственог радничког фронта, тражећи од комуниста да у предузећима стварају заједничке тарифне уговоре, да воде заједничке тарифне покрете и акције са синдикатима других идејних праваца, комбинирајући акције маса с преговорима синдикалних врхова. Основа за стварање јединственог фронта требало је да буду радничка већа радионица и фабрика, која обухватају све раднике.

Мада непотпуни и недовољно конкретни и исправни, закључци Друге партијске конференције, представљали су солидну базу за рад комуниста у синдикатима. Међутим, они неће у пракси бити спроведени, јер међу самим комунистима није било јединственог гледања на место и улогу комуниста у овим организацијама, као и на карактер синдиката уопште. Вођство Независних синдиката држала је у својим рукама партијска десница, која се упорно борила против увођења комунистичких фракција у синдикатима и против оживотовања партијске политике диктиране од партијске левице после ове конференције. Десница се у синдикатима борила за њихову неутралност, да би се тиме, тобоже, лакше остварила политика јединственог пролетерског фронта и организационог јединства с осталим синдикатима, затим због тога што су радничке партије подељене па ни у свакој од њих нема потпуног јединства и, на крају, због страха да би власти могле забранити Независне синдикате у случају стварања комунистичких фракција у њима.⁹⁴ Партијска десница је већ у овом периоду предузимала коране де Независне синдикате претвори у бастион према званичној партијској политици.

По препоруци Друге партијске конференције, покренута је у легалној партијској штампи током друге половине 1923. опсежна дискусија о најзначајнијим питањима партијског живота, организације, тактике

и политике. У тој дискусији две партијске струје су јасније формулисале своје погледе на све ове проблеме, између осталог на национални, сељачки, организациони и синдикални проблем. Међутим, у дискусији се није могло, није смело или није хтелo ићи до краја. Када се зна да је Закон о заштити државе онемогућавао да се о неким стварима јавно расправља, да о другима схватања још нису била сасвим пречишћена и да је десница избегавала да јасно и документовано формулише своје ставове, остаје утисак о недоречености и једностраности ове дискусије.

Иницијатор дискусије о односима између НРПЈ, легалне форме КПЈ, и Независних синдиката, Моша Пијаде, констатовао је да је изузетан положај у коме се тада налазио синдикални покрет, довео дотле да се НРПЈ чувала од било каквог јачег додира са синдикатима. Тачније говорећи НРПЈ није готово никакo ни долазила у додицај са синдикатима, а синдикални покрет је у њеној делатности заузимао сувише незнатно место. Иако је М. Пијаде сматрао да синдикални покрет мора да остане партијски независан и да су постојеће прилике и даље такве да онемогућавају јединство партије и синдиката на стари начин, ипак, је држао да са тенућом прансом изолованости Независних синдиката треба прекинути. Он се није залагао за органску повезаност обе граде радничког покрета, али је сматрао недопустивим, над нема организационих веза, прекинути свани додир између револуционарне партије и синдиката. Свака пролетерска партија „мора тежити томе да врши утицај на синдикални покрет“, на његово развијање, да утиче на то да синдикати воде „револуционарну класну борбу“, а не да се клоне тога пута. У датој ситуацији НРПЈ није смела тежити организационом јединству са Независним синдикатима, али је морала да им понуди много већу пажњу, да помогне њихово оздрављење и јачање и да утиче на њихову даљу политику и развитак.⁶⁵

У другој половини 1923. у јавност је избио само део несугласица међу комунистима, јер су се та неслагања тек почела кристалисати; сем тога свесно су скривана и умањивана да се њима не би користило класни противник. Да су та неслагања постојала и да се осећала неодложна потреба да Партија пронађе прави пут који ће је водити њеном јачању и повезивању с радним масама града, села и угњетених нација, најбоље се види по томе што је читава дискусија имала да послужи припремању нове партијске конференције.

Седам и по месеци после Друге партијске конференције одржана је Трећа земаљска конференција КПЈ (2—5. јануара 1924. у Београду). Иако у њеном дневном реду није била предвиђена посебна тачка о синдикатима то никакo не значи да су они били запостављени. Напротив, о њима се доста и жучно расправљало, поновљене су све оне расправе између комунистичке левице и деснице које су претходиле конференцији, али су усвојени документи који својом исправношћу и свеобухватношћу представљају највећи домет у поређењу с дотадашњим сличним документима. Да би им се дао већи публицитет и да би допрли до што већег броја радника, део тих докумената је прилагођен захтевима Закона о заштити државе (најчешће је скраћеница КПЈ замењена са НРПЈ) и објављен у органу НРПЈ **Раднику**. Други део ових материјала о синдикалном питању, о партијским францијама у синдикатима, и даље је задржао илегални карактер.

У објављеном делу **Резолуције о синдикалном покрету** анализирана су и углавном позитивно оцењена искуства на овом плану сте-

чена од последње партијске конференције. Међутим, упркос томе го-
лонгај Независних синдиката није се побољшао. ЦРСОЈ и ГРСЈ нису
успели да окупе већи број радника и постану организације широких
маса. С обзиром на појаву неутралистичких тенденција код истаннутих
појединаца и неких синдикалних савеза, у овој резолуцији је посебно
наглашена потреба остварења „заједничке непомирљиве класне борбе
синдиката и пролетерских револуционарних партија“. Али, изјашњава-
јући се против политике неутралности синдиката, партија „остаје непо-
колебљиво“ на гледишту да у периоду поцепаности радничких партија
„синдикални покрет треба да остане независан од свих политичких пар-
тија“. И поред Закона о заштити државе, Партија је, ипак, нашла на-
чина да својим члановима изда директиву за рад. Она је обавезала
своје чланове у синдикалном покрету било које оријентације, што зна-
чи да не мисли само на Независне синдикате, да заступају партијска
гледишта о синдикалној политици ради изграђивања моћног пролетер-
ског борбеног фронта. Тек таквим дисциплинованим и планским радом
својих чланова, Партија је сматрала да ће моћи створити и учврстити
духовне везе између синдикално организованих маса и пролетерске
револуционарне партије.⁵⁶

Не задржавајући се овом приликом на партијским ставовима
према јединственом пролетерском фронту и организационом јединству
синдиката, истичемо да је Партија као најнепосредније задатке синди-
ката одредила: 1. борбу за пуну слободу синдикалног организовања
и штрајка, а против свих изузетних закона и мера које ограничавају или
онемогућавају борбу радничке класе (Закон о заштити државе, уредбе
о милитаризацији рудара и железничара); 2. реорганизацију професи-
оналних савеза у индустријске савезе; 3. борбу за осмочасовни радни
дан; 4. борбу за примену и усавршавање радничког заштитног законо-
давства; 5. борбу против пореза на наднице; 6. борбу против фашизма,
заједничком самоодбраном радника и акцијама маса; 7. борбу против
незапослености и за помоћ незапосленим радницима од стране држа-
ве; 8. борбу за повишење стварне наднице и 9. борбу за заштиту рад-
ничке омладине.⁵⁷

У необјављеном делу Резолуције о фракцијама поновљени су нени
ранији ставови, други су разрађени, а унети су и неки потпуно нови
елементи. Ту се на првом месту наглашава да су партијске фракције
органи који у синдикатима спроводе политику КПЈ. Оне се стварају у
свим местима у којима постоје партијске организације или поверениш-
тва, као и синдикалне организације или групице. Пошто је рад у фран-
цијама одговоран и тајан, у фракције се могу примати само поуздани
чланови КП, који ће дисциплиновано спроводити партијску политику.

У погледу организације фракције, Резолуција налаже: 1. Партиј-
ска управа месне организације мора имати тачан преглед чланова КПЈ
који раде у фабрикама и осталим предузећима у месту, као и којим
синдикалним организацијама припадају. Од поузданих чланова ствара
се апарат повереника, а тамо где има више повереника, ствара се
ћелија. 2. Повереници или партијске ћелије спроводе све одлуке месне
партијске организације у свом предузећу. 3. Поред формирања апарата
повереника и ћелија треба приступити стварању партијских фракција
од свих повереника дотичних синдиката. Свака фракција бира прочел-
ника, који води евиденцију фракције, сазива састанке и држи везу с
месном организацијом. 4. Дужност је фракције да спроводи партијску

политину у свом синдикату, да агитује за партијски анциони програм у синдикату, да прати живот радника и расправља о свим питањима која интересују раднике; другим речима да буде у свему на челу радника и да осваја њихово поверење. 5. Све фракције једног места образују месну партијску фракцију, с једним јединственим вођством на челу. Њен секретар присуствује седницама месне партијске управе као пуноправни члан. 6. Треба се борити да прочелници комунистичких фракцијско-целокупну синдикалну политику. 7. Поред повезивања фракција једног места буду чланови месног синдикалног већа, како би ефикасније утицали на места, треба све фракције једне струке централизовати у земаљску савезну фракцију и обласне савезне фракције. Централна савезна фракција има седиште у месту савезне централе Независних синдиката, састоји се од 5 чланова, од којих највише два члана могу бити чланови савезне управе. Исти принцип је важио и за обласне партијске фракције, чије седиште мора бити у седишту обласног синдикалног секретаријата. 8. Највиша инстанца је централна фракција са седиштем у Београду. Њу сачињавају 3 члана ИО КПЈ и 3 члана КПЈ, који су истовремено чланови одбора синдикалне централе. Секретар ове инстанце мора бити члан ИО КПЈ, пред којим одговара за рад фракције. Централна фракција доноси одлуке о раду чланова КПЈ у синдикатима, које потврђује ИО КПЈ, и тада оне постају обавезне за све фракције у земљи. 9. Платформа рада комунистичких фракција је синдикални програм КПЈ, а чланови фракције морају предњачити у спровођењу акционог програма Независних синдиката. 10. Фракције морају водити рачуна о економској борби радничке омладине и уопште је подржавати. 11. Важан задатак фракција јесте организовање индустријских радника у Независним синдикатима. 12. Према потреби, централна синдикална фракција плански ће упућивати способне комунисте на рад у предузећа и места где се за то буде указала потреба. Овај предлог је требало да буде упућен првом партијском пленуму, који би на основу њега израдио правилник.⁸⁸

Као што се види, тек сада је израђена прецизна схема организације и функционисања комунистичких фракција у синдикатима, која је омогућавала КПЈ да у сваком случају усмерава и контролише рад Независних синдиката.

Међутим, да би се дошло до ових резултата, требало је савладати многе тешкоће. Већ на самој Конференцији истакнути функционери ЦРСОЈ, Буквић и Каљевић, присталице комунистичке деснице, енергично су се успротивили стварању комунистичких фракција и ћелија само у Независним синдикатима, сматрајући да фракције треба стварати, пре свега, у социјалреформистичким, националистичким и клерикалним синдикатима.⁸⁹ Они нису били једини противници остварења нове комунистичке политике у синдикатима, већ само њени најизразитији експоненти. Слично њима мислила је углавном сва комунистичка десница, која управо у ово време почиње све више да иступа као организована фракција. Десница је доводила у питање исправност сазивања Земаљске конференције и цео њен рад, оптужујући левицу да је фалсификовала вољу организација, обезбедила лажну већину (путем „поверљивих“ делегата), а тиме и наметање својих ставова. На индиректан начин ставила је до знања левици да је у претходном периоду спроводила нереалну, апстрактну и погрешну политику која није водила рачуна о основним елементима једне здраве пролетерске политике: о

реалним односима снага између пролетаријата и буржоазије, економском и политичком положају пролетаријата, као и уопште о психолошком расположењу маса. Ова политика, наводно, није водила рачуна о објективним и субјективним условима, није уочавала шта је масама у датом моменту потребно, већ је прелазила преко дневних потреба, што је доводило до све већег удаљавања радништва од КПЈ. Оваквом стању је допринела и Коминтерна, дајући финансијску помоћ вођству КПЈ, јер је тиме учинила руководство материјално независним од чланства и ставила га у положај да командује масама, уместо да се повинује њиховој вољи. На тај начин су се пролетерска демократија и демократски централизам изопачили у „типичан бирократски централизам“. ЦК КПЈ се поставио у надмоћан бирократски положај према НРПЈ и Независним синдикатима, чиме је одбијао радне масе од себе и од ових организација. На последњој Конференцији, ЦК КПЈ је, тобоже, у име једне „милитаристички схваћене дисциплине“ учинио корак да наметне своју неприноснену вољу НРПЈ и ЦРСОЈ, с тенденцијом да о битним питањима одлучује без маса, да им намеће готове одлуке одозго, па чак и онда када су оне у директној супротности са интересима и схватањима партијских маса. Десница је сматрала да се политика партијске левице не може применити у пракси, а ако се и примени, да ће онемогућити живот и развитак партије. Држала је да Трећа земаљска конференција КПЈ није решила ни један важнији проблем покрета, па ни питање односа КПЈ и синдиката. Као алтернативу усвојеној политици, десница је обећавала да ће обратити највећу пажњу синдикалном покрету, који је КПЈ у последње време занемарила, да ће подизати ниво његове дневне и друге штампе, да ће извршити нужну реорганизацију од најнижих до највиших инстанци, да ће израдити цео синдикални апарат у духу резолуција Коминтерне и Профинтерне путем активне политике на свим пољима. Обећавајући ованав рад, десничари су сматрали да треба да се повуку са свих истакнутијих положаја у КПЈ и НРПЈ, где су били у мањини, и да као обични чланови најактивније учествују у одбијању сваног бирократизма, шаблонизма и напонаког схватања партијске дисциплине, слободне дискусије и критике, тј. да пређу у опозицију према новоизабраном централном руководству КПЈ. О свему овоме десница је обавестила Извршни комитет Коминтерне и затражила да ова пошаље у Југославију једну ауторитативну личност, која би једно време вршила непосредан утицај на политику и рад КПЈ.¹⁰⁰

Изнети ставови комунистичке деснице заступани на Трећој земаљској партијској конференцији, постаће платформа на којој ће се десна фракција трајно задржати, употпуњујући их и делимично мењајући током времена, зависно од ситуације.

По броју усвојених докумената и по њиховом значају уопште Трећа земаљска конференција се може поредити с неким конгресом. Да би се овим документима прибавио још већи ауторитет и обезбедило дужно респектовање свих партијских чланова и да би били задовољени основни принципи демократизма, одлучено је да се о њима чланство НРПЈ, а тиме и КПЈ, изјасни референдумом на својим конференцијама, дакле, на најдемократскији могући начин у датој ситуацији. Референдум је спроведен у фебруару 1924. и на њему се огромна већина партијских организација изјаснила за документе које је на Трећој конференцији предложила, бранила и изгласала левица. Држање

деснице у референдуму није било јединствено и зависило је од локалне ситуације. Највећи број десничара агитовао је против усвајања нових програмских докумената и гласао против њих, док су други избегли да се изјасне.¹⁰¹

По широко прихваћеним принципима демократског централизма у радничком покрету, после референдума у НРПЈ, мањина (десница) је требало да се покори вољи већине (коју је у овом случају предводила левица) и сви почну сложено да раде на оживотворењу нове партијске политике. Међутим, до тога неће доћи, јер десна фракција није показивала вољу да одустане од својих схватања и рада. Она је сада доводила у сумњу и резултате референдума, оптужујући левицу да се служила свим средствима (нетачно и тенденциозно обавештавање организација о суштини спора, фалсификовање резултата гласања) само да би обезбедила већину.¹⁰²

Пре него што пређемо на излагање даљег развитка односа између КПЈ (НРПЈ) и синдиката, треба нагласити да ово питање није заузимало централно место у спору између комунистичке левнице и деснице. Пре би се могло рећи да је оно било споредно и да се вероватно као спорно не би ни појавило да није било оних других, много крупнијих неслагања која су га условљавала и појачавала. При овоме мислимо на дијаметрално супротну процену постојеће ситуације у Југославији и свету, из чега су неминовно произишавали различити предлози путева којима треба да иде револуционарни део радничке класе да би остварио свој крајњи циљ. Нарочито су велике разлике постојале у гледању на национално и, с њим у блиској вези, сељачко питање, а затим питање организације. Не улазећи дубље у ову проблематину, можемо констатовати да је десница реалније процењивала постојећу ситуацију у земљи и свету, али није била у стању да сагледа и предложи радничкој класи прихватљив излаз из ње. Насупрот десници, левица је имала много свежија, динамичнија и прихватљивија решења, која су радничкој класи нудила бржи и изгледнији пут на освајању власти.¹⁰³ Управо због неслагања с левицом у националном, сељачком, организационом и неким другим питањима, десница је свим средствима спречавала ширење утицаја левнице у КПЈ на синдикате, јер је тиме желела да онемогући ширење и учвршћивање нове комунистичке политике. Да није било те квалитативно нове политике КПЈ, Независни синдикати не би имали разлога да се супротстављају левици у КПЈ.

Говорећи о Трећој земаљској конференцији КПЈ, указали смо да је она усвојила програм изградње мреже комунистичких фракција у синдикатима, као најефикаснијег средства за остваривање утицаја КПЈ у синдикатима. Знајући какву су улогу имале да одиграју комунистичке фракције у синдикатима, комунистичка десница је свесно и плански ометала њихову изградњу. По директивама Прве конференције КПЈ, у Независним синдикатима је створена централна синдикална франција одмах после Земаљске конференције Независних синдиката крајем јануара 1923. Сачињавали су је: Манојловић (псеудоним „Милић“), Буквић („Букин“) и Каљевић („Туфегџић“), као представници ИО ЦРСОЈ, док нам представници ИО КПЈ (деснице) нису познати. Она је приступила стварању франција у појединим савезним централама и нижим синдикалним организацијама. Захваљујући деловању ових франција у Савезу шивачких радника Југославије, овај је изнутра освојен и прикључен ЦРСОЈ. Комунистичке франције по осталим савезима наводно су биле врло утицајне и постизале успехе у погледу комунистичке пропаганде.

Овакво стање је остало само до маја 1923, тј. до Друге партијске конференције, и за то време није било никаквих сукоба између ИО КПЈ и централне синдикалне фракције, јер су на челу обе институције у већини били комунисти десничари. Избором новог партијског руководства (левичарског) у мају 1923, ситуација се одмах изменила. Наиме, доласком новог ИО КПЈ престао је да важи мандат три партијска члана централне синдикалне фракције и на њихова места је требало да ИО КПЈ одреди нове представнике. Међутим, то није учињено до фебруара 1924, тј. све док није одржана Трећа земаљска конференција. Тако је централна синдикална фракција силом прилина око осам месеци деловала у непотпуном саставу. За то време је више пута тражено од руководства КПЈ да одреди своја три члана фракције, али се овим захтевима није излазило у сусрет. Тек када су представници синдиката запретили да ће се жалити Профинтерни, ИО КПЈ је у фебруару 1924. именовано своја три члана фракције (Филиповић — „Петровић“, Новаковић — „Михаиловић“ и Стефановић — „Лазич“).¹⁰⁴

У комплетираној Централној синдикалној фракцији одмах су избили сукоби над је требало одредити правац и садржај њеног деловања. Четири члана фракције (сва три представника ЦРСОЈ и Л. Стефановић као секретар фракције) тражили су да она формира своје органе паралелно у Независним синдикатима и другим синдикалним групацијама. ИО КПЈ се није с тим сложио, већ је тражио да се фракције најпре учврсте у ЦРСОЈ, а тек онда да се приступи њиховој изградњи у синдикатима некомунистичке оријентације. Буквић и Каљевић изјавили су да не признају одлуке Треће земаљске конференције КПЈ о синдикатима и да ће се партијским одлукама у вези с тим покоравати од случаја до случаја, задржавајући право слободног опредељивања. Под тим су, између осталог, резервисали себи слободу да приступе стварању фракција у другим синдикатима. Поред тога, Каљевић је сматрао да ако се чланови Централне синдикалне фракције не би сложили, представници синдиката у њој имају право на последњу реч, јер они боље познају стање у синдикатима. Л. Стефановић је учинио корак у другом правцу: тражио је да Централна синдикална фракција руководи целокупним револуционарним радничким покретом у земљи (партијским, синдикалним, омладинским, женским) преузимајући на себе улогу централне инстанце покрета. Појавило се мишљење да централна руководства Партије (КПЈ и НРПЈ) и синдиката (ЦРСОЈ) треба да сачињавају једну јединствену заједничку руководећу инстанцу, која би доносила све важније одлуке значајне за цео револуционарни раднички покрет.¹⁰⁵

Нао што се види, међу представницима ЦРСОЈ и уопште у десној комунистичкој фракцији појавила су се различита схватања о месту и улози комунистичких фракција у синдикатима, али су сва она била у већој или мањој мери у супротности с директивама Треће партијске конференције.

Један од првих сукоба између комунистичке левице и деснице после Треће партијске конференције избио је већ крајем јануара 1924, али није допро у јавност. Наиме, на Пленуму ЦРСОЈ (27—29. јануара 1924) дотадашњи ИО Независних синдиката поднео је оставку, па је требало изабрати нови. ИО ЦК КПЈ није показивао неко велико интересовање за рад Пленума све до овог момента. Листу новог ИО ЦРСОЈ утврдила је на Пленуму Централна партијска фракција у синдикатима, и ЦК КПЈ, коме је листа била позната, није ставио никакве примедбе.

Међутим, када је предложене кандидате требало и званично изабрати на Пленуму, ЦК је изненада утврдио нову листу и наредио члановима КП да се у потпуности за њу заложу. На тој листи већина кандидата нису били чланови КПЈ, већ НРПЈ, али су зато били присталице леве фракције. Ова листа је пропала и у ИО ЦРСОЈ су изабрани претенжно стари синдикални функционери од којих су њих седам били чланови КПЈ а двојица чланови НРПЈ.¹⁰⁶

Све је ово убрзо изазвало оштро и доста нервозно реаговање комунистичке левице, оличене у већини вођства КПЈ и НРПЈ, а последица свега тога било је даље заоштравање односа између двеју фракција. Почела су међусобна оптуживања и изношење тих оптужби пред јавност путем штампе. Тиме је сукоб добио нову димензију, јер је запретила опасност да се из врхова пренесе и у обично чланство.

Седница ИО КПЈ, одржана 17—19. марта 1924, поклонила је велику пажњу односима између Партије и синдиката, али није успела да нађе излаз прихватљив за обе стране. На састанку су углавном поновљене међусобне оптужбе из претходног периода и употребљен по нени нови аргумент да би се отежао положај супротне стране а олакшао сопствени. К. Новаковић је оптужио десницу да свесно копа јаз између Независних синдиката и Партије, да их супротставља Партији и да од синдиката жели да створи нови партијски центар. Л. Стефановић је узвратио контраоптужбом да се левица у свом раду не руководи општим класним интересима него тесногрудношћу; да се не бори за интересе радничке класе, него уске фракцијске. Он сада није спорио потребу изградње комунистичких фракција у синдинатима, али се није слагао с редоследом и садржајем њиховог рада. Обновио је захтев деснице да се састану руководеће инстанце Партије и Независних синдиката и да све неспоразуме разјасне. Левици се журило, није хтела да организује овај састанак, већ је одмах позвала на свој скуп све чланове Централне синдикалне фракције. Међутим, договор није постигнут, свака страна је остала на својим позицијама, међусобни односи су се још више заоштрили, а Л. Стефановић је демонстративно напустио седницу.¹⁰⁷

О свим овим неспоразумима и сукобима у КПЈ, НРПЈ и ЦРСОЈ обе фракције су равносно обавештавале Коминтерну и Профинтерну, разуме се, свака из угла који је њој одговарао и свака је тражила да се само њен став подржи, а супротна страна осуди и позове на одговорност. При том су обе тврдиле да њени ставови проистичу из програмских докумената, конгресних резолуција и других закључана руководстава.

Вероватно су замршени односи између југословенских комуниста били један од главних узрока што из Москве у тону 1924. није стигао никакав одговор или сугестија како да се изађе из кризе. На III конгресу Црвене синдикалне интернационале одржаном (9—21. јула 1924. године) у име ЦРСОЈ учествовали су представници десне фракције Драгутин Буквић и Лаза Стефановић. То је без сумње утицало на држање ЦСИ према фракцијским борбама и на процењивање ситуације у југословенском радничком покрету.¹⁰⁸ Фракције су тражиле подршку и у Балканској комунистичкој федерацији. Ова је углавном одобрила све документе НРПЈ, усвојене на референдуму, изузев Резолуције о синдикалном уједињењу, у којој су неки ставови оглашени за погрешне. Покушај представника левице КПЈ да докаже како цела резолуција

произлази из разних докумената Профинтерне, нису прихваћени од Федерације и према њима је изражена сумња.¹⁰⁹

Неслагања и сукоби између леве и десне фракције нису могли да остану трајно непознати јавности и на вербалном и теоријском нивоу, већ су све више постајали јавни и преносили се на конкретне акције. Ми ћемо се задржати на оним најкрупнијим и најкарактеристичнијим. О њима је левица често и опширно писала у **Раднику—Делавцу**, а касније у **Онованом раднику**, а десница у **Организованом раднику**.

Један од првих већих јавних сукоба између левице и деснице избио је због Радничке коморе у Београду. У априлу 1921. комунистички представници, да би извршили притисак на владу да отвори синдикате, иступили су из Коморе, а у њој су остали само центрумаша. То је била крупна грешка, које су комунисти убрзо постали свесни и коју су желели да исправе. Као ретко када раније и касније, и левица и десница су биле сагласне да се у Комору треба вратити и искористити је за деловање у правцу боље заштите и осигурања радника, али и за политичко деловање у пролетерским редовима. Стога, када је министар социјалне политике крајем 1923. наименовао 40 чланова (и исто толико заменица) Привремене радничке коморе у Београду, највећим делом из редова чланова ГРСЈ, неутралних и националистичких синдиката, а само 7 левичара из целе Србије и Македоније, нико од комуниста није се изјаснио против уласка својих људи у Комору, иако су Независни синдикати били очигледно незадовољни малим бројем мандата, јер је ГРСЈ био фаворизиран. Конституирајућа скупштина Радничке коморе заказана је за 24. фебруар 1924, о чему су представници ЦРСОЈ обавештени само дан и по раније. Да би се утврдили заједнички ставови, одмах је за сутрадан заказан састанак свих представника Независних синдиката, али су се на њему наша само четири делегата из Београда, док преостала три из унутрашњости Србије и Македоније нису стигла. По налогу својих централа, делегати графичких радника и банкарских чиновника нису се солидарисали са ставовима својих другова из Независних синдиката. На састанку су утврђени ставови према свим важнијим тачкама дневног реда на Скупштини Коморе и израђена је начелна резолуција. Није било времена да се организује посебан састанак представника Партије и именованих чланова Радничке коморе, већ је само Каљевић поднео секретару КПЈ, Кацлеровићу, пројект резолуције и није добио никакве примедбе. На конституирајућој скупштини Коморе, представници ЦРСОЈ критиковали су предлог Статута Коморе, који су израдили социјалисти и успели да се у њега унесе неколико битних исправака. Критиковали су и буџет Коморе. У Управу Радничке коморе изабрано је 7 представника ГРСЈ, 2 представника ЦРСОЈ и 3 представника свих осталих синдиката. Када је требало изабрати секретара коморе, Каљевић, С. Станковић, А. Ребрић и В. Јанкићевић оштро су напали социјалисте што злоупотребљавају већину, коју су им омогућили органи власти, што одбацују све предлоге мањине, доказујући да, с обзиром на снагу синдиката ГРСЈ и ЦРСОЈ, место секретара Коморе треба да припадне кандидату Независних синдиката. Међутим, социјалисти су искористили бројчану надмоћ и за секретара изабрали Л. Павићевића. Михаило Тодоровић је добио само 7 гласова од представника ЦРСОЈ, док су се представници неутралних синдиката уздржали од гласања.¹¹⁰

Међутим, левица је одмах прено штампе (М. Пијаде), јавних и илегалних скупова безобзирно напала представнике Независних синди-

ната за тобожње опортунистичко држање на скупштини Радничке коморе — што нису искористили скупштину за „раскривавање свих злочина које су амстердамци учинили према синдикалном делу независног покрета“, што нису „довољно одлучно“ иступили против „страховито реакционарног“ Статута Коморе. У нападима се ишло толико далеко да је држање поменутих представника Независних синдиката на скупштини оквалификовано као „јавно рушење угледа“ Партије и незалагање за њена основна начела.¹¹¹ Намера левице је била да безобзирним нападима трајно дискредитује неколико истакнутих десничара и онемогући их у синдикатима, чиме би цела десница била ослабљена. Али десило се обрнуто. Скоро целокупно партијско и синдикално чланство реаговало је против оваквих, у ствари, неизазваних и неконтролисаних напада. Кацлеровић је покушао да ублажи неповољан утисак и да све изложено представи као „другарску критику“ с „најбољом намером“. Није порекао ниједну оптужбу, него је наступао као да су све оне тачне, а противљење ованвој критици оквалификовао као уношење пометње код још недовољно марксистички образованих чланова. Учинио је покушај да држање представника ЦРСОЈ на Скупштини Коморе представи као њихово непокорвање политици и дисциплини НРПЈ.¹¹² Партијско чланство није усвојило изложена објашњења, Скупштина НРПЈ, одржана у Београду, одлучила је да се о спору расправља на састанцима партијских секција, које су осудиле начин на који је критиковано држање њихових другова на скупштини Коморе, као и садржај те критике. Радник је морао да демантује своје првобитне оптужбе.¹¹³ Овде треба само напоменути да је вођству КПЈ у другој половини 1923. више пута замерило вођству ЦРСОЈ, на оштром тону према ГРСЈ, јер то, наводно, штети политици јединственог пролетерског фронта и онемогућава организационо уједињење синдиката.¹¹⁴

Видели смо да је Савез радничке омладине (СРОЈ) организационо припада Независним синдикатима, али је задржао и извесну аутономију. Између руководства ових двеју организација стално је долазило до трвења. Омладинци су пристајали уз комунистичку левицу, а ИО ЦРСОЈ је зазирао од радикализма, неодговорности и авангардности својих млађих другова. Када СРОЈ на свом једином конгресу, 10. фебруара 1924, није усвојио Стаут ЦРСОЈ, ИО Независних синдиката је то једва доченао и објавио да СРОЈ више није његова организација.¹¹⁵ Организациони разлаз СРОЈ и ЦРСОЈ одмах је послужио левици да оптужи Централну синдикалну фракцију и руководство Независних синдиката за некорентност и нетрпељивост према радничкој омладини.¹¹⁶

Почетном фебруара 1924. Алијанса (некомунистичка и непартијска организација) почела је припреме за одржавање протестних зборових широм земље против политичке и социјалне реакције, против намере владе да укине Министарство социјалне политике, а за законску заштиту жена и омладине на раду и сл. Ова иницијатива је потекла од Драге Стефановић, присталице десне фракције. У тону шест недеља вршене су техничке и друге припреме зборових (израда резолуција и меморандума), а када је посао приведен крају, зборови су заказани за 24. март. Руководства КПЈ, НРПЈ и ЦРСОЈ свесрдно су подржала ову акцију, јер је на свим зборовима требало да говоре по 2—3 представника ЦРСОЈ и да заступају комунистичку политику. Резолуција је такође била израђена у комунистичком духу. Међутим, секретар КПЈ је 20. марта изненада затражио да се од ове акције одустане, не наводећи никакве разлоге за тако нагли обрт и претећи да

ће зборови бити разбијени. То је међу ангажоване комунисте унело пометњу и узнемиреност, јер их је компромитовало у очима чланица Алијансе жена. Али већ сутрадан исти човек је, опет без образложења, тражио да се започете припреме наставе и зборови одрже према утврђеном плану. Приређивачима је сада стављен на располагање орган НРПЈ **Радник**, а свесрдно су им помогле и организације НРПЈ и СРОЈ. Зборови су приређени с великим успехом и о њима је **Радник** опширно писао.¹¹⁷ Ипак је остало нејасно зашто је ИО КПЈ мењао став према њима, мада је од почетка било очигледно да ће цела акција користити револуционарном делу радничке класе.

У вези с припремама за прославу Првог маја 1924. дошло је до новог жестоког сукоба између левице и деснице у КПЈ. За 4. април је била заказана заједничка седница ЦО НРПЈ и ИО ЦРСОЈ ради договора о прослави. Представници НРПЈ су тражили да се њихова партија и Независни синдикати и формално појаве као равноправни организатори мајсне прославе, без обзира на то како ће се завршити преговори с осталим радничким организацијама (ГРСЈ, СПЈ, Савезом графичких радника) о општој заједничкој прослави, док су синдикални функционери заступали мишљење да се поступи као претходне године, тј. да НРПЈ позове своје чланове да се у прослави придруже револуционарним синдикатима. Десничари су сматрали да није опортуно јавно указивати на повезаност НРПЈ и ЦРСОЈ и тиме дати режиму и формалне аргументе да једног дана забрани Независне синдикате, као што је већ поступио према ЦРСВЈ због његових веза с КПЈ. После дуге, мучне и оштре дискусије одлучено је да се прослава Првог маја заједнички организује и да то буде још једна манифестација важности јединственог пролетерског фронта. Претходно је цео ЦО НРПЈ, на тражење Д. Буквића (такође члана НРПЈ) морао да потпише изјаву да прима сву моралну и политичку одговорност за евентуалне последице по ЦРСОЈ због заједничке прославе Првог маја. Сукоба је било и око тога хоће ли се дати право представницима СРОЈ и жена да и оне говоре на мајским зборовима. Левица је тај предлог подржавала, а вођство ЦРСОЈ се тако енергично успротивило да је свака даља дискусија била излишна.¹¹⁸

Партијска левица је одмах обавестила Коминтерну о ставу руководства Независних синдиката према Партији и њихов гест протумачила као последицу чињенице што Коминтерна још није потврдила ни један документ усвојен на Трећој партијској конференцији. Она је сада инсистирала да буду не само потврђени „него и подвучени“ одлука о организацији Партије, резолуција о синдикалном покрету и правилник о раду партијских франција у синдикатима, јер је сматрала да се уз помоћ ових докумената партијска опозиција може најбрже и најлакше сузбити и линвидирати. Наводно, десница је користила ћутање Коминтерне и проносила гласове да је ова ставила знатне примедбе на партијске документе и да их неће потврдити, него ће их изменити. То јој је омогућавало да саботира рад Партије, отворено устаје и ради против партијских одлука и погађа се и уцењује сопствену Партију.¹¹⁹

Када се процењује држање појединих страна на преговорима о прослави Првог маја, треба имати у виду да су органи власти били подробице обавештени о раду и закључцима Прве и Друге земаљске конференције КПЈ и да је Министарство унутрашњих дела располагало прописима свих на њима усвојених докумената. После Треће земаљске конференције комунисти су сами објавили највећи део докумената у легалној штампи, али су полицији били познати и они други који су

морали да остану тајна. Вођство КПЈ, НРПЈ и ЦРСОЈ знали су каквим информацијама располаже влада и да сваког тренутка може забранити легалну партију и синдикате, ано дође до још каквих конкретних података о раду комуниста у њима. Уосталом, то се и десило 12. јула 1924, када је забрањен рад и НРПЈ и Независним синдикатима, с тим што су Независни синдикати после месец дана добили дозволу за даљи рад, а НРПЈ је дефинитивно престала да делује.

Заслепљене фракцијском борбом и уским групашним интересима, ниједна фракција није исправно гледала ни заступала праве интересе синдиката. Левица није правилно схватила значај постојања легалних револуционарних синдиката за цео револуционарни покрет у ситуацији када је КПЈ била забрањена и када се та опасност надносила над НРПЈ. КПЈ није посвећивала довољну пажњу синдикалном покрету, а нарочито његовом организационом и акционом јачању. То је препуштено синдикалним функционерима. Веза ЦК КПЈ са синдикатима свела се на стално, круто и бирократско настојање да се у ЦРСОЈ инсталирају партијске фракције, преко којих би вођство КПЈ, у суштини, диктирало синдикатима своју политику. При томе се није много обазирало на то што су на удар могли да дођу и синдикати. Оно је полазило од тога да су Независни синдикати и тако организационо слаби и да се не би много изгубило ано би, евентуално, били забрањени. Сматрало се да недостатак таквих синдиката лако може да буде надокнађен изградњом партијских фракција у синдикатима, а затим изградњом фабричких акционих комитета и партијских ћелија по предузећима. Чини нам се да је лева фракција оваквим третирањем Независних синдиката мислила да уништи главни ослонац десне фракције, а тиме и саму фракцију.

На другој страни, десна фракција прецењивала је значај легалних револуционарних синдиката и, да би их очувала од евентуалног напада режима, била је спремна на свани опортунизам, чак и на апстинирање од оштријих класних сукоба. Стога је избегавала све оно што би могло послужити као повод за забрану синдиката, па је Независне синдикате све више удаљавала и ограђивала од КПЈ, видећи у томе још једну гаранцију за очување њихове легалности. Другим речима, комунистичка десница је сада почињала да игра ону улогу коју су у другој половини 1919. и у 1920. већ одиграли центрумаша у револуционарним синдикатима. Овде треба истаћи да су се две крајности међусобно потхрањивале, изазивале сукобе и тамо где им није било место и време и да су се све више удаљавале. Од тога је највише штете имао борбени део радничке класе као целине, а користи је извлачио класни противник и социјалреформисти.

Вођство НРПЈ планирало је да се 8. априла 1924. у Београду одржи протестни збор против убиства у полицији једне раднице, као и против реакције уопште и наступања фашизма. На збор су позвани ЦРСОЈ и графични радници, а требало је, између осталих, да говори и М. Каљевић. Међутим, обе организације су одбиле да суделују на збору под готово истоветним изговором: да им је позив стигао касно, дан и по пре збора.²⁹ Међутим, за ЦРСОЈ били су далеко пресуднији други разлози, које смо раније навели.

До сличног сукоба је дошло и када је требало организовати протестни збор у Београду поводом крвопролића у Трбовљу 1. јуна 1924, које су изазвали орјунаши. Због одбијања да учествују на протестном збору ноји је ЦК КПЈ сазвао са закашњењем, пред партијски суд су изведени синдикални функционери: Манојловић, Гројић, Бунвић, Л. Сте-

фановић, Петановић и Каљевић. Међутим, оптужени су суђење претворили у процес Централном комитету. Због тога је ЦК сменио судије и одложио суђење, с намером да оптужени буду искључени из НРПЈ, а тиме и из КПЈ. Умешала се и Коминтерна, изјаснивши се против озбиљних административних мера, које од Партије могу да удаље један део њених истакнутих чланова. Уместо кажњавања тражила је да КПЈ плански развија идејно-политички рад. Суђење више није заказивано.¹²¹

У овом периоду између комунистичке левнице, као руководства КПЈ, и комунистичке деснице, као руководства ЦРСОЈ, долазило је до сукоба и међусобних оптуживања и када су била у питању финансијска средства. Партија и синдикати су имали малобројно чланство (1924. године револуционарни синдикати су имали око 20.000, а НРПЈ око 3.500 чланова), те од њихових прилога нису могли да издржавају свој апарат и штампу. Дефицит је покриван средствима добијеним из Москве. До краја 1920. ЦРСВЈ је материјално помагало Партију, јер је имало веће приходе. Када се после обнављања 1921/22. нашло у оскудици, тражило је од КПЈ да му врати позајмицу из средстава које је добијала са стране. Међутим, вођство ЦРСОЈ је тврдило да од КПЈ не добија никаква средства која за њега шаље Профинтерна. Оно је у томе видело свесно саботажање организационе, агитационе и акционе делатности ЦРСОЈ од стране левнице у ЦК КПЈ и ЦО НРПЈ. Насупрот томе, левница је тврдила да је КПЈ, почев од 1921, издржавала целу синдикалну централу и да је више од половине својих средстава трошила на синдикате.¹²²

Као што се види, француске борбе у КПЈ и Независним синдикатима нису се стишавале, него су се супротности између већине руководства КПЈ и вођства ЦРСОЈ све више разбуктавале и повећавале. Изгледа да су ИО КПЈ и ЦО НРПЈ излаз видели у изради нових, детаљнијих и прецизнијих докумената, којима ће коначно натерати партијску опозицију да прихвати званичну партијску политику на речима и у прaksi. Том циљу је имала да послужи пленарна седница Земаљског већа НРПЈ, одржана 13—14. априла 1924. у Београду. Веће се бавило углавном анализом политичке ситуације у свету и у Југославији, организационом изградњом НРПЈ, аграрним питањем и питањем синдиката. Прва три питања су усвојена и објављене одговарајуће резолуције.¹²³ Овде треба само истаћи да је сада НРПЈ учинила корак напред у превазилажењу традиционалног социјалдемократског типа територијалне организације и да је, где год то могућности дозвољавају, прешла на организовање по радионицама, предузећима и фабрикама. У оквиру реорганизације НРПЈ разматрано је и питање партијских фракција. Била су то она тела која раде у институцијама изван Партије, а по директивама своје Партије. Фракције се образују у свакој институцији где постоје најмање три члана Партије. Њихов је задатак да у тој институцији спроводе партијску политику. Фракције су увек одговорне оном партијском органу који руководи радом у том месту. У важнијим институцијама, где се третирају интереси целе Партије, фракције су одговорне партијској централи, од које примају директиве и којој полажу рачуне о свом раду. Фракције се у раду управљају по партијским програмским документима и одлукама, а ако таквих докумената нема, онда се морају посаветовати с надлежним партијским руководством.¹²⁴

Поред уопштених одредаба о фракцијама, Земаљско веће НРПЈ усвојило је посебна опширна упутства за рад својих чланова у синдикатима, која су била поверљиве природе. Њима се делимично пона-

љају напред изложени ставови, али највећим делом су нова и оригинална. Упутства одређују да се франције стварају како у револуционарним тако и другим синдикатима где за то има потребе и могућности, а у које чланови НРПЈ могу ступити само по одлуци своје месне партијске управе. Како НРПЈ није стајала у организационој вези ни с једном синдикалном инстанцом, она је својим члановима наложила да свуда делују као чланови Партије по директивама и одлукама надлежних партијских тела, у духу партијског програма и тактике, тј. да као обични чланови и функционери морају у пуном опсегу и дисциплиновано спроводити синдикалну политику Партије у својој синдикалној организацији и на сваком синдикалном форуму у коме учествују. Поред сталних франција, упутства предвиђају могућност стварања повремених франција чији се чланови обавезно састају пре конгреса, конференције или преговарају да би се договорили о јединственом иступању. У синдикатима и свим другим организацијама изван Партије, чланови Партије морају заступати само гледиште израђено у Партији њиховим саодлучивањем. Они који се не држе партијских директива, крше партијску дисциплину.¹²⁵

У упутствима су детаљно разрађени задаци и систем организације и функционисање радионичких, подборских, месних и обласних франција, као и централне синдикалне франције. Ми се на овоме нећемо много задржавати, јер највећи део ове материје представља понављање одговарајућих докумената усвојених на Трећој партијској конференцији, нарочито нада је у питању устројство и функционисање централне франције, а осим тога, много шта од предвиђеног неће бити примењено у пракси до почетка 1929. Имајући лоше искуство у дотадашњем раду, нарочито централне синдикалне франције, сада је одређено да су одлуке донете у францији већином гласова обавезне за све њене чланове и они их стриктно морају спроводити у живот. Чланови који су у францији гласали против и чији су предлози остали у мањини, морају у синдикалном форуму гласати само за гледиште и одлуке усвојене од већине у францији. Иако су у овом документу прилично детаљно изложени задаци синдикалних франција, све зато да би се остварило чврсто духовно и акционо јединство Партије и синдиката, како би Партија створила нераскидиву везу с радништвом које ради директно у производњи, Земаљско веће није било задовољно свим тим, већ је задужило ЦО НРПЈ да одмах изради програм рада за партијске франције у синдикатима.¹²⁶

Нови документи усвојени на Земаљском већу НРПЈ нису ниуколико променили ситуацију у Партији и Независним синдикатима, већ је све настављено по старом, само што је борба између левице постала још оштрија и отворенија и што су обе стране настојале да у ту борбу увуку партијско и синдикално чланство. У периоду од маја до септембра 1924. у **Раднику—Делавцу** и **Организованом раднику** објављен је низ чланова у којима су се франције међусобно оштро обрачунавале. Тако је крајем јуна левица оптужила руководство Независних синдиката да „запоставља синдикалне проблеме и све више показује тенденцију за вођење неке самосталне политике, која има боју центра између социјалне демократије и нас“.¹²⁷ Већ сутрадан оптужено синдикално руководство ЦРСОЈ одговорило је да се оно и **Организовани радник** у целокупном свом раду и држању руководе(. . .) једино и искључиво оним директивама и линијама које јасно проистичу како из његовог програма и статута, тако и из резолуција и одлука донетих на компетентним форумима синдикалног покрета.¹²⁸ Другим речима, оно је нагласило да се

у свом раду држи усвојених синдикалних докумената и евентуално докумената Профинтерне, а партијске документе није ни помињало, јер их није ни признавало.

У августу је ЦО НРПЈ оптужен да на сваком корану и у свакој прилици прави сметње и тешкоће Независним синдикатима и **Организованом раднику**. Запређено му је да се више неће мирно трпети сазнојака малтретирања синдикалног покрета која долазе од људи, који сматрају да с места на коме се налазе, имају право да чине шта хоће и како хоће, не водећи рачуна о потребама целине.¹²⁹ ЦО НРПЈ је одмах одговорио да се поменути оптужбама намерно жели изазвати неповерење необавештених радника не само према руководству него према целој Партији. Истовремено се од чланова НРПЈ у синдикатима захтевало да спроводе превасходно партијску политику у првом реду баш у интересу синдиката и кад пишу о политичким питањима, да то чине с партијских позиција, а не са свог личног становишта.¹³⁰ Истовремено је левица ширила гласове да се руководство Независних синдиката спрема да оснује нову радничку партију, што је десница одлучно демантовала и истакла захтев за што бржим сазивањем једног партијског конгреса или конференције где би се садашња партијска криза линвидирала.¹³¹ Овде треба истаћи само то да је политичка ситуација у Југославији у овом периоду била таква да је искључивала сваку могућност одржавања било каквог ширег скупа НРПЈ.

Колико су односи између леве и десне фракције у КПЈ, НРПЈ и ЦРСОЈ постали нетолерантни, а стање у овим организацијама нездрово, види се и по томе што је то била тема сваког састанка партијског и синдикалног руководства. Седница проширеног ИО КПЈ, одржана 16—17. септембра 1924, констатовала је да се изванредан број партијских чланова у Београду држи недисциплиновано и да у пракси иступа против партијских одлука и статута и интернационалних форума. Они су од синдикалне централе „начинили себи бусију за отпор и борбу против партијских одлука“ и сматрају да су у свом раду у синдикатима потпуно независни од Партије. Уместо да у синдикатима дисциплиновано спроводе партијску политику, захтевали су да Партија води онакву синдикалну политику за какву се одлуче они у синдикалној централ.¹³²

О држању партијског и синдикалног чланства према сукобу левице и деснице има мало конкретних и поузданих, а више контрадикторних података — зависно од тога која их је страна нудила. Ако би се судило према информацијама левице, већина чланства је безрезервно стала уз њу. У Нишу су радници, наводно, хтели спалити **Организованог радника** који се спорио са ЦО НРПЈ. Из Ваљева су га враћали Редакцији, а у Скопљу и Чачку је тражено да се опозиција безусловно искључи из Партије. Десница је све ове информације довела у сумњу, прогласивши их за унапред наручене и организоване од левице. Полемика завађених фракција преко штампе изазвала је депресију и наишла на неразумеваче чланства, а организације су тражиле обустављање јавне полемике и решавање спорних питања у самим организацијама. Чак су и левичари признавали да велики број чланова ЦРСОЈ није разумео изложене спорове и да је био присталица стварне партијске независности синдиката.¹³³

Када вођство КПЈ и НРПЈ није успело да натера централну синдикалну фракцију да му се покори и почне са спровођењем утврђене партијске политике у синдикатима, секретар НРПЈ је 24. септембра 1924. позвао три синдикална представника у фракцији и саопштио им одлуку

ЦО НРПЈ да су смењени и да су на њихова места именовани нови чланови фракције. Међутим, како та одлука није била заснована на **Резолуцији о синдикатима**, усвојеној на Трећој партијској конференцији, нити, пак, на неком другом интернационалном комунистичком документу (ниједан од ново именованих чланова фракције није био члан ИО ЦРСОЈ, а двојицу је претходно сменило са функција синдикално чланство), смењени чланови фракције нису се покорили одлуци ЦО НРПЈ. О свему овоме су обавестили Профинтерну и замолили егзекutive обе интернационале да се што пре „заинтересују изближе“ о спору у револуционарном делу југословенског радничког покрета, да донесу своју одлуку, којој ће се десница безусловно покорити.¹³⁴

Последњи сукоб између леве и десне фракције око смењивања представника ЦРСОЈ у централној синдикалној фракцији убрзао је даљи развитак догађаја. По свој прилици левица је оченивала ово супротстављање деснице, и већ је била израдила документ о спору, те јој је одбијање тројице чланова централне фракције да се покоре одлуци ЦО НРПЈ послужило само као повод да тај документ и публикује. Наиме, у **Раднику** су већ 28. септембра 1924. објављене **Тезе централног одбора НРПЈ о спору у Партији**. У њима су изложени настанак спора, разлике између леве и деснице у процени политичке ситуације, у гледању на национално питање, на разлике у односу према сељаштву и синдикатима. У одељку о разликама у синдикалној политици углавном су само побројани сви они сукоби о којима је већ било речи (оно прославе Првог маја, око акције против Орјуне и др.). Суштина је у томе да је левица оптужила десницу како је погазила све партијске одлуке, да се формира као социјалдемократско крило, да у синдикатима ни једну одлуку Партије не спроводи и да искоришћује своје позиције у Независним синдикатима како би с њима водила борбу против Партије. За себе је тврдила да само жели да се синдикални покрет духовно што више приближи Партији.¹³⁵

Поред **Теза о спору у НРПЈ**, исти број **Радника—Делавца** објавио је још пет написа о истој теми. У два од њих тврдило се да су се месна синдикална већа у Ваљевоу и Нишу, Месна организација НРПЈ у Смедеревској Паланци и Обласно партијско веће за Македонију оштро изјаснили против целокупног рада партијске опозиције, а из Скопља је уз то тражено као ЦО НРПЈ „оштро сузбије мењшевичка гледишта у партији“¹³⁶ У трећем, редакцијском чланку, инсистира се на решавању унутрашњих партијских сукоба само у оквиру Партије и одлучно устаје против сваког покушаја да се они пренесу у синдикате.¹³⁷ Сличан садржај и тон имао је начелни иступ ЦО НРПЈ **Против опортунизма и саботане, за јединство и ред у Партији!** У ствари, све изложено је било само припрема за обрачун с опозицијом. У истом броју **Радника**, ЦО НРПЈ је позвао све управе месних организација да „сместа“ сазову и до 5. октобра одрже конференције партијског чланства с дневним редом: спор у Партији. Свака управа требало је да одреди референта, а ако има супротних мишљења и кореферента, а конференције су дужне да израде резолуције и да у њима изложе мишљење свог чланства о свим спорним питањима у Партији.¹³⁸

Сличне ставове према спору у НРПЈ имала је и Централна управа Савеза радничке омладине Југославије.¹³⁹ Мада је планирани референдум морао да буде одложен, пада у очи да је ЦО НРПЈ упадљиво нурио с његовим спровођењем и да се у борби с опозицијом служио недемократским и непартијским средствима која је прописивао су-

протној страни. Он је позвао партијско чланство да се изјасни о спору у Партији, али опозицији није пружио прилику да јавно изложи своје ставове и да се бори за њих. Она је то учинили у наредном 140. броју **Радника** од 8. октобра 1924,¹¹⁰ данле, три дана након предвиђеног рона за спровођење референдума. као што се могло и очекивати, опозиција је **Тезе ЦО НРПЈ** прогласила нетачним од почетка до краја, а за оптужбе против себе рекла је да су засноване на неистинитим и произвољним чињеницама и да им је циљ цепање и рушење Партије од стране леве фракције. Између осталог, десница је прешла у противнапад, тврдећи да левица преноси спор у синдикате, и одговорила противоптужбом да ЦО НРПЈ систематски подупире „једно скроз опортунистичко и немарксистичко схватање“, које се своди на противљење да се синдикални орган бави политичним питањима. Бранила се да је морала полемисати у **Организованом раднику**, јер јој у партијском органу није омогућено да заступа своје ставове. Политику ЦО НРПЈ према синдинатима сматрала је смушеном, незналачком и непријатељском према ЦРСОЈ, а главни јој је циљ био да се кроз неуспехе синдиката компромитује партијска организација. На крају се захтевало сазивање партијског конгреса који би ликвидирао сва спорна питања. **Одговор опозиције** су потписала 34 члана НРПЈ, од којих велику већину чине истакнути синдикални функционери ЦРСОЈ.

Упоредо с јавним одговором, опозиција је 4. октобра 1924. упутила посебна писма (потписана од свих истакнутих опозиционара) организацијама НРПЈ, у којима их је упозорила да у дискусији о спору у Партији не доносе никакве „једностране и пристрасне одлуке“, најмање од „неодговорних и непозваних“ лица у покрету. Опозиција је тврдила да располаже писменим доказима о томе да су леви фракционаши фалсификовали расположење партијског чланства, као нпр. у Скопљу. Поред тога, учинила је корак да се организује и повеже у оквиру целе земље, због чега је од свих организација тражила да и њој доставе резултате референдума, као и имена „свију оних другова који се слажу са радом партијске опозиције“.¹¹¹ **С одговором опозиције, у Раднику** је 8. октобра 1924. објављена изјава А. Ребрића и Л. Стефановића, чланови ЦО НРПЈ, да се не солидаришу са својим друговима из вођства НРПЈ и да се не слажу с целонупним његовим радом „који води рушењу партије и њеног јединства“.

Чини нам се да је журба ЦО НРПЈ са спровођењем референдума о спору у Партији у великој мери била скопчана с чињеницом да је 11. октобра 1924. са двогодишње робије требало да изађе Сима Марновић, а Павле Павловић месец дана касније.¹¹² Левица се бојала њиховог утицаја на партијско чланство и желела је да искористи њихово одсуство из активног политичног живота, да добије сагласност партијских организација за своју политику и самим тим прибави снажно оружје за даљу борбу против сваке опозиције, манар јој на челу стајао и С. Марновић.

У овом периоду су односи између комунистичке левике и деснице били затегнути до крајњих граница. Левица је подстрекавала своје присталице у Независним синдинатима на предузимање разних подухвата против ИО ЦРСОЈ и преко **Онованог радника** често писала против рада деснице у синдинатима. Десница је преко **Организованог радника** оптуживала супротну страну да оперише лажним подацима и да у суштини разара синдикате, чиме наноси непроцењиву штету револуционарном делу радничке класе.¹¹³ У ствари, обе фракције су губиле из

вида трајне интересе радничке класе, а борили су се међусобно за своје усне фракцијске интересе под фирмом борбе за интересе револуционарног пролетаријата. У међусобним обрачунама су се толико забављале да су запостављале борбу против класног непријатеља и противничких организација. Претила је опасност да у борбенијем делу радничког покрета дође до разлаза између његовог партијског и синдикалног дела. Стога није никакво чудо што су Независни синдикати у овом периоду слабили организационо и акционо, што су доживљавали пораз за поразом и што су почели стварно да се распадају.

Да би се односи између Партије и Независних синдиката рачистили, за крај 1924. године био је заказан конгрес ЦРСОЈ, који је ускоро на захтев Ханса Берга, представника ЦСИ, одложен за јануар 1925,¹⁴⁴ али ће се после неколино померања одржати тек средином 1927. Међутим, само сазивање синдикалног конгреса у овом тренутку и његов дневни ред показују нам да се партијска опозиција спрема да од конгресних делегата (од којих многи не би били чланови КПЈ) затражи подршку за своју опозициону политику према сопственој Партији, што је само по себи нелогично и указује докле су стигла неслагања и непријатељство међу фракцијама.

Сукоби између леве и десне фракције КПЈ узели су већ толико маха да се њима бавила и Коминтерна у време свог Петог конгреса. Пошто се излаз није могао наћи у Москви, Коминтерна и Профинтерна су одлучиле да пошаљу три своја емисара у Југославију, како би на лицу места проучили суштину спора и у заједници с обе завађене стране пронашли неко решење. Крајем октобра 1924. у Југославију су стигла само два емисара: Ханс Берг, у име ЦСИ, и „Рихард“ (Б. Михајлов) у име Комунистичке интернационале. Њихов рад требало је да почне 27. октобра.¹⁴⁵

Покорavajuћи се, пре свега, ауторитету и вољи двеју интернационала, у преговорима су учествовали умеренији елементи обеју фракција. Резултат рада обе екипе била је **Платформа споразума**, коју је требало у целини да усвоји Земаљско веће НРПЈ, а затим би она остала „обавезна за све чланове Партије“, чиме би партијски спор и фракцијске борбе били ликвидирани. **Платформа споразума** обухвата сва кључна спорна питања, процену ситуације у свету, на Балкану и у Југославији, затим национално и сељачко питање и, на крају, питање партијске тактике и јединствени фронт радника и сељака, и требало је да одговори на њих. Ниједном речи у **Платформи** нису поменути односи Партије и синдиката, што само потврђује да су спорна питања између Партије и синдиката имала секундарни значај и да су била последица других много крупнијих спорних питања. Овде треба само нагласити да **Платформа** представља углавном компромис између леве и десне фракције, мада је у њој потврђена већина ставова левице, и да су фракције поделиле одговорност за дотадашње сукобе и нездраве односе у покрету.¹⁴⁶

Представник Профинтерне (Ханс Берг) сматрао је да **Платформа споразума** може да послужи као солидна основа за превазилажење досадашњих трвења, да ојача ауторитет партијског руководства до партијског конгреса, који би о свему дао завршну реч. По његовом мишљењу, о десној опозицији у синдикатима није се могло говорити као о опасној реформистичкој струји, јер су је највећим делом чинили радници.¹⁴⁷ Овде треба поменути и то да се Извршни биро Профинтерне 20. октобра 1924. бавио стањем у револуционарном делу радничког по-

крета Југославије, али пошто није располагао довољним информацијама, није успео да формулише свој став, већ је цео проблем одложио до следеће седнице.¹⁴⁸

Платформа споразума није никада ступила на снагу, јер је нит једна страна није признала. Партијска десница није била компактна и јединствена, како се то обично мисли, већ раслојена. Њено крајње десно крило, на челу са Ж. Милојковићем, није одобрило споразум и изјавило је да „нема ништа заједничко“ с поменутом платформом. Сматрајући да је само оно у праву, одбијало је сваки споразум и компромис и тражило да се сазове ванредни партијски конгрес који је једино „позван да ликвидира несугласице и оствари споразум, ако је то уопште могуће“. Милојковић и Д. Бунвић су дали и изјаву у наведеном духу, али су, поред тога, због неповерења према левици, тражили да ванредни конгрес припрема једна заједничка комисија, да би се спречило „фалсификовање воље партијског чланства“. Ова изјава требало је да буде објављена с **Платформом споразума**, а на да до тога није дошло, њени потписници су то протумачили као жељу већине да обмане протетерску јавност и представи као да је споразум постигнут једногласно.¹⁴⁹

Крајња левица такође није веровала у компромис као излаз из кризе,¹⁵⁰ а левица уопште прихватила је споразум с опозицијом као нужно зло — као нешто што јој је неправедно наметнуто са стране и добро јој је дошло супротстављање деснице да га у целини одбаци. На састанку Пленума ЦПВ КПЈ, 20—26. новембра 1924, поново је разматран спор у Партији и **Платформа споразума**. Супротно очекивању, она је у целини одбачена, с образложењем да спор у Партији има принципијелни и тактички карактер и да због тога овде не може бити никаквих компромиса. По свим спорним питањима углавном су оснажени ставови Треће партијске конференције и **Тезе ЦО НРПЈ о спору у Партији**.¹⁵¹

У вези са синдикатима опозиција је осуђена што је у ЦРСОЈ спроводила „своју политику насупрот политици партије“. Ништа мањом грешком није сматрано ни то што опозиција није пристала да спор реши у оквиру Партије, него је „искористила своје функције у синдикалној централи и синдикалном органу“, да би што више удаљила синдикате од Партије, што је у крајњој линији водило њиховом потпуном разлазу. Пленум је замерио ЦО НРПЈ (а тиме и ИО КПЈ) што се за време спора у Партији нетактично држао према синдикалним функционерима. На крају је наглашена потреба да се у интересу јединства, реда и дисциплине у Партији „сместа прекине свани францијски рад и да се франције, уколико постоје, сместа распусте“. Вођство Партије је овлашћено да „свани понушај францијског рада најенергичније сузбије и против франционаша примени најстроже мере“. С овим пленумом требало је да престане свана дискусија о спору у Партији.¹⁵²

Објављујући **Одлуке земаљског већа НРПЈ**. Оковани радник је истовремено публиковао и резултате дискусија о спору у НРПЈ, који су испали поразни по опозицију. Према тим резултатима НРПЈ је у току 1924. имала укупно 3.729 чланова.¹⁵³ Другим речима, НРПЈ је била слабо организационо развијена и с малим бројем чланова. У референдуму је учествовало 88 организација из целе земље, од којих се 79 изјаснило за партијску линију, а само једна за опозицију (београдска организација); осталих 8 организација нису дале никакво изјашњење о партијској политици. Решење спора у Партији сазивањем конгреса тражило је

16 организација, neodloživo искључење опозиције захтевало је 37 организација, док их је 27 захтевало искључење опозиције из Партије, ако се на још један позив не покоре одлукама Партије.¹⁵¹

Партијска десница је одбила да призна ишта од онога што се на Пленуму одлучило супротно њеним схватањима и ономе у **Платформи споразума**. Њен став према свему томе најбоље је изразио Л. Стефановић када је тражио од Пленума да не преписује старе резолуције, него да „студира стварне прилике у земљи“ и да на основу тих сазнања гради своју реалну политику.¹⁵² Када је **Платформа споразума** одбачена а тиме стварно и сугестије Коминтерне и Профинтерне, и пленум се вратио на старе ставове левице, чланови партијске опозиције, међу њима и сви чланови синдикалне централе, иступили су из КПЈ. Извештавајући Коминтерну о свом корану, они су оптужили ЦК да води „деструктивну и антисиндикалну политику“ и да чини све како би омео развитак синдиката, гурајући их на терен економизма и синдикализма. Излаз су видели у уклањању партијског руководства, јер све док „данашњи ЦК буде постојао“ Партија и синдикат ће се све више удаљавати. На крају су обавестили Коминтерну и Профинтерну да ће и даље остати верни комунизму, борити се за остварење политике Комунистичке интернационале, а у земљи наставити рад у духу одлука Црвене синдикалне интернационале. Од обе интернационале су затражили да „предузму све, како би се окончао разорни рад партијске централе, да не би дошло до још већих потреса у Партији.“¹⁵⁶

М. Тодоровић, А. Ребрић, Л. Стефановић и С. Марковић су „демонстративно“ поднели оставке на чланство у ЦО НРПЈ у знак протеста против одбацивања **Платформе споразума**. Истовремено је партијска опозиција растурала штампани проглас у коме је оптужила левицу да је због њене буржоаско-анархистичке тактике читава НРПЈ изгубила пролетерски карактер и претворила се у „бедну котерију која ради против интереса радничке класе, а нарочито против синдиката.“¹⁵⁷

Иступање опозитице из КПЈ и НРПЈ био је само нови корак у процесу ескалације који је већ раније почео. Одмах после Треће земаљске конференције десничари су почели да се уздржавају од активног ангажовања у КПЈ, а Л. Стефановић је апстинирао од рада у ИО КПЈ.¹⁵⁸ У септембру 1924. он је удаљен са седнице Извршног одбора, чиме је прекинута и последња персонална спона између ИО КПЈ и ЦРСОЈ, јер више није било ниједног синдикалног функционера у вођству КПЈ.¹⁵⁹

Догађаји у револуционарном делу радничког покрета у Југославији развијали су се и даље у правцу потпуног духовног разлаза крајње деснице и осталих делова партије и Независних синдиката, а завршиће се тиме што ће се крајња десница током времена све више везивати за СПЈ и њене синдикате. Пошто је десница због злоупотребе Независних синдиката и београдског **Организованог радника** у току 1924. доживела осуду Коминтерне и Профинтерне, она је одлучила да више не понавља ову грешку и да не изазива интернационале против себе. Да би могла наставити борбу против руководства КПЈ и НРПЈ и њене политике, десница је почетком 1925. покренула нови лист **Радничко јединство**, чији је власник и уредник постао Ж. Милојновић. Већ у првом броју листа, десница је доказивала да јој је супротна страна онемогућила даље деловање у Партији, због чега ће она своју борбу наставити ван партијских редова. У уводном чланку десница је обећала да ће се борити за рашчишћавање и уклањање духовног и идејног хаоса у

радничком покрету и да ће јој најсветији циљ бити „интереси пролетерског класног покрета и његово јединство“. Поред тога, нагласили су да желе окупити и груписати у целину све оне елементе радничке класе који су вољни да „предано и искрено служе пролетерском покрету и његовим историјским циљевима“. У првом реду служиће синдикатима.

Радничко јединство је постало политички израз десне комунистичке фракције (која је сада формално иступила из КПЈ), а тиме и руководства Независних синдиката. Иако су приликом иступања из КПЈ дали изјаву да ће остати ван Партије све док се на њеном челу налази „група потпуно дисквалификованих људи“ и наговестили даље ступивање КПЈ и синдиката, али да ће ипак остати верни комунистичким начелима, остварили су само оно прво. **Радничко јединство** је у појединим периодима било најантикомунистичкији лист у Југославији.

После иступања опозиције из КПЈ прекинуте су готово све званичне везе између Партије и Независних синдиката. Обе стране су слале писма и извештаје Коминтерни и Профинтерни и неслагања у Партији представљале онако како је којој од њих одговарало, тражећи подршку само за своју политику и држање.

Левица је оптуживала опозицију, наоко ону која је иступила из Партије, тако и ону која је остала, да и даље безобзирно ради против ЦК КПЈ и чини све да у чланству уништи његов углед. На другој страни, секретар ЦРСОЈ, М. Каљевић, сматрао је да новопокренути лист **Радничко јединство** не пише довољно оштро против левице. Опозиционари из синдиката ангажовали су Ж. Милојковића, кога је ИО КПЈ искључио из Партије, да говори на синдикалним зборовима, да држи предавања, што је изазвало гнев левице. По мишљењу руководства КПЈ, до свега изложеног долазило је само зато што Егзенутива Коминтерне, „апсолутно не познавајући ствари“, живи у великој заблуди да је опозицију могуће идеолошки придобити за линију Интернационале и да је иза ње цео синдикални покрет. Сматрало се да опозицију треба што пре и неповратно искључити из Партије.¹⁶⁰

У јануару 1925. у Москву је стигао М. Каљевић и тамо провео готово целу ту годину. С његовим путовањем се сагласио и финансијски га омогућио представник Коминтерне из Беча. Одмах по доласку, Каљевић је поднео опширан извештај ИО ЦСИ о догађајима у југословенском радничком покрету последњих месеци, бранећи у свему дотадашње држање деснице и вођства Независних синдиката, а оспоравајући и оптужујући левицу.¹⁶¹

У критици опортунизма и застрањивања деснице, левица је такође знала да претера и да се спусти на ниво критизерства и секташтва. Тако је Рајко Јовановић у марту и априлу просто исмејавао борбу Независних синдиката против незапослености и обарања радничких надница називајући то ситним концесијама у оквиру одржања хегемоније и империјалистичних уговора. Уместо те борбе, тражио је да се оствари „заједница радника и сељака против српског и светског империјализма за обарање империјалистичних уговора о миру и њихових ужасних последица“. Тек после тога, радници и сељаци би обновили приреду и, вероватно, тек онда регулисали своје радно време, наднице и запосленост. За дотадашњу политику ЦРСОЈ тврдио је да се прилагођавала српском империјализму. Ишао је још даље па је тврдио да су неки потези Независних синдиката значили борбу за развијање капитализма, борбу „за јачање експлоатације и контрареволуције, за раз-

вијање „нашег“ (српског) капитализма“ и у свему томе видео елементе социјалпациотизма.¹⁶² Независни синдикати никада нису прихватили политику коју им је кроз речи Р. Јовановића препоручивала левица, као свој непосредни и једини акциони програм, јер би их то брзо одвело у сигурни и тешки пораз.

Егзекутива Коминтерне није стала на страну ниједне франције, већ је и даље настојала да измири супротности. Да би ликвидирала спор у КПЈ, донела је одлуку да не призна рад последњег пленума КПЈ, да реактивира новембарску **Платформу споразума**, која има послужити као база за повратак опозиције у Партију. О свему овоме је обавештен ЦК КПЈ и обавезан да с тим упозна чланство. ЦК је извршио наређење по директиви, али је Коминтернин став пропратио сопственим коментарима. О одлуци Коминтерне је обавештена и опозиција, али је она одбила да се врати у Партију.¹⁶³

Када сви дотадашњи напори да се ликвидира спор у КПЈ нису успели, на седници проширене Егзекутиве Коминтерне изабрана је комисија за „југословенско питање“. Комисија се састојала од 14 истакнутих чланова комунистичког руководства, делегата ЦК КПЈ, представника партијске опозиције и Савеза комунистичке омладине Југославије, али је у њеном раду учествовао још већи број личности (међу осталима, Мануилски, Зиновјев и Стаљин). Ми се нећемо задржавати на раду комисије, само истичемо да је она за проширени пленум Комунистичке интернационале 6. априла 1925. припремила резолуцију о свим спорним питањима у КПЈ. На пленуму је ова резолуција усвојена у начелу, с тим што је њена дефинитивна израда и редакција препуштена Председништву Коминтерне. Ову резолуцију су коначно усвојили и представници ЦК КПЈ и умеренији део партијске опозиције, док се крајња десница није покорила одлуци Интернационале, чиме је коначно отишла од КПЈ.¹⁶⁴

Не улазећи у анализу целе резолуције о „југословенском питању“, јер она превазилази оквире овог рада, задржаћемо се само на оном њеном делу који третира однос између Партије и синдиката. Већ на почетку резолуције констатује се да су се односи између ЦК КПЈ и вођства ЦРСОЈ већ дуже времена развијала у правцу обостраног отуђивања, што је довело до тешке кризе целог комунистичког покрета у Југославији. За такво стање су окривљене обе франције. ЦК КПЈ „није посвећивао довољну пажњу“ синдикатима, особито јачању Независних синдиката. Он није давао јасне директиве за рад у синдикатима, није усмеравао рад партијског чланства и није у синдикатима спроводио једну јединствену линију. Сви су ови пропусти учињени у периоду реакције, када је било потребно „све учинити“ како би се што већи број радника привукао у синдикате. ЦК је потхрањивао сепаратистичке тенденције и допустио да у „осетној мери“ буде изолован од синдиката. С друге стране, вођству ЦРСОЈ је стављено до знања да је погрешило што се удаљило од Партије, дошло у опозицију према ЦК, користећи у ту сврху и синдикални орган и, на крају, демонстративно иступило из Партије. Све је ово давало подстицај опортунистичким елементима да теже стварној независности синдиката од Партије.¹⁶⁵

Коминтерна је сматрала да синдикати у Југославији треба да буду организационо независни и без партијског обележја, али комунисти у синдикатима не могу бити независни од Партије, КП се не може одрећи тога да руководи радом својих чланова у синдикатима и да уз њихову помоћ настоји да задобије нове присталице за своју правилну

револуционарну линију. Утицајношћу својих чланова КПЈ треба да задовољи руководећу улогу у синдикацима, а не да им бирократски намеће своје ставове. Супротстављање оваквој политици и настојање да се синдикати ставе изнад Партије, довело би до њене ликвидације. Због тога је задатак и дужност Партије и сваког комунисте, да најодлучније устане против ових опортунистичких тенденција.¹⁶⁶

ЦК КПЈ је замерено што је пропустио да на време поведе идеолошку борбу против десних застрањивања у синдикацима, а када је избио отворени сукоб, што је употребио против опозиције само „механичко чишћење“, чиме је довео до опасности да Партија изгуби не само праве опортунисте него и низ „добрих другова“, који би се већом еластичношћу и методом споразумевања могли поново задобити за испразну партијску линију. Егзекутива је мислила да је могућ другарски и заједнички рад ЦК КПЈ и оног дела опозиције који признаје партијску дисциплину, јер КПЈ „није довољно велика да би могла изгубити макар и једног правог комунисту“. Мора се безусловно успоставити потпуно јединство у акцији. Сва спорна питања се морају најпре расправити у централној партијској фракцији, а дефинитивну одлуку доноси представник ИО ЦК КПЈ у фракцији. Пошто је одлука донета, сви је комунисти у синдикацима морају дисциплиновано извршавати.¹⁶⁷

Даље се у резолуцији говори о организацији и функционисању комунистичких фракција у синдикацима, нао се то предвиђало у свим комунистичким документима после Треће партијске конференције. Посебно је истакнуто да ЦК и цела КПЈ морају разумети специјалне задатке синдиката и њихов тежан положај, а вредност рада комунистичких фракција процењиваће се према томе колико им је пошло за руком да за комунистичку линију задобију чланове и читаве синдикалне организације.¹⁶⁸

Југословенски комунисти годину дана су се спорили око тога треба ли и када стварати комунистичке фракције у реформистичким синдикацима. Коминтерна је ту дилему прекинула, наложивши им да „морају отпочети рад“ и у редовима реформистичких синдиката стварати своје фракције. Вођство Независних синдиката је задужено да одмах почне енергичну и широку кампању за уједињење синдикалног покрета у Југославији и за његово прикључење енглеско-руском комитету јединства. Ова акција никакo није требало да значи капитулацију ЦРСОЈ пред реформистима, већ стварање услова за освајање будућих уједињених синдиката. При преговорима за уједињење треба се борити за „пуно право заступања револуционарних гледишта у уједињеном покрету“, да би се одмах на почетку обезбедила што повољнија позиција за црвене синдикате. Пре интегралног уједињења ЦРСОЈ и ГРСЈ треба одлучно одбацивати уједињење појединих реформистичких и револуционарних савеза.¹⁶⁹

Дакле, изузимајући донекле ставове резолуције према синдикалном уједињењу и стварању комунистичких фракција у реформистичким синдикацима, она је у свим осталим важнијим местима у мањој или већој мери потврдила раније документе КПЈ. Сукоби у КПЈ око синдиката и нису избијали толико због теоријских неслагања о улози синдиката и њиховом односу са КПЈ, већ онда када је партијску политику требало практично спроводити. У томе ЦК није увек показивао довољно тактичности и еластичности, већ је настојао да своју, у суштини исправну политику, спроводи на крут, бирократски начин ломећи противнике. Немајући довољно осећаја за специфичност синдиката и њихове пробле-

ме, покушавао је да диктира не само члановима КП у синдикатима, већ и осталом синдикалном чланству, које је чинило огромну већину, што је неминовно морало да доведе до отпора.

После интервенције Коминтерне спорови у КПЈ су манар привидно нестали, тако да од априла 1925. у следећих неколико месеци нема тако оштрих и крупних сукоба између леве и десне фракције у синдикатима. Додуше, југословенски црвени синдикати су и даље често били на дневном реду руководства Профинтерне и ЦК КПЈ, али само због питања синдикалног уједињења.

Говорећи о везама КПЈ и Независних синдиката, дали смо досада података из којих се јасно види да су револуционарни синдикати одржавали блиске везе с Профинтерном и Коминтерном. Они су из Москве добијали сталну и ванредну материјалну потпору. ЦРСОЈ није имао многобројно чланство, због чега је и финансијски слабо стајао. Није могао да одржи ни један заједнички скуп (пленум, конгрес, земаљску конференцију и сл.), ниједан његов члан није могао да оде у иностранство или на дуже организационо или агитационо путовање по земљи без финансијске помоћи са стране. Из Москве је у великој мери финансирана синдикална штампа и рад плаћених синдикалних функционера.¹⁰

3. Интернационалне везе и односи КПЈ и синдиката од стварања УРССЈ (октобра 1925) до вођења шестојануарске диктатуре

Интервенције Коминтерне у априлу 1925. и њене препоруке и директиве нису трајно поправиле стање у врховима КПЈ. Суочен с таквим стањем у КПЈ, Извршни комитет Коминтерне донео је одлуку да се одржи конгрес Партије и да се на њему расправе сва спорна питања између деснице и левице, да се нађу решења која ће Комунистичкој партији омогућити да изађе из тешке кризе. Решено је да се до одржавања конгреса образује привремени ЦК који би извршавао најважније задатке и припремао конгрес. У њега је враћен Л. Стефановић, а ушли су и неки други десничари.

Нови ЦК КПЈ није у целини оправдао очекивања која су у њега полагана. Будући састављен од представника обе фракције, он није могао ефикасно да делује, већ је доста времена и енергије трошио на решавање међусобних трзавица. Али више од наслеђених унутрашњих неслагања на његово пасивизирање су деловали неки спољни фактори. Неуспех КПЈ на парламентарним изборима 8. фебруара 1925, споразум радићеваца и радикала, а затим формирање њихове владе средином јула 1925. и нови удар реакције против револуционарног дела радничке класе изазвали су депресију код једног дела левичара у вођству КПЈ. Треба знати да су се ови људи, после Радићевог ступања у Кресинтерну, искрено залагали за сарадњу КПЈ и Хрватске републиканске сељачке странке (ХРСС). Међутим, њихове понуде у том погледу не само да су биле одбијене од вођства ХРСС него им је узвраћено моралним ударцем. А нада је у јулу 1925. ХРСС постигла споразум с радикалима, ступила у владу Краљевине СХС и наставила дотадашњу владајућу реакционарну политику, део левичара се разочарао и пасивизирао захваћен очајањем. На тај начин је дошло до распадања раније леве руководеће групе у Партији, а неки руководећи људи су због своје искључивости напустили своје функције. Иза таквог поступка скривао се дух септаштва који је довео до логичних последица: разочарања и губљења вере у

револуционарну перспективу, што је, као и десничарство, водило ликвидацији КПЈ.

Због свега тога Партија дуго није успела да конкретизује свој став према новоствореној политичкој ситуацији, није успела да оформи јединствено и чврсто руководство, није успела да спроведе у живот резолуције Коминтерне, па је дошло до нове кризе која је паралисала рад централне партијске инстанце. Централни комитет је покушавао да савлада септаштво и фракционаштво, али у томе није постигао неки већи успех. Припадници десне фракције, заједно с Партијом, заузели су одлучан став против отпадника Ж. Милојковића и његових следбеника, али су и даље испољавали неке раније слабости. Они су преузелачавали слабости у раду КП и њеног вођства и тиме објективно ишли на руку развоју ликвидаторских тенденција у КПЈ. Грешили су исто тако искоришћавајући поједине пропусте ЦК у борби против група, а нарочито тиме што су неуспехе и поразе Партије, посебно случајеве убацивања провонатора под фирмом левичара, недопуштено искоришћавала у фракционашне сврхе.¹⁷¹

Све ово имало је снажног одраза на односе између руководства КПЈ и Независних синдиката. Десничари из ЦК одобравали су политику својих једномишљеника на челу ЦРСОЈ, а левица је била деморалисана и ослабљена, бојала се нових политичких промашаја и није предузимала никакве значајније нове иницијативе у погледу синдиката. Тако је синдикални покрет у суштини био препуштен сам себи и снажљивости свог руководства. У извештају септембарском пленуму КПЈ 1926. истиче се да је пасивизирање политичког секретара Партије (Нацлеровића) и пасивизирање члана ЦК и секретара централне синдикалне комисије, који је одбио да заједнички ради с неким члановима бивше партијске опозиције и, уопште, да преузме одређену функцију, довело до тде да се Партија није ни осећала у синдикатима.

Централни комитет је месецима радио не само без политичког секретара, постављеног од Извршног комитета Коминтерне, и без секретара Централне синдикалне комисије, него, уопште, без једног од својих најважнијих органа и трансмисије своје политике — без Централне синдикалне комисије. Сви покушаји да се ова комисија реактивира, доживели су неуспех јер је њен секретар одбијао да преузме функцију. И све остале комбинације за састав нове Централне синдикалне комисије претрпеле су неуспех због одбијања чланова партијске фракције у синдикатима да с њом сарађују. Бојећи се да не изазову нову кризу у односима између ЦК, КПЈ и ЦРСОЈ, левичари су деловали несигурно и бојажљиво. У деловању их је спутавала недовољна ширина и непрецизност поменуте резолуције априлског пленума Егзенутиве Коминтерне. Због тога ЦК није био у стању да преузме активно руковођење синдикалном политиком, у синдикатима су остали видни трагови бивше фракцијске борбе, а уређивање синдикалног листа и практична синдикална политика изманле су се руководству партијске централе. И поред свих ових слабости Независни синдикати су у другој половини 1925. и првој половини 1926. незнатно ојачали, што је приписивано престанку отворене и оштре фракцијске борбе.¹⁷²

Преговори за уједињење ЦРСОЈ и РСЈ завршили су се капитулацијом дела ЦРСОЈ и стварањем УРССЈ, јер се цео овај осетљиви процес одвијао без упутстава и помоћи са стране ЦК КПЈ. Тек када су Независни синдикати доспели у посебан положај у преогворима и кад им је запретила опасност да буду подељени или ликвидирани, ЦК је у

споразуму с Централном синдикалном фракцијом у Независним синдикатима одлучио да се ради враћања изгубљених позиција изда бршуре у којој би се приказало држање заинтересованих страна у синдикалном уједињењу. Поред тога предлагао је да се одмах штампају одговарајући прогласи и леци и почне интензиван рад на формирању одбора синдикалног уједињење у масама. Ништа од овога није било остварено.¹⁷³

У насталој ситуацији вођство ЦРСОЈ боље се снашло од ЦК КПЈ, а помоћ Партије само му је добро дошла да брже савлада кризу. Наиме, када су социјалреформисти одбили да изврше стварно уједињење с Независним синдикатима, већ су се споразумели и „ујединили“ само са шаком следбенина Ж. Милојновића, надајући се да ће уз њихову помоћ успети да поделе Независне синдикате, ИО ЦРСОЈ предузео је мере да организационо ојача своје синдикате. Централни комитет је то сматрао грешком, али јој се није супротстављао. Поново су се ЦК КПЈ и ИО ЦРСОЈ сукобили око сазивања конгреса Независних синдиката. Наиме, Независни синдикати су први пут понушали да конгрес одрже крајем 1924. у једној изразито кризној ситуацији и његов рад је требало да буде уперен против левице у КП. По други пут је конгрес најављен за крај 1925, али се партијско руководство поново успротивило, јер је сматрало да није довољно идеолошки припремљен. Поред тога, чини се да је у синдикалном руководству постојала намера да се не бирају нови делегати, већ да се окупе они изабрани пре годину дана, у време најжешће борбе између КП и ЦРСОЈ. Мишљење Партије је прервагнуло и конгрес је поново одложен.¹⁷⁴

На другој страни, десница у Партији и синдикатима инсистирала је да се партијски конгрес, без одлагања, одржи одмах, јер је очекивала да ће он поставити Партију на здраву основу и омогућити успешан развитак целокупног револуционарног радничког покрета. Одмах затим би се одржао синдикални конгрес, јер после толико одлагања овог најзначајнијег синдикалног форума Независни синдикати се излажу „опасности“ да изгубе углед у својих присталица.¹⁷⁵

У току 1926. ситуација у Независним синдикатима се организационо и политички нешто стабилизовала. У највећим местима су формиране партијске фракције које су имале око 200 чланова. Карактеристично је да су оне стваране иницијативом самог чланства, а деловале су на основу општих партијских директива, јер, Централна синдикална фракција није постојала да би их сама стварала и усмеравала. У Београду су ове фракције функционисале нормално. Поред тога, биле су створене комунистичке фракције у организацијама УРССЈ у Словенији и Босни, а у Савезу графичких радника фракције су деловале свуда где је било партијског чланства и ових организација.¹⁷⁶

Трећи конгрес КПЈ (Беч, 17—22. маја 1926) представља најзначајнији скуп југословенских комуниста после Обзнане. Тај значај му не даје његов статус сам по себи, нити, пак, број окупљених делегата, већ чињеница да је на њему победило антифракцијско расположење чланова Партије, да су фракцијска застрањивања оштро критикована, да су и леви и десни фракционаши морали да признају своје грешке и, на крају, да су једногласно донете све одлуке конгреса, које су имале да служе као практични путоказ у будућем раду. Важно место у раду конгреса заузело је питање односа КПЈ и синдиката. Већ смо поменули неке оцене Конгреса о дотадашњем раду Партије у синдикатима, а сада ћемо изложити део његових одлука о наредним задацима комуниста у синдикалним организацијама.

Одмах треба истаћи да ови задаци нису изложени на једном месту, већ су, зависно од своје природе, дати у различитим резолуцијама. Тако се у резолуцији по организационом питању констатује да организационо мрежа КПЈ у ванпартијским организацијама, фракцијама, још није била изграђена и да се у време одржавања конгреса налазила тек у почетном стадијуму развитка. Уколико је Партија и имала таквог утицаја на синдикате, он се врло мало преносио преко фракција, већ преко појединих истакнутих чланова Партије који су у њима активно радили. Постојеће синдикалне фракције, услед неразумевања њихове улоге, често су радиле тако да су деловале одбијајуће на чланство синдиката, или су, пак, услед владајућег фракционашког духа у КПЈ, поназивале тенденцију да се ставе изнад основне партијске организације уместо да раде под њеним руководством. На другој страни, ни партијски комитети нису показивали довољно активности, иницијативе и система у раду, што је само помогло фракцијама да се „отргну од руководства основних партијских организација“. У ЦК КП није била довољно спроведена подела рада на поједине одсене, па они нису били у стању да на врме и у потпуности обављају своје послове, што је понекад имало и врло штетне политичке последице. Од априла 1925. од седнице проширеног Извршног одбора Коминтерне, унутрашњи партијски односи су се знатно поправили, нарочито у централном руководству. Левица је прекинула праксу решавања политичких проблема административним мерама, престало је и искључивање без претходне идеолошке кампање, наименовање појединаца на одређене положаје без потребе, чак и против воље чланства, командовање уместо стварног руковођења итд. Али у ЦК још није био изграђен колективни стил руковођења, што је доводило до келотребних трзавица и до потхрањивања фракционаштва.¹⁷⁷

С обзиром на све изложено, Конгрес је прогласио изградњу фракција у ванпартијским организацијама за другостепени задатак партијске организационе политике и тражио од комуниста да посвете највећу пажњу изградњи фракција у синдикалним организацијама. Да би се што више снага ангажовало на овом послу, од партијских комитета је тражено да одмах предузму мере како би сви радници комунисти били синдикално организовани. При образовању фракција требало је да присуство имају оне синдикалне организације и покрајине које су од највећег значаја са становишта борбе за синдикално јединство. У обзир су долазили сви Независни синдикати, синдикати УРСС-а, нарочито тамо где постоји јака лева опозиција, као у Словенији и Босни, а од неутралних синдиката организације графичара и банкараца, али не губећи из вида ни остале синдикалне организације као што су Хрватски раднички савез, клерикални синдикати у Словенији, национални железничари, као и друге организације и установе које имају везе с пролетаријатом.¹⁷⁸

Новим **Статутом** КПЈ партијска организација је много чвршће и последније везана за предузеће, радионицу, фабрику, трговачку радњу, руднике и сл. него што је то био случај у ранијим сличним документима. Промене је доживела организациона структура самог врха Партије. Сада је ЦК бирао из своје средине политички биро од 5—9 чланова, који треба да руководи политичким радом КП између седница ЦК и да у томе периоду има сва права. За текуће послове Централни комитет именује комисије за разне врсте послова, међу њима и комисију за рад у синдикатима и њихове секретаре, који по могућству треба да буду чланови ЦК. Комисије раде под пуном контролом и под руководством ЦК, односно Политбироа и секретаријата КПЈ. Унутрашња структура и

функционисање комунистичких фракција регулисани су у духу до сада излаганих закључака КПЈ почев од Треће земаљске конференције КПЈ. Новина је била у томе што партијски комитети нису више могли да диктирају политику фракцијама, и да ове без поговора слушају, већ се инсистирало на договору. Тек ако се у поновљеном случају не би нашло заједничко решење између франције и комитета, фракција је била дужна да изврши добијени задатак, с правом жалбе вишој партијској инстанци.¹⁷⁹

Одмах сутрадан по завршетку конгреса у Бечу се састао новоизабрани ЦК КП (С. Марковић — псеудоним „Милић“, Л. Стефановић — „Предраг“, Ђ. Салај — „Поповић“, Р. Вујовић — „Панта“, Р. Јовановић — „Жан“, Д. Густинчић — „Алфа“, Ф. Филиповић — „Бошковић“, Г. Вуковић — „Хоџа“, И. Крндел — „Петровић“, К. Новаковић — „Драгачевац“, Ђ. Цвијић — „Крешић“ и представник комунистичке омладине З. Шнајдер — „Денеш“) и конституисао своје органе. У Политбиро КПЈ су изабрани (према броју добијених гласова); С. Марковић, Л. Стефановић, Ђ. Салај, Р. Вујовић, Р. Јовановић и „Зоран“ (недешифрован псеудоним). После дужнег натезања у секретаријат ЦК КП изабрани су: С. Марковић, политички секретар, Ђ. Салај и Р. Вујовић, организациони секретар. У једну од најважнијих комисија СК — синдикалну комисију изабрани су: Ђ. Салај, Д. Марјановић, М. Каљевић, Ј. Краш? — „Кораћ“ и П. Павловић — „Нузман“.¹⁸⁰ Као што се види, у руководеће органе КП изабрани су истовремено припадници десне франције (С. Марковић, Л. Стефановић, Д. Марјановић, М. Манојловић), леве франције (Р. Јовановић, К. Новаковић, Ђ. Цвијић) и комунисти који нису припадали фракцијама (Ђуро Салај, Р. Вујовић, Д. Густинчић, З. Шнајдер, Г. Вуковић). Жеља Коминтерне, која је дала иницијативу за сазив Трећег конгреса и састав руководства, била је да се „разним комбинацијама вођства“ заврше до-тадашње и онемогуће будуће фракцијске борбе у КПЈ.

Пракса је, међутим, донела нешто сасвим супротно. Иако је дискусија на Конгресу била врло конструктивна, резолуција је усвојена једногласно, а руководство изабрано великом већином гласова, ипак није све ишло према очекивањима. Што се више удаљавало од конгреса све се више заборављало оно што му је претходило, занемариване су основне конгресне поруке, на површину су почеле да избијају старе слабости, фракцијске заслепљености и страсти. Формално је после Трећег конгреса главни задатак КПЈ и даље била борба против обнављања францијске подвојености. О томе нам речито говори чланак агитационо-пропагандне комисије ЦК СКЈ **Политички значај Трећег конгреса**, у коме се одлучно изјашњава за идејно и политичко јединство Партије и против свих оних појава које слабе њену снагу. „Уместо септакше искључивости“, стајало је у чланку, настаје курс заједничког рада и привлачења свих снага за рад у масама за изграђивање Партије. На место курса заострења сукоба између Партије и другова који раде у синдинатима, препоручује се заједнички рад на васпостави синдикалног јединства. Без уједињења свих снага у Партији, без приближавања Партије револуционарним синдинатима сматрало се да не може бити успешног рада на уједињавању пролетаријата и осталих радних маса. То је била основна парола Конгреса и то је требало да буде основна парола партијског рада.¹⁸¹

Не можемо подробније улазити у сва размимоилажења између леве и десне франције КПЈ после Трећег конгреса, већ само истичемо да су она долазила до изражаја при оцени политичке ситуације и ста-

ња у ЦК КП у вези с тражењем пута за организационо учвршћење, активирање и реорганизацију КПЈ и снажење њеног пролетерског језгра, а затим по питању рада у синдинатима, остварењу синдикалног јединства и јединственог фронта. Под притиском Коминтерне и антифракцијског расположења партијског чланства, стари фракционаши су прихватили све што су морали, али су унапред рачунали с тим да ће спроводити само оно што је њима одговарало. Свака од фракција изједначавала је опште партијске интересе с интересима своје групе. Због тога су фракцијске борбе, убрзо после конгреса почеле поново да се разгоревају, да би током времена добиле оштрије и непоштедније форме него инада раније. Међутим, њихова форма се нешто променила. Критика фракционаша на Трећем конгресу и конгресним документима отежала је фракционашима могућност да се отворено залажу за старе ставове, јер би брзо били идентификовани од чланства. Зато су радили прикривено и много вештије него раније. Главни циљ и једне и друге фракције био је да потисне супротну страну и да сама заузме најважније руководеће позиције, како би касније са тих позиција могла освојити целу Партију.

У Београду, где се налазило централно партијско и синдикално руководство, јача је била десна фракција. Она је у својим рукама имала веома важан положај политичног секретара КПЈ, затим значајне позиције у Политбироу и Централном комитету КПЈ, надмоћнија је била у Обласном секретаријату КПЈ у Београду (секретар Љ. Радовановић), док је скоро цео Извршни одбор ЦРСОЈ био у њеним рукама. Она је настојала да целој КПЈ наметне своја схватања. Лева фракција је имала јакне позиције у Загребу. Обе фракције су се бориле да придобију што већи број присталица и тиме практично шириле фракционаштво у партијским и синдикалним масама. Све је то негативно утицало на односе унутар партијског руководства, између руководства и партијских и синдикалних организација и доводило до онемогућавања рада и гасивизирања Политбироа и Централног комитета, до непостојања јасних и конкретних директива за рад, до слабљења веза и поверења између центра и организација, што је све скупа уносило забуну и деморалисало партијско чланство а целу Партију водило у сигурну пропаст.

Између Трећег и Четвртог конгреса КПЈ постоје два јасно подељена периода. У првом (од Трећег конгреса до априлског пленума ЦК КП 1927. године), превагу у руководству имала је десница, а у другом периоду (од априлског пленума 1927. до Четвртог конгреса октобра 1928), њене позиције је преузела лева фракција. Први период карактерише сагласност деснице у партијском вођству и њених истомишљеника на челу Независних синдиката. У ствари, у то време партијско руководство и није давало неке нарочито инструктивне и правовремене директиве синдикатима, већ се држало углавном пасивно, а готово целокупна иницијатива била је препуштена ИО ЦРСОЈ. То значи да је и даље заповиђана изградња синдиката у индустријским предузећима и рудницама, а предност давана занатском радништву и организацији на професионалној бази, да је споро формирана мрежа комунистичких фракција, занемаривана улога незапослених радника у борби против офанзиве капитала, а синдикална централа и њен орган „уопште нису водили никакву планску, синдикалну, агитационо-пропагандистичку, организациону и акциону политику.¹⁶² У овом периоду се све јасније испољавају три политична центра од којих свани жели да води самосталну полити-

ку. У Београду су то били Политбиро и вођство Независних синдиката, а у Загребу левица.¹⁸³

Први пленум ЦК КП после Трећег конгреса (5. и 6. септембра 1926) констатовоа је да је у Партији одмах после Конгреса дошло до низа размимоилажења, а фракцијске појаве су нарочито биле изражене у Београду. Организациони секретар КПЈ, Р. Вујовић (ноји није припадао фракцијама), нагласио је да нарочито код политичног секретара Партије, С. Марковића, „није ишчезла фракционашна идеологија, што је знатно ометало заједнички рад“, јер је он сматрао за свој главни задатак да учврсти позиције у Партији. На пленуму је наведено више доказа који су потврђивали чињеницу да је фракционашки рад у КП ЦРСОЈ поново оживео и да спутава развитак револуционалног дела радничког покрета. Посебна пажња је била посвећена синдикалном покрету, сазивању синдикалног конгреса, стању у руководству Независних синдиката (за које је речено да се налази у кризи), политици КПЈ у спровођењу тактике јединственог радничког фронта и организационог уједињења синдиката.¹⁸⁴

Седница Политбироа ЦК КПЈ од 27. новембра 1926. посветила је доста времена изградњи и усмеравању рада комунистичких франција у Независним, урсовим и неутралним синдикатима, као и у месним радничким синдикалним већима, што је све требало да ојача позиције радничке левице у кампањи за уједињење синдиката.¹⁸⁵

Међутим, сваки покушај да се нешто уради у Партији или синдикатима изазивао је отпор једне франције. Тако је Л. Стефановић на седници Политбироа ЦК, 5. децембра 1926, тврдио да Партија запоставља синдикални покрет, да синдикална комисија није још образована захваљујући само немарности Политбироа, „а без ње се не може добро радити“. По његовом мишљењу, Политбиро је одмах после Трећег конгреса показао извесно интересовање за синдикални покрет, али је оно касније ослабило, а главни узрок томе је видео у сукобљавању оно извесних личности. Он је придавао велики значај у раду Независним синдикатима, јер су они у условима илегалности КПЈ преузимали и неке њене политичке задатке и сматрао је да КПЈ треба више да искоришћава синдикате као легалну форму рада. Централна синдикална франција је такође недовољно радила, јер јој је Политбиро политички и материјално помагао мање него што је требало. Сматрао је да КПЈ греша што се интересује за формирање својих франција претежно у Независним синдикатима, док реформистичке синдикате запоставља, мада и тамо има својих чланова.

Из свега изложеног извукао је закључак да се у пракси врши ревизија одлука Трећег конгреса, да Политбиро ЦК свесно саботира синдикални рад и да се враћа на методе рада из 1924. године. Да би се наведене слабости отклониле, сматрао је да треба: 1. активирати синдикалну комисију, која мора имати једног плаћеног секретара; 2. политички и материјално осигурати рад централне синдикалне франције и 3. прено свих партијских организација појачати рад у синдикатима. Стефановићево мишљење су делили и други припадници десне франције. Љ. Радовановић је истицао да је левица у могућности да буде боље упозната са струјањима у међународном синдикалном покрету јер може да прати летиратуру и штампу, да своја сазнања скрива од синдикалних функционера и да их користи у критизерске и фракционашке сврхе.¹⁸⁶

Припадници леве франције и нефракцијски чланови Политбироа негирали су скоро све што је десна франција изнела. Л. Стефановићу је

нарочито замерено што се није ни доткао политичке стране синдикалног питања. Сматрали су да треба вршити политичке припреме за конгрес Независних синдиката, повезати рад Партије с радом фракција у синдикатима, утврдити линију синдикалног листа и изабрати његов редакциони одбор. Иначе, и левица је сматрала да је Централна синдикална комисија тавог састава (политички хетерогена) да се у њој воде само личне препирке. Р. Вујовић је замерео десници што одваја синдикате од Партије и сву одговорност за њихову неактивност пребацује на Политбиро. Донле год се буду овако понашали, „неће бити заједничког и успешног рада“, закључио је он. Обе стране су се враћале у прошлост и тамо тражиле аргументе да поткрепе своје тадашње ставове.¹⁸

До најжешћег обрачуна између леве и десне фракције дошло је на III пленуму ЦК КПЈ (априла 1927). Међутим, не знамо како је текла дискусија на овом скупу јер записници нису сачувани, али су познате његове резолуције и састав новог партијског руководства, у коме је сада већину имала левица. Између осталих докумената, на Пленуму је усвојена и опширна **Резолуција о синдикалном питању**, коју је наметнула левица. Њоме се критикује дотадашња политика Независних синдиката и истовремено предлажу путеви који су, по мишљењу левице, имали да доведу синдикате у везу с радничким масама. За највећи пропуст вођства Независних синдиката сматрана је његова неспособност да успостави контакт с неорганизованим радницима и с индустријским пролетаријатом, затим несналажење ЦРСОЈ у политици јединства синдиката. Дилема о фронталном или парцијалном уједињењу синдиката проглашена је за шаблонску и доктринарну, а пут к успеху требало је да води кроз плански и систематски рад на уједињењу у масама (преко разних одбора, комитета). Да би се синдикати могли одлучити за одређену тактику синдикалног уједињења, не треба да се служе апстрактним мерилима већ треба размотрити да ли је одређено уједињење корисно за опште јединство синдиката и да ли доприноси успеху револуционарних синдиката. „Ми можемо иступати како за фронтално тако и за парцијално уједињење, ако оно учвршћује револуционарне синдикате, повећава њихову способност у односу на капитализам“, али можемо бити против обе врсте уједињења ако се њима јачају реформисти или буржоазија, каже се у тој резолуцији. На истом месту се разрађује детаљан план акције у корист „свеопштег јединства синдиката“ под руководством и контролом Партије, која повезује сва појединачна иступања и усмерава их у правцу „општег јединства покрета“. Резолуција је упозорила да су појачане федералистичке и аутономистичке тежње у ЦРСОЈ биле последица дотадашње бирократске и централистичке политике синдикалног центра. Излаз из такве ситуације је виђен у примени начела демократског централизма. Пленум је издао генералне директиве у погледу организације предстојећих конгреса појединих савеза и општег синдикалног конгреса и овластио Политбиро да изради потребне документе за ове конгресе.¹⁸⁸

Левичари из Политбироа су уложили велики труд и за релативно кратко време израдили десетак различитих опширних резолуција за савезне конгресе и општи синдикални конгрес, пројекат новог статута ЦРСОЈ, чак су унапред утврдили персонални састав Извршног одбора Независних синдиката, који је тек требало да буде изабран на конгресу. Заједничка особина свих ових докумената била је да су рађени са позиције леве фракције, да нису водили рачуна о интересима синдиката, већ су били уперени, пре свега, против њихових супарника десних фракционаша.

Ниједан од ових докумената није у целини или није уопште усвојен, јер десна фракција у синдикатима није хтела да дозволи да буде тано лано ликвидирана. Нао пример за то наводимо да се у пројекту Статута члановима бираних руководства ЦРСОЈ и савезних управа које су чинили углавном десничари, ускраћује право одлучивања на конгресима. Ова клаузула је унета, тобоже, ради веће демократичности, да би воља организације дошла више до изражаја, али јој је главни циљ био да потисне десничаре са свих руководећих позиција у Независним синдикатима и омогући левичарима долазак на њихова места. Профинтерна је интервенисала, па су право гласа добили само изабрани делегати, који су могли да буду и функционери ако их је бирала која организација, док су небирани професионални синдикални функционери добили само саветодавно право гласа.¹⁸⁹

Беспринципијелна и непоштедна борба између леве и десне фракције у Партији и синдикатима почела је пре конгреса Независних синдиката, водила се на самом конгресу (12—17. јуна 1927), а наставиће се и после конгреса. На седницама Политбироа ЦК, које су претходиле синдикалном конгресу, левица је грубо диктирала своја схватања о свим питањима синдикалне политике, стратегије, организације и акције, а десница је изражавала неслагање. Очекујући да ће комунисти у синдикатима морати да поштују партијску дисциплину и да ће морати да се поноре одлукама левичарске већине у Политбироу, левица се није много обазирала на ове отпоре. Међутим, када је дошло до конгреса, показало се да десна фракција више води рачуна о својим фракцијским интересима него о партијској дисциплини. Но и међу левичарима није било пуне сагласности у свим питањима. Познато нам је да су конгреси Независних синдиката одлагани или онемогућавани од 1922. године. Када је, коначно, овај конгрес био на видину, када је већ било озбиљних припрема за одржавање и када му на путу нису више стајале никакве озбиљне препреке, организациони секретар С. Миљуш затражио је поновно одлагање конгреса за следећу годину, с мотивацијом да није довољно организационо и идеолошки припремљен. Против овог захтева иступила је Централна синдикална комисија и захтев је одбачен. До сукоба је долазило и приликом одређивања референата о појединим значајним тачкама дневног реда, јер се свана фракција борила за свог референта, рачунајући да ће тиме стећи већу могућност да продре са својим предлозима и политиком. До највећег сукоба је дошло по питању синдикалног јединства. Морала је да буде формирана посебна комисија, интервенисала је и Профинтерна, која је изгладила супротности, усвојила већину захтева обе фракције, те је тако компромисни предлог прошао кроз надлежни партијски форум. Још већа борба се водила када је требало утврдити број чланова Извршног одбора ЦРСОЈ и њихов персонални састав. Левица је предлагала да у Извршни одбор уђе 11 чланова и наводила њихова имена, док је десница тражила да тај број буде 15 и предлагала у највиши руководећи форум Независних синдиката углавном своје истомишљенике. За предлог левице гласала су 4, за предлог деснице 2 члана, а један члан Политбироа се уздржао. По важећој партијској дисциплини сви комунисти делегати конгреса морали су да гласају за одлуку Политбироа. Међутим, десило се супротно. У време конгреса састали су се сви делегати комунисти на засебан састанак нао партијска синдикална конгресна фракција, и са 22 против 11 гласова усвојили предлог деснице, чиме су одобрили одлуку По-

литбиром. Иста листа руководства ЦРСОЈ изабрана је и на конгресу са 28 против 22 гласа.¹⁹⁰

Пошто је предлог Политбиром пропао на седници партијске синдикалне конгресне фракције, партијска левица се носила мишљу да онемогући одржавање конгреса или да га разбије. Одмах по гласању у фракцији њени делегати су напустили седницу фракције, с намером да напусте и конгрес, да би му онемогућили рад. Међутим, на интервенцију умеренијих елемената, левица није напустила синдикални конгрес и све предложене резолуције су примљене једногласно. Али до сукоба је дошло при избору чланова Централне управе, јер су левичари утицали на три члана да поднесу оставку, што им конгрес није прихватио. На првој Седници централне управе ова тројица су поднела и писмене оставке, али је и Управа поступила као конгрес — није прихватила њихове оставке, већ их је позвала да врше своју дужност. И овај спор је дошао пред Политбиром ЦК, од кога је секретар синдикалне комисије, М. Каљевић тражио да овој тројци нареди да повуку своје демисије и безусловно прихвате своје дужности. Левичарска већина у Политбиру је обећавала испуњење Каљевићевог захтева, под условом да он поднесе оставку у синдикалној комисији и у вођству ЦРСОЈ. Овде треба још истаћи да се одмах после конгреса Независних синдиката састала централна синдикална фракција и конституисала изабравши у биро фракције Л. Стефановића, Б. Милутиновића и М. Манојловића.¹⁹¹

До сукоба између леве и десне фракције дошло је на конгресима савеза шивача, металаца и кожарско-прерађивачких радника, између Извршног одбора ЦРСОЈ и вођства Месног радничког синдикалног већа у Београду и на другим местима. Не улазећи дубље у детаље и тон ових сукоба, констатујемо да је у свим случајевима левица настојала да поткопа позиције деснице у синдикалним руководствомима на разним нивоима и да их обори, док се десница чврсто држала задобијених позиција, борећи се против противничке струје бирократским и административним средствима. Међусобна борба двеју завађених фракција најдаље је отишла у Савезу радништва одјевне индустрије и обрта Југославије. Циљ левике је био да, под разним и не увек убедљивим изговорима, што већи број савезних централа пресели из Београда у Загреб и тано их извуче испод утицаја деснице, после чега јој не би било тешко да сруши и Извршни одбор ЦРСОЈ, као најјачег утврђења десне фракције. Десничарима су од почетка биле јасне намере противника и они су се борили против њих свим средствима. Када је на Конгресу шивачких радника пропао предлог да се седиште савезне централе пресели у Загреб, левичарска већина у Политбиру ЦК донела је одлуку да се сазове ванредни конгрес овог Савеза и упркос свему оствари оно што је пропало на редовном конгресу. Али сада је против одлуке Политбиром енергично устала централна синдикална фракција, као и ЦРСОЈ. Колика је била фракционашка заслепљеност и докле је ишла фракционашка беспринципијелност и ограниченост најбоље се види по томе што су обе фракције ово питање почеле да спуштају на терен националне борбе и супротности између Београда и Загреба. У свим овим случајевима морала је да интервенише Профинтерна, која је нашла компромисна решења.¹⁹²

Не успевши да битно делује на ток и закључке конгреса појединих савеза и општи конгрес Независних синдиката, Политбиром ЦК КПЈ је анализирао њихове резултате, осудио изложено деловање десне фракције, али пошто није могао ништа да промени а да не изазове још

веће потресе у целом револуционарном делу радничног покрета, одредио је следеће непосредне задатке комуниста у синдикатима: 1. стварање и активирање партијских франција и спровођење кроз њих одлука синдикалног конгреса, као и борба против рушења јединства револуционарних синдиката; 2. популаризација и објашњавање конгресних одлука кроз синдикалну штампу, како би се синдикално чланство што боље упознало с њима и усвојило их; 3. реорганизација Независних синдиката стварањем секција у предузећима; 4. пребацивање акције за јединство синдиката у масе, кроз одборе за заједничке акције и синдикално јединство; 5. активирање месних радничких синдикалних већа ради припремања покрајинских (обласних) синдикалних конференција и 6. стриктно спровођење у живот конгресне резолуције о тарифној и штрајкачкој политици, повезујући ове акције са борбом незапослених радника.¹³

Ово је био први докуменат који је од априлског пленума 1927. стигао до партијског чланства и био је веома добро примљен. Међутим, секретар Политбироа, Р. Јовановић, пошто је променио мишљење о овом документу, обавестио је организације да Политбиро ЦК није аутор поменути Резолуције. Та изјава је изазвала недоумицу партијског чланства и довела до сукоба у Нишком окружном секретаријату. Комунисти који нису припадали францијама, у конкретном случају Милош Марковић, тражили су да се спроводи партијска политика „онако како ју је определио Трећи конгрес“ КПЈ и „априлски пленум“. По његовом мишљењу, борбу за утврђену партијску линију не треба водити само у врховима, већ је пребацити у масе, „сазвати обласне конференције и када партијско чланство каже своју реч, партијска криза ће бити решена. Немогуће је више дозвољавати да партијски посао стоји“.¹⁴

Крајем новембра и почетком децембра 1927. у Београду је одржан IV пленум КПЈ, на коме је усвојено десетак различитих резолуција, међу њима и посебна резолуција о синдикалном покрету.¹⁵ Тиме је брзј досадашњих резолуција само увећан, јер скоро ништа од одлученог неће бити спроведено у праксу. У последњој резолуцији се критикује досадашња синдикална политика и пракса и постављају оштри задаци КПЈ у синдикатима, а затим њени задаци у појединим савезима и покрајинама. У овој резолуцији нема неких нарочито нових елемената, већ се у разним варијантама понављају ставови левице по разним питањима политике и рада у синдикатима.

У току децембра 1927. и у јануару 1928. одржано је неколико седница Политбироа ЦК КПЈ, на којима су третирана разна синдикална питања, увек са становишта леве фракције. Исте такве коране је предузимала и десна фракција у синдикатима, радећи против левице.

Изнели смо неколико примера фракционашног деловања у синдикатима током 1927. мада је таквих случајева било много више. Окупиране међусобном борбом, фракције су заборављале на интересе радничке класе. У време интензивних фракцијских борби запостављен је организациони и акциони рад у синдикатима, занемаривана је тарифна и штрајкачка борба, слабиле су везе између чланства и руководства, једном речју, Независни синдикати су се пасивизирали, паралисали и губили чланство и утицај међу радницима. Срећом, фракцијска борба у највећем броју места није захватила чланство.

Када су имали већину у руководству, левичари су показивали више иницијативе и више идеја у тражењу путева и начина да Партију и синдикате приближе радним масама града и села и да их придобију за своју политику. Међутим, те идеје и та политика нису увек били

реални и остварљиви постојећим расположивим снагама. Стога већина докумената леве франције о синдикатима носи печат интелентуалног дилетантизма, који није ишао даље од општих фраза и набрајања задатака које треба остваривати у синдикатима. При томе левица није ништа озбиљно предузимала да оствари своје закључке, већ је очекивала да то учини неко други. Схватајући значај Независних синдиката као посредника за ширење комунистичког утицаја у радничкој класи, Коминтерна је тражила од КПЈ да синдикатима посвети три четвртине своје целокупне активности, а левица, међутим, није имала снаге да оствари ни много мање захтеве.¹⁹⁶ Стерилна и немоћна у практичном раду, руководећа левица је покушавала диктаторски да командује свима онима који су се по хијерархији налазили испод ње, а када такав стил рада није давао очекиване резултате, сва одговорност за неуспехе пребацивана је на супарничку фракцију и стално тежила да се с њом обрачуна бирократским и административним мерама, са позиције власти, и да је одстрани из Партије и синдината. За левицу је карактеристично да је у маси усвајала разне опширне документе, али се они не само нису спроводили у живот, нити су као документи достављани чланству. С тога оно није било ни упознато с њима.

Руководство Независних синдиката, у већини припадници десне комунистичке фракције, учинили су доста на подизању и учвршћивању Независних синдиката 1921—1922. године. Међутим, већ од 1923. године она је све више постајала сметња за брже напредовање и ширење синдиката. Оптерећено социјалдемократским наслеђем и извесним конзервативизмом, руководство није лако налазило нити је радо прихватало нове форме рада, агитације, организације и борбе, које су једино у новим условима могле да повежу Независне синдикате с радничким масама и придобију их за револуционарну класну борбу.

После познате седнице Егзекutive Комунистичке интернационале у априлу 1925, Коминтерна и Профинтерна су се активно мешале у францијске сукобе у Партији и синдикатима Југославије, слале своје емисаре у Југославију, упућивале директиве за деловање, позивале југословенске комунисте у Москву на разне скупове, све с намером да се францијске борбе ливидирају или макар сведе на безопасну меру, да би се југословенски раднички покрет оспособио за револуционарну улогу која им је била намењена. С обзиром на то да ове мере нису дале резултате, Коминтерна и Профинтерна ће се и тоном 1928. године бавити питањима југословенског пролетаријата.

Почетком априла 1928. одржан је Четврти конгрес Профинтерне у Москви, на коме је донета посебна Резолуција о синдикалном питању у Југославији. У Резолуцији се дају решења за све спорове који су избили међу југословенским комунистима у вези с радом у синдикатима. Профинтерна је морала да интервенише у спору делегатима који су били упућени на Четврти конгрес Профинтерне испред КПЈ и ЦРСОЈ. И овом приликом се водила борба између представника леве и десне франције ко ће имати право одлучујућег, а ко право саветодавног гласа. Постојала је очигледна тенденција да се десничари онемогуће. Међутим, Лаза Стефановић као члан Профинтерне уживао је одраније неоспорно њено поверење и поново је изабран у Централни савет Профинтерне као представник југословенских синдината. Такође је добио одлучујуће право гласа уместо саветодавног за које су се борили представници леве франције. У Резолуцији се детаљно анализира ситуација у југословенском синдикалном покрету и поента став-

ља на то да присталице синдикалног покрета неодложно ликвидирају све разлике и усмере све силе на испуњење најважнијег задатка: стварања у Југославији револуционарног покрета који ће имати неколико хиљада чланова.¹⁹⁷

За југословенски пролетаријат је од посебног значаја било и саветовање почетком априла 1928. године одржано у Москви, на коме је суделовало петнаестак делегата из Југославије, међу којима су били и синдикални функционери који су послати на Четврти конгрес Профинтерне. Основна идеја саветовања била је да се ликвидирају фракцијске борбе у Југославији, иако су неки делегати заступали становишта својих фракција. На иницијативу нефракцијске радничке групе југословенских комуниста, који су од Коминтерне тражили одлучну интервенцију у КПЈ, 13. априла 1928. појавило се познато **Отворено писмо члановима Комунистичке партије Југославије**. У писму су најоштрије критиковане обе фракције, а логичан закључак био је да су идејни вођи обе фракције „банкротирали у Партији и показали да Партију треба да воде најбољи раднички елементи“. Основна порука **Отвореног писма** Извршног комитета Комунистичке интернационале југословенских комуниста била је: „Дубље у масе!“ и она је требало да постане идеја водиља комунистима и на речи и на делу. Да би се ова порука остварила, комунистима је стављено у дужност да свом својом енергијом прегну на рад у синдикатима, наоко би мобилисали „хиљаде и хиљаде радника у предузећима, а у првом реду у великим предузећима“.¹⁹⁸

Прва мера Извршног комитета Коминтерне била је да суспендује фракцијско руководство КПЈ и да на његово место именује ново састављено од антифракцијских радничких елемената. Ускоро се новопостављено руководство конституисало, а у његовим редовима није било ниједног до тада истакнутијег синдикалног функционера из Београда. Од маја до октобра 1928. вођена је грчевита борба новоизабраног партијског руководства и здравих комунистичких снага против обе фракције. Истовремено су вршене идејно-политичке и организационе припреме за наредни конгрес КПЈ.¹⁹⁹

Четврти конгрес КПЈ (Дрезден, почетком новембра 1928) оснажио је неке старе ставове о односима КПЈ и синдиката, али је усвојио и неке нове. С обзиром на чињеницу да је скуп радио у изразито антифракцијској атмосфери, под утицајем делегата Коминтерне, и да ће за вођство Партије бити изабране здраве комунистичке снаге,²⁰⁰ постојали су сви субјективни услови да ови ставови буду спроведени у пракси. Сва текућа политичка питања којима се овај конгрес бавио, анализирана су са гледишта програма Коминтерне, усвојеног на њеном Четвртом конгресу (август—септембар 1928). У том програму су стратегија и тактика међународног револуционарног радничког покрета биле разрађене на основу оцене да капитализам поново улази у непремостиву кризу, да се ближи час нових ратних заплета, оружане интервенције против СССР и револуционарних окршаја. С тим у вези програм посебно осуђује социјалдемократију, њене организације и друге реформистичке струје у радничком покрету као главне непријатеље, нарантеришући их као социјалфашисте и позива све комунистичке партије на одлучну и бескомпромисну борбу против њих.

Питање синдиката је третирано у неколико конгресних докумената, а усвојена је и посебна резолуција о синдикалном питању. Утврђујући задатке КПЈ, Четврти конгрес је установио и њене задатке у области синдикалног рада. Да би Партија могла успешније да се повеже

с радничким масама, од њеног чланства је тражено да делује у правцу истицања делимичних парола и захтева који произилазе из свакодневних потреба радничке класе, против незапослености, за осмосатни радни дан, за повећавање надница према повећању скупоће, за спровођење и усавршавање радничног законодавства итд., повезујући их с основним задацима Партије. Делимично је промењен став према јединственом фронту и јединству синдиката, па је сада од комуниста тражено: 1. да примењују тактику јединственог фронта као средство за најуспешнију борбу против капитала, затим класну мобилизацију маса и демаскирање и изолацију реформистичких врхова; 2. да стварају радничке акционе одборе као органе јединственог пролетерског фронта и преко њих развијају иницијативу широких маса радног народа; 3. да воде борбу за обнову и јединство синдиката на бази непомирљиве класне борбе путем акције одоздо. При томе Партија треба да сузбија десна схватања о постизању јединства синдиката на бази преговора с реформистичким вођама, илузије о могућности успешне сарадње с њима на бази класне борбе, опасну тактику према реформистичкој бирократији и улазан у разне споразуме с њом; и 4. да води беспштедну борбу и разобличавају „издајничку политику социјалне демократије“ и реформиста свију боја, јер они представљају један „сектор саме буржоазије, владајућег режима и империјалистичких припрема за рат“.²⁰¹

У Резолуцији о унутрашњим партијским односима извршена је оштра критика дотадашњег држања и рада обе фракције у синдикатима, нарочито деснице, а посебно њихових ставова према синдикалном уједињењу.²⁰²

Ставови Конгреса према јединственом радничком фронту и јединству синдиката по трећи пут су поновљени у Резолуцији о синдикалном питању, с тим што се овде истиче да борба за јединствени фронт треба да иде кроз предузећа, „на бази интереса радничке класе“, и да обухвати раднике свих праваца. Сасвим је нов био став да борба за организационо јединство синдиката у оквирима Југославије треба да буде повезана с „борбом за интернационално јединство, с Црвеном синдикалном интернационалом која обухвата све савезе и све расе на свету“. У Резолуцији су утврђени дотадашњи прописи рада Партије у синдикатима и истовремено установљени њени задаци у том правцу. Констатовано је да је Партија „врло мало урадила; на формирању и изградњи својих фракција у синдикатима свих оријентација и да готово ништа није предузела за повезивање с левим групама у реформистичким и другим синдикатима. Само „коначном ликвидацијом фракцијске борбе и изградње комфракција у синдикатима савладаће се нездравих односи“ између КПЈ и вођства синдиката. Без комунистичких фракција Партија не може да осигура спровођење своје политике у синдикатима, нити може да прошири свој утицај на широке ванпартијске масе, закључено је на Конгресу.

У Резолуцији се затим констатује да синдикати до тада нису довољно истицали актуелне и конкретне пароле које би одговарале свакодневним потребама радничке класе; да су улазили у штрајкове без довољне припреме, да штрајкови нису коришћени за учвршћење борбеног савеза радника разних праваца; да Независни синдикати нису посвећивали довољну пажњу спонтаним штрајковима и штрајковима које су водили други синдикати, да Партија није посветила довољну пажњу организовању неорганизованих радника, нарочито жена и омладине.

Из анализе свега наведеног утврђени су конкретни задаци рада комуниста у синдинатима. Као најважније наводимо да су комунисти задужени да активно учествују и преузимају руководећу улогу у спонтаним штрајковима и штрајковима других синдината, да их користе за јачање борбене воље радништва и проширивање борбе, „повезујући их са нашим крајњим циљевима“. За разлику од дотадашње праксе, од комуниста је сада тражено да одбаце паролу организовања радника у реформистичне и друге синдикате тамо где нема Независних синдината, „будући да је организованост средство, а не циљ револуционарне борбе пролетаријата“. Тамо где полицијске власти забрањују и затварају класно-борбене синдикате, инсистира Резолуција, „мора се наћи одговарајућа форма за продужење рада, што не искључује борбу за легализацију забрањених синдината“.²⁰³ Ово је значило корак назад у поређењу с дотадашњом праксом; сенташко скретање улево и сужавање могућности за спровођење јединствених пролетерских акција под идејним и организационим вођством комуниста. Излазак комуниста из УРСС-ових синдината и других, нарочито у Босни и Словенији, била је грешна у тренутку када су ови почели деловање у правцу левог усмеравања ових синдината и њиховог приближавања ЦРСОЈ. Да би се ово боље разумело, указујемо на то да је Конгрес изричито нагласио да „потпуно усваја одлуке Четвртог конгреса ЦСИ, Резолуцију Извршног бироа ове Интернационале о раду у синдинатима Југославије и обазеује све комунисте да их спроведе у живот“.²⁰⁴

Између Четвртог конгреса КПЈ и забране Независних синдината 6. јануара 1929. протекло је сувише мало времена да би се показала спремност и способност новог вођства Партије да утврђене задатке комуниста у синдинатима спроведе у живот.

Но и поред значајних резултата постигнутих у изградњи односа Партије и синдината, нема сумње да је у 10-годишњем раду било доста лутања и да су се испојиле слабости и Профинтерне и Партије и синдината и да је њихов утицај на радничку класу Југославије био незнатан. Да је то тачно, потврђују подаци о односу укупног броја радника и броја свих организованих. У Југославији је 1928. године било око 1.000.000 радника који су изнајмљивали своју радну снагу. Од тога броја само 85.000 налазило се у саставу различитих синдијалних организација, револуционарних (око 20.000), реформистичких (око 22.000), неутралних (око 9.500) и националистичких (око 30.000; од којих је највећи број отпадао на централистички савез југословенских железничара). Слабост синдината је била очигледна, јер је синдијално организованих било само 7 одсто од укупног броја радника.

На другој страни стоји чињеница да су револуционарни синдинати, према расположењу радника, имали услова да постану много масовнија организација упркос притиску режима. То потврђују последње године њиховог деловања, када су тактика улажења у масе и пребацивање тежишта рада у индустријска предузећа почели доследније да се примењују и да дају боље резултате, што ће нарочито доћи до изражаја у наредном периоду и довести до масовности покрета.

4. Однос ГРСЈ, СПЈ и Амстердамске синдијалне интернационале (1921—1929)

После Обзнане и Закона о заштити државе, као што смо видели, променила се објективна ситуација у земљи у корист реформиста. Реформизам је добио отворену подршку владајуће класе. Представницима

овога правца дозвољена је несметана делатност. Тоном 1921. и почетном 1922. године извршено је организационо конституисање реформистичног покрета Југославије. Почетком августа 1921. створена је Социјалистичка заједница Југославије као прелазна форма на организационом уједињењу свих југословенских социјалреформиста, које ће се извршити 18. децембра 1921., стварањем Социјалистичке партије Југославије. Почетком 1922. године извршено је организационо конституисање синдикалног покрета реформистичног правца стварањем Главног радничког савеза Југославије. Ово уједињење је извршено под директним утицајем међународног радничког покрета. Ујединили су се југословенски центрумаша, чланови Бечке интернационале, с десничарима, члановима Бернске интернационале. Тако су и посредно и непосредно јачању реформизма у Југославији, поред унутрашњо-политичке ситуације, доприносили међународни реформистички покрети који су пружали и моралну и материјалну помоћ и Социјалистичкој партији Југославије и Главном радничком савезу Југославије, као представницима реформистичног правца у југословенском радничком покрету.

После организационог окупљања реформиста свих боја у јединствену партију и синдикате требало је уредити њихове међусобне односе. Сада је парола независности и неутралности синдикалног покрета одбачена и тражила се чвршћа сарадња и веза Партије и синдиката. Најистакнутији представници реформистичног покрета у Хрватској, Витомир Кораћ и Сима Котур, тражили су да се Уједињени синдикати отворено прогласе социјалистичким. Центрумаша из Србије и Босне избегавали су да своје ставове изнесу у јавност, јер су донедавно тражили супротно и оправдавали одвајање синдиката од Комунистичке партије Југославије.

Сем тога, између центрумаша и социјалиста десничара задржало се старо неповерење и када би се синдикати прогласили социјалистичким, још не би било јасно под чијим би утицајем стајали: центрумашним или социјалпатриотским. Међутим, пресудно је било то што су социјалреформисти били свесни непопуларности своје политике у радничким масама. Везати синдикате за Социјалистичку партију значило би свесно се одрећи могућности стварања бројчано јаних синдиката. Они то нису хтели да дозволе и поступили су опортуно. Стога је конституирајућа Земаљска конференција ГРСЈ одлучила да синдикати делују на бази „независности од свих партија“ и чланства у Амстердамској синдикалној интернационали.²⁶⁵ Међутим, у пранси се питање формалне партијске независности синдиката претворило у семе раздора и сталну међусобну борбу струја које су ушле у Социјалистичку партију Југославије. Већина је сматрала да онај који буде имао синдикате уза се може оценити да ће у догледном времену загосподарити и у Социјалистичкој партији Југославије, јер ће му синдикати служити као непресушни извор партијског чланства. Због таквог приступа синдикатима, питање односа Социјалистичке партије Југославије и синдиката постаће обавезна тачна дневног реда свих значајнијих партијских и синдикалних састанака.

Социјалисти југословенских земаља су очекивали да ће одмах по свом уједињењу ојачати своје синдикалне и партијске организације приливом новог чланства. Међутим, до тога никада није дошло. Због тога је у редовима социјалиста завладало незадовољство и потреба преиспитивања дотадашње политике. Поред тога, у документима Социјалистичке партије Југославије није био разрађен однос Партије према синдикатима. Самим тим приближавање Првог конгреса Социјалистичке партије Југославије учинило је односе Партије и синдиката веома актуелним.

У социјалистичкој партијској и синдикалној штампи у тону 1922, а нарочито 1923. године, веома се често расправља о овом проблему. Колико је питање односа Партије и синдиката било важно, најбоље се види по томе што је уврштено у дневни ред Првог конгреса СПЈ. Десни социјалисти су били против партијске независности Главног радничког савеза Југославије прокламоване на Оснивачном конгресу 1922. Тако је главни раднички савез Југославије на свом јулском пленуму морао поново да се бави овим питањем када се изјаснио за партијску независност и одлучио да се од тог принципа ни убудуће не одступа.²⁰⁶ У овом су ставу нарочито упорни и доследни били Јова Јаншић из Сарајева и Драгиша Лапчевић из Београда. Они су полазили од чињенице да је партијска независност Главног радничког савеза Југославије привидна и лажна и стога су од предстојећег конгреса Социјалистичке партије Југославије тражили да чланове и присталице „обавезне да своју главну снагу посвете стварању уистину партијске и политичке независности синдиката, оглашавајући то за основну потребу радничке класе“. Своје ставове су поткрепљивали искуством графичних радника у Југославији који су акционо и организационо били најјачи у земљи, што је објашњавано „стварном независношћу и неутралношћу“ графичара у односу на све политичке партије.²⁰⁷

Уредништво „Радничких новина“ је тврдило да су Јаншићеви и Лапчевићеви ставови погрешни, а дотадашња социјалистичка синдикална теорија и пракса исправни и да стога њихово гледиште неће наћи присталице ни у Социјалистичкој партији Југославије ни у Главном радничком савезу Југославије.²⁰⁸ У дискусији на конгресу Социјалистичке партије Југославије, септембра 1923, углавном су поновљена мишљења о односу Партије и синдиката изнета у претконгресној дискусији. Јова Јаншић је предложио Конгресу резолуцију у духу изложених ставова, али је она остала у изразитој мањини. У целини је прихваћен предлог резолуције Вилима Бугшега. Њоме Конгрес СПЈ „признаје потребу пуне слободе и независности радничког синдикалног покрета у сваком правцу, али наглашава да раднички синдикати треба да стоје на гледишту класне борбе пролетаријата“. Синдикати морају у свом деловању да се руководе „социјалистичком науком“. Конгрес их је по значају изједначио са Социјалистичком партијом Југославије и задужио све чланове странке да ступе у своје синдикате и тамо социјалистички делују. На овој начин синдикати су практично били доведени у чврсту везу са Социјалистичком партијом и постали њен главни ослонац у радничким редовима.²⁰⁹

Међутим, ни после Конгреса Социјалистичке партије није текло све тако глатно, већ је настављена борба за јединство социјалистичких партијских и синдикалних организација, што је у пракси остваривано одржавањем заједничких састанака руководства обе организације, издвајањем заједничких упутстава за одређене акције и другим. Што се тиче односа Партије и синдиката, не само да нису настала неслагања у социјалистичком покрету већ су се продубила. Први конгрес Главног радничког савеза, априла 1924, такође се бавио тим питањем и донео одлуку да синдикални покрет у Југославији „мора бити духовно социјалистички, изразито класно борбен и слободан од власти свих политичких партија, а у међународној оријентацији зачлањен у Међународном синдикалном савезу у Амстердаму“. Тиме је прекинута формална независност Главног радничког савеза Југославије и успостављене чврсте везе између Социјалистичке партије и реформистичких синдиката. У

руководство Главног радничког савеза изабрани су исти људи као и у Социјалистичку партију Југославије. Формулација о слободи синдиката од власти свих партија, подразумевала је, пре свега, слободу од Комунистичке партије.²¹⁰

Притешњени општом тежњом чланства ГРСЈ за успостављање синдикалног јединства, што је онемогућавао антикомунизам и круто инсистирање на везаности синдиката за СПЈ, присталице нове политике морале су да попуштају. У току 1925. године разлине у гледањима на однос Партије и синдиката и даље су постојале, тако да су се сада издвојиле четири струје: десница која је сматрала да синдикати треба да служе Социјалистичкој партији Југославије; центар који је полазио од сличних ставова, али је због измењених околности сматрао да је из тактичких разлога потребно привремено одступити од чврсте везе Партије и Синдиката; левица у Социјалистичкој партији Југославије стајала је на гледишту да су искрена независност и неутралност синдиката од Партије предуслов за уједињење и јачање синдиката; и представници социјалистичког покрета Словеније, с обзиром на специфичности синдикалног покрета у покрајини, имали су посебне ставове.

Главни раднички савез је у овом периоду одржавао веома блиске везе са Амстердамском синдикалном интернационалом и стручним синдикалним интернационалама, добијајући од њих моралну и материјалну помоћ. Реформистички синдикати су у финансијском погледу стајали боље од Независних синдиката. Највећи број њихових функционера био је запослен у аутономним радничким социјалним установама (радничким коморама, уредима за осигурање радника и берзама рада) и добро плаћен, са великом могућношћу слободног кретања и агитације за своју Партију и синдикате. Социјалисти из поменутих институција налазили су начина да новчано помогну своје партијске и синдикалне листове (објављивањем плаћених конкурса, огласа, обавештења и сл.). Но и поред тога, ГРСЈ је материјално помаган и из иностранства. Тек када се југословенски реформистички синдикални покрет ујединио у ГРСЈ, стављена му је прено Амстердамске интернационале на располагање доста велика сума од 271.619 динара, што је још за време првог светског рата било сакупљено на име помоћи српским радницима. Но када се рат завршио, тај новац није предат српском пролетаријату јер је он усвојио комунистичку оријентацију, већ је задржан и тек касније предат реформистичком покрету.²¹¹ Тиме је интернационални синдикални савез (ИСС) допринео обнављању и јачању позиције реформистичког покрета у Југославији. Поред ове, велику помоћ добијали су поједини реформистички синдикални савези од својих стручних интернационала.²¹²

Међутим, материјална страна помоћи између ГРСЈ и ИСС није била једина и пресудна. На Другом конгресу Амстердамске интернационале (Рим, 1922) ГРСЈ је заступао његов председник Вилим Бугшег. Њега је почетком 1923. године одредио Биро ИСС да га представља на Земаљској конференцији румунских синдиката и да испита стање у тамошњем синдикалном покрету. На конгресима реформистичких синдикалних савеза у Југославији суделовали су као гости или секретари одговарајућих стручних интернационала или њихови заступници, као и представници сродних реформистичких организација из европских земаља. Под директним утицајем интернационалних конгреса и њихових ставова израђивани су принципи у социјалистичком покрету југословенских земаља.²¹³ На југословенске синдикате утицало се и непосредно прено

представника интернационалног синдикалног покрета. На Конгресу ГРСЈ, у априлу 1924, суделовао је Ј. Сасенбах, секретар ИСС, К. Мертенс, потпредседник ИСС и представници реформистичких синдикалних организација Чехословачке, Мађарске и Бугарске.²⁴

У току 1924. у Југославију је долазио Алберт Тома, истакнути социјалпатриот, који је у току рата био министар наоружања у влади Француске, а после рата директор Међународног бироа рада у Женеви, и Емил Вандервелд, послератни председник Друге интернационале и министар у белгијским владама. Поред поменутих, до краја 1925. у посету Југославији долазили су и други представници углавном из европских земаља с развијеним реформистичким партијским и синдикалним покретима. Овим посетама се углавном настојало пружити југословенским социјалистима снажна морална подршка и тако подстанути развитак и јачање СПЈ и ГРСЈ. Тиме су добијали обострано, и југословенски реформисти и интернационални реформистички покрет.

Под утицајем интернационалног реформистичког покрета вођена је у Југославији тоном 1925. године и акција за уједињење синдикалног покрета. Био је то резултат јачања опозиције у реформистичком синдикалном покрету против искључивости коју је заступало њено вођство. С тим у вези, у редовима Социјалистичке партије јавила су се нова неслагања, али она су се разликовала само у нијансама. Чак је у редовима десних социјалиста прекинуто пружање отпора уједињењу ЦРСОЈ и ГРСЈ. Према се нису слагали с начином састава Конгреса уједињења, и В. Кораћ и Н. Дивац, са својим присталицама, били су принуђени на попуштање. И они су прихватили закључке Конгреса као корисне за раднички покрет Југославије у датим приликама. Реферат о односу синдикалног радничког покрета према политичким партијама на Конгресу уједињења поднео је Јова Јакшић. По његовом мишљењу синдикални покрет се не може обновити на старим паролама социјализма и комунизма. „Социјалистичке идеје су компромитоване, радничког покрета је готово нестало“, али није нестало радника и капитализма. Отуда се и поред свеколике деморализације, шо Јакшићу, међу радницима осећа потреба организације. Ту здраву тенденцију треба узети за базу покрета, а не полазити од апстрактних принципа. „Треба поћи од ствари и људи, а не од догми.“ Да би се синдикални покрет могао уопште подићи у атмосфери јане политичке затрованости он се мора градити на „не партијској и не политичкој основи“. По Јакшићу, то је неминовно ако се покрет стварно жели подизати. Нови синдикални покрет ствараће „свој социјализам“, који неће бити као онај предратни јер ће нићи одоздо, из радничке масе и „биће израз у сваком погледу наше радничке класе онакве каква она јесте“. Референт је тражио да учесници конгреса буду свесни ове ситуације и да имају смелости да прихвате ту реалност, повлачећи све потребне консеквенце у интересу самог покрета. „Не треба се плашити да ће покрет отићи кривим путем. Дужност је социјалиста да раде за раднички покрет онако како се може и онолико колико је највише могуће“.²⁵

Питање односа између радничких партија и синдиката постало је најспорније у овом периоду. О томе су вођене опширне усмене и писмене дискусије, па је сасвим раузмљиво што је предлог резолуције Јове Јакшића о овом питању изазвао расправу у посебној конгресној комисији за разматрање резолуција. После нених измена постигнут је споразум и пред пленумом се појавила веома кратка и сажета резолуција. Њоме се констатује да је један од најважнијих узрока, најпре

расцепа, а затим расула синдикалног покрета у Југославији, био партијско-политички утицај у њему и међусобно разилажење радника у многим актуелним политичким питањима. Како ће политичка подељеност радника трајати још дуго, они се могу окупити једино у такву заједницу из које ће бити искључена партијско-политичка питања и ако се та заједница „огласи за партијски неутралну“. Иако је тражена партијска неутралност синдиката, у овој се резолуцији наглашава да синдикати не могу бити равнодушни у политичкој борби оно привредних и социјалних питања и политичких слобода. Али у решавању ових питања синдикални покрет се не може наслањати на политичке партије и групе, него мора деловати самом „чињеницом свог постојања и своје снаге, о чему ће сви политички чиниоци морати водити рачуна“. Усвајајући неутралност према свим политичким партијама, истовремено се наглашава да Уједињени синдикати не мисле да на себе преузму задатке једне политичке партије, нити желе да се развијају у том правцу. На крају се изражава очекивање да ће све радничке партије „чувати партијску неутралност радничког синдикалног покрета и да неће покушавати да образовањем својих група у њему и слањем својих агената у њега ремете његов унутрашњи мир и угрожавају његово јединство“.²¹⁶ Драгиша Лапчевић је у том периоду тражио од обе радничке партије да „дигну руке од синдиката“ и да их „ослободе свог ужасног слепачког утицаја и тако оспособе за уједињење“.²¹⁷

Споразумом између деснице у вођству Независних синдиката и Извршног одбора ГРСЈ било је предвиђено да реферат и резолуцију о интернационалним везама уједињеног синдикалног покрета поднесе Богослав Јошт, секретар Савеза графичких радника Југославије. Тиме се желело постићи уједињење целокупног синдикалног покрета, укључујући и неутралне синдикате. Међутим, када су графички радници увидели да синдикално уједињење неће бити стварно, повукли су свог представника из Акционог одбора за уједињење синдиката, па је о питању интернационалне оријентације морао да реферише Вилим Харамина, као и о Статуту УРСС. Образлажући Предлог статута, Харамина је отворено захтевао да „синдикати морају бити у својим стручним интернационалама, а земаљска централа у Интернационалном синдикалном савезу“. Чланом 36. Статута становиште УРСС-а је у потпуности санкционисано. У њему се каже да УРССЈ и њему прикључене професионалне организације „стоје у организационом савезу са међународним секретаријатима појединих професија“ (стручним интернационалама), а УРСС са Међународним синдикалним савезом, који је, тобоже, „независан од Социјалистичке партијске интернационале“. Све резолуције и статут Конгрес је прихватио једногласно.²¹⁸

Десни социјалисти су понушавали на све могуће начине да онемогуће синдикално уједињење, нарочито да спрече усвајање Резолуције о партијској независности и неутралности синдиката. Доказивали су да ГРСЈ ни до тог тренутка није био статутарно везан за СПЈ, да је био потпуно независан, али су и даље сматрали да је политичка неутралност синдиката према СПЈ „немогућа“ и да ће штетити пре свега синдикатима.²¹⁹

Под притиском расположења и опште тежње чланства ГРСЈ за успостављањем синдикалног јединства и енергичним супротстављањем центрумаша синдикалног функционера, десничари су били принуђени да прихвате уједињење па је и Главни одбор Социјалистичке партије Југославије крајем септембра 1925. године закључио да Социјалистичка

партија Југославије никада није радила против уједињења синдината, нити је тражила да потчини синдицинални покрет или омете његову акциону и организациону независност.²²⁰

Овај став је очигледно био прихваћен под притиском као што је била изнуђена и Кораћева изјава прочитана на Конгресу уједињења, 12. октобра 1925, у којој се тврди да он прихвата закључке Конгреса, „премда се није слагао са начином састава конгреса и начином остварења уједињења“. Међутим, десница се никада није искрено помирила с начином синдициналног уједињења, нити је икада озбиљно помислила да искрено поштује дате изјаве па је одмах почела да ради на рушењу УРССЈ. Она је, наводно, очекивала да ће уједињење бити извршено на другој основи (капитулацијом целог ЦРСОЈ), а уместо тога добила је неколико функционера Независних синдиката. Другим речима, сматрала је да су социјалисти више изгубили него добили уједињењем јер су се одрекли повезаности СПЈ са ГРСЈ, а у замену за то нису увећали своје синдицинално чланство. Због тога је пропао покушај центрумаша да се нагоде с десницом и постигну било какав компромис у погледу синдиката. Није дошло ни до смиревања међу социјалистима, напротив, сукоб се појачао. Десница се осећала не само обманутом него и угроженом. Она је у цитираној резолуцији о односу синдициналног покрета према политици и политичким партијама видела платформу за стварање нове социјалистичке странке, у којој би главну улогу добили центрумаша, синдицинални функционери и присталице Животе Милојновића, а десница би била одбачена на периферију новоформиране странке. У том уверењу није могао да је поколеба ни онај део резолуције који изричито обећава да уједињени синдицинални покрет „не мисли“ да на себе преузме улогу политичке партије. Зебње социјалистичке деснице су подстицали и руководиоци Независних синдиката који су такође у формирању УРСС на изложеној платформи видели припремање терена за стварање нове социјалистичке партије центрумашног типа.²¹

Због свега изложеног међу социјалистима је одмах после конституисања УРССЈ дошло до оштре борбе. Иако је Други конгрес СПЈ већ био наказан и дневни ред одређен, десница је накнадно извршила притисак на Главни одбор и у дневни ред убацила још једну тачку — о односу СПЈ према синдинатима. Ова тачка је постала најважнија на Конгресу и остаће то све до нестанка СПЈ са политичке позорнице почетком 1929. године.

За референта мањине Главног одбора о синдициналном питању десница је одредила Недељка Дивца. У Предлогу његове резолуције се констатује да социјалистички покрет има више грана које воде акцију независно једна од друге, али се у практичном делу „морају допуњавати и неизбежно једну на другу наслањати и узајамно се потпомагати“. Свако подвајање ових покрета, према Дивцу, штетно је за социјализам и за интересе радничке класе. Све су то имали у виду социјалисти Југославије, речено је у дискусији, „па су и досадашњи партијски и синдицинални конгреси истицали акцијско јединство и присну додирну везу између свих врста организација социјалистичког покрета“, као предуслов сваког успеха. Полазећи с тог становишта, десни социјалисти су сматрали да се „мора најоштрије осудити недавни покушај разбијања досадашњег јединства социјалистичког покрета“, мислећи при том на стварање УРССЈ. Тај покушај се осуђује и зато што је, наводно, дошао споља, што у њему нису учествовале синдициналне масе и што су том приликом „најбезочније“ погажени постојећи статuti и ред у

социјалистичном покрету, што он води разбијању и уништењу целог социјалистичног покрета за рачун неког „новог безбојног и безглавог покрета“. На крају се позивају партијске организације и чланство да „настану свим силама“ да поново успоставе поколебано јединство и да се „врате на стари пут“, а осуде оне чланове СПЈ који су помогли ту неразумну акцију. Предлог резолуције Саве Музикавића, у име већине ГО СПЈ, регулише ово питање у духу изјаве Главног одбора странке с краја септембра 1925. године.²²²

У дискусији и предлагању конгресних резолуција о односима СПЈ и синдината, као што се види, нису учествовали синдикални функционери, већ други социјалисти који нису били директно ангажовани радом у синдинатима. Синдикални функционери су се држали по страни, а када је дискусија узела толико маха да је запретила негативним последицама по УРССЈ, његово председништво се састало, размотрило цео проблем и о томе издало посебно саопштење. Њиме се признаје право свакој партији да одређује свој став према синдинатима, што синдинате не обавезује да га усвоје. Председништво УРССЈ изјаснило се против неких „неистина и инсинуација“ изнесених у предлогу Недељна Дивца. Оно је тврдило да се резолуцијом ишло, у првом реду, за тим да се омаловани чин извршеног синдикалног уједињења и да се чланству СПЈ и радничкој класи уједињење представи као дело „неке тајне силе“ која се убацила споља. Остављајући наредном пленуму УРССЈ да одлучи хоће ли и какве даље кораке предузимати против Дивчеве резолуције, Председништво је изразило наду да ће се предстојећи конгрес СПЈ „у интересу здравог развоја односа у класном развоју уопште, као и у интересу саме СПЈ, оградити (...) од неистина и увреда које поменута резолуција носи“.²²³

У дискусији на Другом конгресу СПЈ, одржаном у Београду (Јануара 1926) о питању односа Партије и синдиката, било је доста опречних мишљења, али су најзначајнији били ставови које је и овога пута изложио Недељко Дивац. Он је бранио ставове изнете у Предлогу резолуције, сматрајући да је синдикално уједињење било „једна тешна грешна“, јер је политичка неутралност ма ког дела социјалистичног покрета „противна(...) духу социјализма“. Суштина читаве ове полемике била је у томе да се десница противила било каквој промени једног устаљеног односа у социјалистичном покрету, а нарочито се супротстављала уједињењу с левом оријентацијом, јер се плашила да ће тиме бити угрожена њена доминантна позиција. Кораћ је на Конгресу СПЈ отворено говорио о идејној и акционој потчињености ГРСЈ — Социјалистичкој партији, истичући да оно што је СПЈ желела, то су синдинати спроводили у дело, јер су социјалисти радили у синдинатима и јер су ове две организације међусобно страдале. Желео је да такви односи остану и са УРССЈ. Одобравао је уједињење синдиката само на социјалистичкој бази, а у стварању УРССЈ видео је зачетне нове партије која на овај начин жели да одвоји синдинате од СПЈ. Он је тражио да следећи синдикални конгрес исправи грешку подвајања СПЈ и синдиката и претио расцепом између Партије и синдиката.²²⁴

Намера социјалиста, уопште узев, очигледно није била да од партијске неутралности синдиката створе принцип који би важио за сва времена, већ је то била тактика коју је требало напустити на дану околности које су је диктирале. Прокламована неутралност УРСС није била нова, већ је то био принцип који је заступао ОРС још 1919. и ГРС кроз цео период свог постојања 1921, а исто начело усвојено је

и на Оснивачној конференцији ГРСЈ 1922. године. То стање је нешто измењено 1924. уступцима центра деснице. На ово је указао Лука Павићевић и тражио од Конгреса да не донесе никакве одлуке које би синдикалним функционерима, који су радили на стварању УРСС, онемогућиле задржавање у Партији. Лука Павићевић је чврсто стајао на одлукама оснивачког конгреса УРСС.²²⁵

С обзиром на овако опречна мишљења било је могуће усвојити једино компромисно решење које би ишло за тим да се осујети свака тежња која би од Уједињених синдиката хтела створити нови социјалистички покрет.²²⁶ После дужег погађања усвојена је резолуција која није имала већег значаја за покрет јер је представљала само празну одлуку које се нико није држао, а стварни однос СПЈ према УРССЈ имао је да одлучи однос снага у Партији и синдикатима.

Користећи се бројчаном премоћи углавном у ГО СПЈ, десничари су настојали да се УРССЈ потчини Социјалистичкој партији, тј. десничарима који су је водили. Центар и левица, који су били у већини вођства УРСС, пружали су енергичан отпор тим настојањима, тако да се СПЈ једно време налазила пред расцепом. У немогућности да цео УРССЈ вежу за СПЈ, десничари су то демонстративно учинили са ОРС у намери да од њега створе продужену руку СПЈ.²²⁷

Већина центрумашних синдикалних функционера, која је највише била ангажована у стварању УРССЈ, определила се за партијску неутралност и независност покрета под притиском чланства, јер је то био незаобилазан услов за уједињење, али то је схватила као један тактички маневар који треба да доведе до остварења одређеног циља а затим да се поново врати на стару праксу. Због тога су они почели да попуштају под нападима деснице, не пружајући тако рећи никакав отпор. Међутим, сада су ступили на сцену они синдикални функционери који су у УРССЈ дошли из Независних синдиката, као и остали њихови другови који су стајали уз **Радничко јединство**, и оптужили десне социјалисте и центрумаше за гажење одлука Конгреса синдикалног уједињења и одлука Другог конгреса СПЈ. Међусобна борба је једно време толико ангажовала социјалисте да су од тога највећу корист извукли комунисти и Независни синдикати јер су могли несметано да делују и, захваљујући томе, знатно су омасовили своје организације. Како чланство УРССЈ није било вољно да се поново цепа, јер се још није била навршила ни година дана од формирања ове синдикалне инстанце, а и у редовима СПЈ било је снага, нарочито у Босни и Словенији, које су се залагале за доследно спровођење у живот одлука Конгреса синдикалног уједињења, то је све скупа натерало синдикалну бирократију да попушта. Извршни одбор УРССЈ изјавио је средином јула 1926. да с пољемиком у социјалистичким политичким листовима „нема ништа заједничко“ и да и даље стоји иза одлука Оснивачког конгреса УРССЈ.²²⁸

После енергичне изјаве Извршног одбора УРСС привремено је престала јавна полемика о односу Партије и синдиката и о Конгресу синдикалног уједињења, која се водила преко социјалистичке штампе. Међутим, десни социјалисти се нису одрекли својих циљева, већ су само променили метод деловања. Сада су преко појединаца и група и неких синдикалних подружница припремали терен да цео синдикални покрет чврсто вежу за СПЈ. Али су се уз то међу социјалистима појавили и многи други актуелни проблеми и неспоразуми, тако да је питање синдиката релативно мировало све до 1928. године, када ће се поново поставити на дневном реду у свој својој оштрини.

Полазећи од тога да су Партија и синдикати делови истог покрета, Недељко Дивац је на Трећем конгресу СПЈ, одржаном априла 1928, тражио да сви чланови Социјалистичке партије који су синдикално организовани, утичу у правцу обезбеђења што бољих и чвршћих веза између та два покрета и да истичу потребу ослањања синдиката на Партију. За организациону и акциону самосталност синдиката залагао се једино још Јова Јаншић, јер је Драгиша Лапчевић, иначе његов истомишљених о овом питању, напустио рад у покрету. Чланови Социјалистичке партије Југославије требало је, по мишљењу Јове Јаншића, само да раде на подизању класног синдикалног покрета и да у њему заступају социјалистичка начела у духу социјалистичног програма.²⁹

И Витомир Кораћ је био незадовољан стварним односом снага између Партије и синдиката па је настојао да се на следећем конгресу УРССЈ, одржаном октобра 1928, његово седиште премести у Загреб. На тај начин желео је да потисне утицај Луке Павићевића и Богдана Кренића који су водили главну реч у синдикатима, а самим тим да сузбије утицај србијанских, босанских и војвођанских синдиката. Вилим Харамина се залагао за измену Статута УРССЈ у смислу успостављања персоналне уније између синдиката и СПЈ, али је остао у мањини. Тако су настојања десних социјалиста да појачају свој утицај у синдикатима остала без успеха. Конгрес је потврдио партијску независност и неутралност синдиката, што показује да су и у самом УРССЈ ојачале снаге које су се противиле политици Социјалистичке партије Југославије.

На први поглед принцип независности и неутралности синдиката био је једино прихватљив за остварење јединства у редовима радничке класе. Међутим, у борби за освајање политичке власти пролетаријата, одвајање економске од политичке борбе значило је изоловање синдиката од Партије, а тиме и онеспособљавање радничке класе за револуционарне промене. Искључивост интернационалног социјалистичког покрета према међународном комунистичком покрету и обрнуто у пуној мери се манифестовала у свим облицима организације. Једино је тактика јединственог фронта била прихваћена, и она је могла довести до јединства покрета. Међутим, како су комунисти били у идеолошкој предности, јер је њихова идеологија била прихватљивија за масе, они су имали и објективну преоћ. Свесни идеолошке предности комуниста, реформисти никада нису прихватили заједничко деловање с комунистима. У пранси њихова политика се сводила на саботирање јединства и заједничких анција.

Но упркос свему, у периоду 1919—1929. године разним начинима остварује се радикализирање радничног покрета, који је незадовољан реформистичном политиком тражио ослонац свом кретању улево. Утицај комунистичких партија и револуционарних синдиката нао у свету тако и код нас појачао је утицај ни масе. Економски и политички развитак и догађаји који су се збили у једном броју земаља света у периоду 1919—1929, потврдили су да је стабилизација капитализма била привременог карактера. У великој економској кризи суштина капитализма је показала своје право лице. Супротности капиталистичког почетка и даљи развој догађаја довешће неминовно до нових крупних класних сукоба, ратова и револуција.

НАПОМЕНЕ

- ¹ Синдикални покрет у Србији (1903—1919), Београд 1958, 373.
- ² Витомир Кораћ, Повијест радничког покрета у Хрватској и Славонији, књ. I, Загреб 1929, 199. и књ. II, Загреб 1930, 32.
- ³ Синдикални покрет у Србији, Београд 1958, 734; В. Кораћ, н.д. II, 86.
- ⁴ Документи Централног радничког синдикалног већа Југосавије 1919—1921 (приредио Тома Миленковић), Београд 1983, 82 (у даљем тексту: Документи ЦРСВЈ).
- ⁵ Исто, 72—73.
- ⁶ Исто, 73—77.
- ⁷ Исто, 89—90; Димитрије Туцовић, Јединство покрета, Изабрани списи, књ. I, Београд 1950.
- ⁸ Исто, 80—86.
- ⁹ Исто, 91—92.
- ¹⁰ Исто, 119—123, 191.
- ¹¹ Документи ЦРСВЈ.
- ¹² Исто, 232—235.
- ¹³ Исто, 259—261.
- ¹⁴ Исто, 296—305. Више о настанку, деловању и потискивању центру-маша вид.: Драгоје Живковић, Борба против реформиста у радничком покрету Хрватске и Славоније (април 1919 — август 1920), Историја радничког покрета, Зборник радова 1, Београд 1965, 1—86; Тома Миленковић, Социјалреформистички правац у радничком покрету југословенских земаља (средина 1917 — 2. август 1921), Истраживања II, Нови Сад 1973, 229—230, 232—234.
- ¹⁵ Документи ЦРСВЈ, 620—621.
- ¹⁶ Раднички гласник (Загреб), бр. 1, вељача 1919, Међународна струковна конференција у Верну.
- ¹⁷ Die Internationale Gewerkschafts—Bewegung (IGB). Organ des Internationalen Gewerkschaftsbundes, Anhang II (Juli 1921), Bericht über den Internationalen Gewerkschafts—kongress abgehalten in Amsterdam vom 28. Juli bis 2. August 1919, 5—56; Sloboda (Zagreb), br. 81, 84, 90. i 92, 26. VII, 2, 21. и 26. VIII 1919; Radnički glasnik (Zagreb), br. 8—9, rujan i listopad 1919, str. 11—12, 14.
- ¹⁸ Слобода (Загреб), бр. 92, 26. VIII 1919, Међународни синдикални конгрес у Амстердаму, Раднички гласник бр. 8—9, рујан и листопад 1919, стр. 11—12, Америчка федерација рада је већ следеће године иступила из МСС, сматрајући Амстердамску интернационалу за револуционарну организацију.
- ¹⁹ Документи ЦРСВЈ, 238—240, 254.
- ²⁰ Раднички гласник, бр. 3, травањ 1919, стр. 2.
- ²¹ Исто, бр. 5, липањ 1919, стр. 1—4.
- ²² Исто, бр. 8—9, рујан и листопад 1919, стр. 8—9; поменути 12. тачка садржи цитиране прописе о узајамној повезаности револуционарних синдиката и СРП(к), од месних организација до највиших руководства.
- ²³ Делавец (Љубљана), бр. 24, 14. VI 1919, Наш струковни конгрес; Радничке новине (Београд), бр. 142 и 143, 17, и 18, VI 1919, Са синдикалног конгреса у Љубљани; Раднички гласник, (Загреб), бр. 5, липањ 1919, стр. 9, Међународни конгрес у Словенији.
- ²⁴ Исто.
- ²⁵ Раднички гласник, бр. 8—9, рујан—листопад 1919, стр. 3, 8—9; бр. 1, српањ 1920, стр. 3.
- ²⁶ Исто, бр. 3, рујан 1920, стр. 8.
- ²⁷ Ненчо Димов, Профинтерн и балканското профес'юзно движење Софија 1976, 22—23.
- ²⁸ Такав позив је у децембру 1919. добило и ЦРСВЈ (Радничке новине, 21. XII 1919, Руски синдикали за синдикалну интернационалу).
- ²⁹ Н. Димов, н.д., 22—23.
- ³⁰ Документи ЦРСВЈ, 243—247; Нови свијет (Загреб), бр. 3 и 4, 22. и 24. VII 1920.
- ³¹ Komunističeskij Internacional Profsojuzov (u daljem tekstu: KIP) No. 3/1922. Vopros o profdviženii na rasshirenom plenumu Ispolкома Kominternа, 204; G. M. Adibekov, Profintern v borbe za edinstvo meždunarodno

- rodnog radnočegog i profsojuznovo dviženija, Novaja i novejšaja istorija, 4, Moskva 1971, 17; Novi svijet (Zagreb), br. 21, 2. IX 1920, Sindikalno organizovani radnici; Novi svijet, br. 3 i 4, 22. i 24. VII 1920, Radničkim sindikatima svih zemalja, Proglas izvršnog odbora Komunističke internacionale; N. Dimov, n.d., 23—25.
- ³² Документи ЦРСВЈ, 272—274, 292—295.
- ³³ Други конгрес Треће интернационале (за штампу приредио: Ст. Белић—Франић), Београд, 1956, 157—166.
- ³⁴ Исто, 280—286.
- ³⁵ Исто, 307—312.
- ³⁶ Н. Димов, н.д., 48—49.
- ³⁷ Radničke novine, br. 259, 30. X 1920; Meždunarodnoe raboče dviženie, br. 2/1921, str. 50—53.
- ³⁸ Документи ЦРСВЈ, 348—355.
- ³⁹ Исто, 354, 599; Meždunarodnoe raboče dviženie, br. 2/1921, 50—53.
- ⁴⁰ Одлука Првог интернационалног конгреса револуционарних синдиката (од 3. до 19. јула 1921), 16, 65.
- ⁴¹ Исто, 18—34.
- ⁴² Исто, 35—57.
- ⁴³ А ЦК СКЈ, Збирка Профинтерне, 1—18/1921, Анкетни листови делегата конгреса.
- ⁴⁴ Нова истина (Загреб), бр. 86, 30. VII 1920.
- ⁴⁵ Исто, бр. 87, 6. VIII 1920.
- ⁴⁶ Исто, бр. 89, 20. VIII 1920. Г. Брудњак, Синдикална интернационала.
- ⁴⁷ На написе Гејзе Брудњака реаговали су само комунистички листови, Глас слободе, (Сарајево), бр. 171, 12. VIII 1920, Синдикална интернационала; Нови свијет, бр. 22, 4. IX 1920, Комунисти и Амстердамска синдикална интернационала.
- ⁴⁸ Радничке новине, бр. 259, 30. X 1920.
- ⁴⁹ Прилози за наша спорна питања, Београд 1920, 46.
- ⁵⁰ Поред осталог, није био публикован Апел из Москве радничким синдикатима у свим земљама, у коме се изрчито наводи и Југославија као један од оснивача ПМССС, који је потиснуо Милкић у име „Опште федерације рада у Југославији“. (Документи ЦРСВЈ, 272—274).
- ⁵¹ Наша спорна питања — Манифест опозиције Комунистичке партије Југославије, Београд 1920, 17; Србијанским центрумашима су тек у мају 1921. дошли у руке документи балканско-подоунавске синдикалне конференције у Софији од 4. и 5. XI 1920. (Социјалист, Београд, бр. 98, 15. V 1921).
- ⁵² Социјалистичке радничке новине (Београд), бр. 93, 10. V 1921, Увиштење и обнова синдиката.
- ⁵³ На Конгресу уједињења Савеза графичких радника Југославије (почетком децембра 1920) Драгомир Марјановић, члан ИО ЦПВ КПЈ и до-тадашњи секретар Савеза графичких радника, дао је писмену изјаву да ЦРСВЈ неће тражити иступање југословенских синдикалних савеза из стручних интернационала. Изјава је свакако била став свих истакнутијих комуниста (нарочито у синдикатима), који су сматрали стручне интернационале за „нешто друго“ у односу на МСС. Улазећи у стручне интернационале желели су да их освоје изнутра и преведу на револуционарне позиције (Записник Конгреса уједињења Савеза графичких радника Југославије, Загреб 1920, 77—78).
- ⁵⁴ Bilten der Int'l Union der Holzarbeiter (Amsterdam), № 4—5, 17. July 1920.
- ⁵⁵ Исто, № 6—7, 17. october 1920, str. 17, 19, 21.
- ⁵⁶ Делавец (Љубљана), бр. 44, 30. X 1920.
- ⁵⁷ Јован Дубовац, Штампарство и графички радници у Србији 1831—1941, Београд 1975, 142—143.
- ⁵⁸ Извештај о раду Савеза графичких радника Југославије од 1. марта до 30. октобра 1920, Београд 1920, 14—15.
- ⁵⁹ Исто, 15, 16.
- ⁶⁰ Исто, 16.
- ⁶¹ Извешће Другом конгресу Савеза саобраћајних и транспортних радника и службеника Југославије, Београд 1920, 83—84.
- ⁶² Делавец (Љубљана), бр. 44, 30. X 1920; Слободна ријеч (3), бр. 6, 9. X 1920.

- ⁶³ Слободна ријеч (З), бр. 5 и 10, 2. X и 6. XI 1920; Глас слободе (С), бр. 245, 11. XI 1920.
- ⁶⁴ Радничке новине (Б), бр. 264, 5. XI 1920; Слободна ријеч (З), бр. 9, 30. X 1920; Нови свијет (З), бр. 49, 9. XI 1920.
- ⁶⁵ Радник (Загреб), бр. 11, 18. XI 1920; Радничке новине (Б), бр. 276, 19. XI 1920; Глас слободе (С), бр. 256, 24. XI 1920.
- ⁶⁶ Радничке новине (Б), бр. 292, 9. XII 1920.
- ⁶⁷ Ј. Дубовац, н. д., 167—171.
- ⁶⁸ Т. Миленковић, н.н., 241—260.
- ⁶⁹ Уједињење, бр. 36. 15. II 1921, За чување синдикалног јединства.
- ⁷⁰ Милица Миленковић, Синдикални покрет у Србији 1921—1929, Београд 1979, 42—44.
- ⁷¹ Исто, 44—45.
- ⁷² Архив Србије, Лични фонд Драгише Лапчевића, бр. 1069.
- ⁷³ М. Миленковић, н.д., 45.
- ⁷⁴ А ЦК СКЈ, Збирка ЦК КПЈ 1921/1, Одлуке о синдикатима донете на седници Пленума КПЈ, 1—6. априла 1921.
- ⁷⁵ А ЦК СКЈ, КИ 1921/4, Резолуција о политичкој ситуацији.
- ⁷⁶ Исто, 52.
- ⁷⁷ А ЦК СКЈ, КИ 1921/9, Упутства за изградњу партијске организације.
- ⁷⁸ Ј. Цази, Независни синдикати, књ. I, Загреб 1962, 105, 106.
- ⁷⁹ А ЦК СКЈ, КИ 1922/10, Извештај централног (заменичког) извршног одбора КПЈ — Пленуму.
- ⁸⁰ Ј. Врчинац, Рад и закључци Прве, Друге и Треће конференције КПЈ, Историја XX века, Зборник радова 1, Београд 1959, 244; А ЦК СКЈ, КИ 1922/10, Синдикална политика КПЈ.
- ⁸¹ Ј. Врчинац, н.н., 246; Ј. Цази, Независни синдикати I, 353—354.
- ⁸² Ј. Врчинац, н.н., 246—246; Ј. Цази, Независни синдикати, I, 354; ИАБ, Фонд Првостепеног суда за град Београд, 1922, Одлука по синдикалном питању.
- ⁸³ Ј. Врчинац, н.н., 248.
- ⁸⁴ А ЦК СКЈ, ЦСИ (Црвена синдикална интернационала) 1922/8.
- ⁸⁵ Организовани радник, бр. 2, 7. I 1923.
- ⁸⁶ Статут ЦРСОЈ.
- ⁸⁷ ИА КПЈ, II, 284—285.
- ⁸⁸ Више о томе вид.: Акциони програм НРПЈ (ИА КПЈ, II 279—281).
- ⁸⁹ Ј. Врчинац, н.н., 252—253.
- ⁹⁰ Исто, 254—255.
- ⁹¹ Исто, 261—263.
- ⁹² АЦК СКЈ, КИ 1923/29—8, Резолуција о синдикалној политици КПЈ.
- ⁹³ Исто; Ј. Врчинац, н.н., 265—267.
- ⁹⁴ Ј. Цази, Независни синдикати, I, 363.
- ⁹⁵ Борба, бр. 38, 18. X 1923, М. С. Пијаде, НРПЈ и синдикати.
- ⁹⁶ ИА КПЈ, II, 85—87; А ЦК СКЈ, КИ 1924/1—8, Резолуција о синдикалном покрету; Радник—Делавец, бр. 103, 27. I 1924.
- ⁹⁷ ИА КПЈ, II, 89; А ЦК СКЈ, КИ 1924/1—8, Радник—Делавец, бр. 103, 27. I 1924.
- ⁹⁸ Ј. Врчинац, н.н., 277—279; А ЦК СКЈ, КИ 1924/1—8; А ЦК СКЈ, КИ 1924, 14—3.
- ⁹⁹ А ЦК СКЈ, КИ 1924/6, Извештај представништва КПЈ у Бечу о конференцији КПЈ, 1—4. I 1924.
- ¹⁰⁰ А ЦК СКЈ, КИ 1924/88; Писмо деснице КПЈ — Егзекутиви Коминтерне. Извештај је потписало 15 истакнутих десничара, од којих су најзначајније функције у синдикатима обављали: Лаза Стефановић, Драгомир Марјановић, Јанко Петаковић, Михаило Тодоровић, Миливоје Каљевић, Драгутин Буквић, Драга Стефановић и Гавра Предојевић.
- ¹⁰¹ ИА КПЈ, II, 310—311; А ЦК СКЈ, КИ 1924/16—3, Записник са проширене седнице ИО КПЈ, одржане 16—17. IX 1924.
- ¹⁰² ИА КПЈ, II, 311.
- ¹⁰³ Основна обавештења о свему овоме вид.: Преглед историје Савеза комуниста Југославије, Београд 1963, 117—127.
- ¹⁰⁴ А. ЦК СКЈ, КИ 1924/20, Посебан извештај Влаховића (Ж. Милојковића) и Лазића (Ј. Стефановића) — Коминтерни и КИ 1924/16—1—5, Записник седнице ИО КПЈ, одржане 17—19. III 1924. „Петровић“ је био псеудоним Ф. Филиповића, међутим, у извештају М. Каљевића

- од 20. I 1925. из Москве — Профинтерни изричито се наводи да су представници ИО КПЈ у синдикалној фракцији били: Л. Стефановић, К. Новаковић и Т. Кацлеровић. (А ЦК СКЈ, ЗП 57).
- ¹⁰⁵ А ЦК СКЈ, КИ 1924/20.
- ¹⁰⁶ А ЦК СКЈ, ЗП 57, Извештај М. Каљевића од 20. I 1925 — Црвеној синдикалној интернационали.
- ¹⁰⁷ А ЦК СКЈ, КИ 1924/16—1—5; Записник седнице ИО КПЈ, одржане 17—19. III 1924.
- ¹⁰⁸ А ЦК СКЈ, КИ 1924/20; КИ 1924/16—1—5, КИ 1924/53, КИ 1924/26—22, КИ 1924/1; КИ 1924/36; ЦСИ 1924/33.
- ¹⁰⁹ А ЦК СКЈ, КИ 1924/28, Записник седнице ИО КПЈ одржане 8. и 9. V 1924.
- ¹¹⁰ Организовани радник, бр. 20, 23. II 1924, Са Пленума радничке коморе; А ЦК СКЈ, КИ 1924/1—5, Записник седнице ИО КПЈ од 17—19. III 1924; КИ 1924/20.
- ¹¹¹ А ЦК СКЈ, КИ 1924/20, КИ 1924/16—1—5; Радник Делавец, бр. 108, I, III 1924, Нова Радничка комора.
- ¹¹² Радник—Делавец, бр. 110, 15. III 1924, Партија и синдикати.
- ¹¹³ Радник—Делавец, бр. 111, 22. III 1924; А ЦК СКЈ, КИ 1924/20.
- ¹¹⁴ А ЦК СКЈ, КИ 1924/20.
- ¹¹⁵ Организовани радник, бр. 16, 9. III 1924, Одлука Савеза радничке омладине; С. Цветковић, Напредни омладински покрет у Југославији 1919—1924/16—1—5.
- ¹¹⁶ А ЦК СКЈ, КИ 1924/16—1—5.
- ¹¹⁷ А ЦК СКЈ, КИ 1924/20.
- ¹¹⁸ А ЦК СКЈ, КИ 1924/26—1; КИ 1924/26—2, Записник заједничке седнице ЦО НРПЈ и ИО ЦРСВЈ, одржане 4. IV 1924. у Београду.
- ¹¹⁹ А ЦК СКЈ, КИ 1924/26—1.
- ¹²⁰ А ЦК СКЈ, КИ 1924/36.
- ¹²¹ А ЦК СКЈ, ЗП 57, Извештај М. Каљевића од 20. I 1925. из Москве — Профинтерни; Пчеларство, Практичне упуте о рационалном гајењу пчела, Загреб 1925, 57.
- ¹²² А ЦК СКЈ, КИ 1924/20. Поред тога, десница је тужила ЦК КПЈ да је пронео глас како Профинтерна шаље вођству ЦРСВЈ велика новчача средства, због чега су централе појединих савеза престале да шаљу одговарајуће квоте ИО ЦРСОЈ, чиме му је стварно онемогућен рад. (А ЦК СКЈ, ЗП 57).
- ¹²³ Вид.: ИА КПЈ, II, 290—307.
- ¹²⁴ ИА КПЈ, II, 301.
- ¹²⁵ А ЦК СКЈ, КИ 1924/34. Упутства за рад чланова НРПЈ у синдикатима.
- ¹²⁶ Исто.
- ¹²⁷ Радник—Делавец, бр. 130, 29. VI 1924, Једно објашњење.
- ¹²⁸ Организовани радник, бр. 48, 3. VII 1924, Поводом једног нетачног и тенденциозног написа.
- ¹²⁹ Организовани радник, бр. 61, 28. VIII 1924.
- ¹³⁰ Радник—Делавец, бр. 138, 2. IX 1924, Једна изјава.
- ¹³¹ Организовани радник, бр. 63, 4. IX 1924, Један деманти.
- ¹³² А ЦК СКЈ, КИ 1924/16—3.
- ¹³³ А ЦК СКЈ, КИ 1924/52, Записник шире седнице ИО КПЈ од 16—17. IX 1924. Десница, пак, тврдила је да су чланови Партије и синдиката враћали не само Организовани радник него и Радник — Делавец, у знак протеста што је преко њих вођена поменута свађа.
- ¹³⁴ А ЦК СКЈ, УП 47, Писмо Д. Буквића од 1. X 1924 — Егзекутивима Коминтерне и Профинтерне; КИ 1924/63.
- ¹³⁵ АИ КПЈ, II- 310—318.
- ¹³⁶ Вид. чланке: Чувајмо орган синдикалног потрека! и Партијске и синдикалне организације против партијске опозиције.
- ¹³⁷ Чувајте синдикални покрет!
- ¹³⁸ Месним организацијама НРПЈ.
- ¹³⁹ ИА КПЈ, II, 324—331.
- ¹⁴⁰ Вид.: Одговор опозиције на Тезе Централног одбора НРПЈ.
- ¹⁴¹ А ЦК СКЈ, КИ 1924/59. Поред тога вид.: А ЦК СКЈ, Збирка НРПЈ, I, Отворено писмо Л. Стефановића свим организацијама и члановима НРПЈ.

- ¹⁴² Организовани радник, бр. 72, 5. X 1924, Стари борци долазе нам ускоро.
- ¹⁴³ Вид.: Оковани радник, бр. 7. и 8. од 3. и 5. X 1924. и Организовани радник, бр. 74. и 76. од 12. и 20. X 1924.
- ¹⁴⁴ А ЦК СКЈ, ЗП 57, Извештај М. Каљевића од 20. I 1925. из Москве — Извршном бироу ЦСИ.
- ¹⁴⁵ А ЦК СКЈ, Ки 1924/61, Извештај Ђ. Цвијића — Коминтерни; др Сима Марковић (прилог за биографију) (за штампу приредио С. Цветковић), Прилози за историју социјализма, 7, Београд 1970, 397—415. Напомињемо да је Извршни биро ЦСИ 23. X 1924. разматрао стање у синдикалном покрету Југославије, оформио комисију од 3 члана с намером да се упозна са свим материјалима о том проблему, да прикупи информације од два поменута делегата ЦСИ и Ки, да би се на основу свега тога донела коначна одлука. (А ЦК СКЈ, ЗП 42, Записник 14. седнице Извршног бироа Профинтерне од 23. X 1924).
- ¹⁴⁶ Више о томе вид.: Платформа споразума Централног одбора и опозиције (ИА КПЈ, II 331—336); др Сима Марковић (прилог за биографију), 402.
- ¹⁴⁷ А ЦК СКЈ, Ки 1924/71.
- ¹⁴⁸ А ЦК СКЈ, ЗП 48, Протокол 13.
- ¹⁴⁹ А ЦК СКЈ, Ки 1924/69.
- ¹⁵⁰ А ЦК СКЈ, Ки 1924/67.
- ¹⁵¹ ИА КПЈ, II, 336—343; А ЦК СКЈ, Ки 1924/74, Материјали са Пленума ЦПВ КПЈ, 20—26. XI 1924.
- ¹⁵² ИА КПЈ, II, 342—343; А ЦК СКЈ, Ки 1924/74. Као год што су материјали Треће партијске конференције објављени у партијској штампи као документи НРПЈ, исто тако су и закључци пленума ЦПВ КПЈ прилагођени захтевима цензуре и објављени у Окованом раднику (бр. 21 од 4. XII 1924) као Одлука Земаљског већа НРПЈ о спору у Партији.
- ¹⁵³ А ЦК СКЈ, Ки 1924/33, Извештај о раду и стању НРПЈ.
- ¹⁵⁴ ИА КПЈ, II, 343. Упозоравамо да се наведени подаци не слажу, тј. на референдуму је учествовало више организација него што их је поминуто у извештају Коминтерни. Успех вођства КПЈ и свој пораз на референдуму, опозиција је оправдавала чињеницом да је левица, упоредо с позивом на референдуму, циркуларима обавестила организације да иза њених ставова стоји Коминтерна, што је чланство поверовало и изјаснило се против деснице. (А ЦК СКЈ, ЗП, 48).
- ¹⁵⁵ А ЦК СКЈ, Ки 1924/71—1. Записник са седнице Пленума Партије одржане 20. XI 1924.
- ¹⁵⁶ ЦК СКЈ, Ки 1924/81, Писмо М. Каљевића и Ј. Стефановића од 9. XII 1924 — Егзекутиви Коминтерне. Исто писмо су упутили и Профинтерни. (А ЦК СКЈ, ЗП 45).
- ¹⁵⁷ Радничко јединство (Београд), бр. 1, 1. I 1925, На путу потпуне ликвидације.
- ¹⁵⁸ А ЦК СКЈ, Ки 1924/16—4.
- ¹⁵⁹ А ЦК СКЈ, Ки 1924/53; А ЦК СКЈ, ЗП 4, Писмо Д. Буквића од 1. X 1924 — Егзекутивним комитетима Коминтерне и Профинтерне.
- ¹⁶⁰ Институт за раднички покрет Србије, Збирка Коминтерне, 4/1925, Извештај ЦК КПЈ (април 1925) — Егзекутиви Коминтерне.
- ¹⁶¹ А ЦК СКЈ, ЗП 56, Извештај М. Каљевића од 20. I 1925. из Москве — Профинтерни.
- ¹⁶² Раднички глас (Београд), бр. 3 и 4, 29. III и 5. IV 1925, В. Јадрански (псеудоним Рајка Јовановића), Јединство синдиката — ради заједничке борбе радних маса за обарање империјализма!
- ¹⁶³ Као нап. 109.
- ¹⁶⁴ Неке дискусије у комисији и на Проширеном пленуму Коминтерне, као и дефинитивна резолуција о спору у КПЈ објављене су у брошури: Пчеларство, практичне упуте о рационалном гајењу пчела (Загреб 1925). Напомињемо да је брошуру издао ЦК КПЈ (дакле, левичари), да су у резолуцији многа места мењана, тј. да су ублажаване неповољне оцене о левој фракцији, а појачаване када је реч о десној, због чега ћемо се служити архивским документом.
- ¹⁶⁵ А ЦК СКЈ, Ки 1925/16, Однос између Партије и Црвених синдиката.
- ¹⁶⁶ Исто.
- ¹⁶⁷ Исто.
- ¹⁶⁸ Исто.

- ¹⁶⁹ Исто.
- ¹⁷⁰ А ЦК СКЈ, ЗП 61 и 66, Писма М. Каљевића од 18. III и 16. V 1925. из Москве — Профинтерни.
- ¹⁷¹ Више о свему томе вид.: Резолуција Трећег конгреса КПЈ по извештају КПЈ (ИА КПЈ, II, 92—96).
- ¹⁷² А ЦК СКЈ, КИ, 1926/5, Извештај Партије за период од прошле до ове седнице Проширене егзекутиве КПЈ; А ЦК СКЈ, КИ 1926/8 Писмо Милића (С. Марковића) и Предрага (Л. Стефановића) — Коминтерни.
- ¹⁷³ А ЦК СКЈ, КИ 1926/5.
- ¹⁷⁴ Исто.
- ¹⁷⁵ А ЦК СКЈ, КИ 1926/8, Писмо Милића (С. Марковића) и Предрага (Л. Стефановића) — Коминтерни.
- ¹⁷⁶ Исто; А ЦК СКЈ, ЗП 91, Писмо Јухорца (Д. Марјановића) од 8. II 1926. из Београда — Профинтерни.
- ¹⁷⁷ ИА КПЈ, II, 128—129.
- ¹⁷⁸ Исто, 131.
- ¹⁷⁹ Исто, 133—141.
- ¹⁸⁰ А ЦК СК, КИ 1926/22, Протокол седнице ЦК КПЈ одржане 23. V 1926. Поред тога вид.: Н. Јовановић, Организационо стање и унутарпартијски развој КПЈ у Србији 1926—1928, Токови револуције, III, Београд 1968, 251—252.
- ¹⁸¹ Н. Јовановић, Организационо стање и унутарпартијски развој КПЈ у Србији, 252—253.
- ¹⁸² А ЦК СКЈ, КИ 1926/5, Извештај Партије за период од прошле до ове седнице проширене Егзекутиве.
- ¹⁸³ А ЦК СКЈ, КИ 1926/139, Протокол седнице Политбироа од 5. XII 1926.
- ¹⁸⁴ А ЦК СКЈ, КИ 1926/95, Протокол пленума ЦК КПЈ (5. и 6. IX 1926); А ЦК СКЈ, КИ 1926/115, Одлуке Пленума ЦК КПЈ, одржаног 5. и 6. XI 1926. (Резолуција ЦК о синдикалном питању). Напомињемо да се ова резолуција бави углавном питањем јединственог фронта и уједињења синдиката и критикује ставове П. Павловића о свим питањима. 1919—1925, 131.
- ¹⁸⁵ А ЦК СКЈ, КИ 1926/135, Протокол седнице Политбироа ЦК КПЈ од 27. XI 1926.
- А ЦК СКЈ, КИ 1926/139, Протокол седнице Политбироа од 5. XII 1926. Исто.
- ¹ А ЦК СКЈ, КИ 1927/13, Резолуција о синдикалном питању; КИ 1927/14, Извештај Политбироа ЦК КПЈ о политичкој ситуацији у Југославији, поднесен БКФ 5. VII 1927; КИ 1927/17, Извештај Политбироа ЦК КПЈ прихваћен на седници Политбироа 25. VIII 1927 — Коминтерни; А ЦК СКЈ, ЗП 122, Криза у Независним синдикатима Југославије — Принципијелне и тактичке грешке њиховог вођства. Одговор Драгачевца (К. Новаковића) Балканском секретаријату Извршног комитета Коминтерне и комфракцији Коминтерне.
- ¹⁸⁹ А ЦК СКЈ, КИ 1927/14, Извештај Политбироа ЦК КПЈ од 5. VII 1927; КИ 1927/24—5, Резолуција Политбироа ЦК КПЈ по питању синдикалних конгреса; А ЦК СКЈ, ЗП 163, Писмо Божића (Л. Стефановића) од 29. VII 1928 — Комисији за израду резолуције о синдикалном покрету у Југославији; А ЦК СКЈ, ЗП 175, Резолуција о синдикалном питању у Југославији примљена на Конгресу Профинтерне у марту 1928.
- ¹⁹⁰ Исто; А ЦК СКЈ, КИ 1927/24—3, Резолуција о политичкој ситуацији, раду Партије и њеним задацима (усвојена на новембарском проширеном Пленуму 1927); А ЦК СКЈ, КИ 1927/24—4, Тезе о ситуацији у Партији и унутарпартијском курсу.
- ¹⁹¹ А ЦК СКЈ, КИ 1927/14, Извештај Политбироа ЦК КПЈ од 5. VII 1927.
- ¹⁹² Исто; А ЦК СКЈ; КИ 1927/17, Извештај Политбироа ЦК КПЈ с краја септембра 1927; А ЦК СКЈ, ЗП 175, Резолуција о синдикалном питању у Југославији, примљена на Конгресу Профинтерне у априлу 1928, ЗП 163, Писмо Божића (Л. Стефановића) комисији за израду резолуције о синдикалном питању у Југославији; Н. Јовановић, О сукобима у вођству КПЈ у питању синдикалног јединства и руковођења Независним синдикатима 1926/27. године, 434—436.
- ¹⁹³ А ЦК СКЈ, КИ 1927/24—5, Резолуција Политбироа ЦК КПЈ по питању синдикалног конгреса.

- ¹⁹⁴ А ЦК СКЈ, КИ 1927/24—1—7, Записник пленума ЦК КПЈ од 27. XI 1927.
- ¹⁹⁵ Вид. у А ЦК СКЈ, КИ 1927/24—1—7, Записник Пленума ЦК КПЈ од 27. XI 1927; КИ 1927/24—2, Резолуцију по организационом питању; КИ 1927/24—3, Резолуција о политичкој ситуацији, раду Партије и њеним задацима; КИ 1927/24—4, Тезе о ситуацији у Партији. .; КИ 1927/24—6, Резолуција о синдикалном питању.
- ¹⁹⁶ ИА КПЈ, II, 445.
- ¹⁹⁷ Делегација Независних савеза Југославије на свом заседању 30. марта одлучила је да на IV конгрес Профинтерне иде 10 делегата изабраних од комунистичких фракција, у следећим савезима: пољопривредних радника, металаца, дрводељаца, железничара, рудара, грађевинара, текстилаца, графичара и живежара и један делегат централне комунистичке фракције Независних синдиката. „Избори делегата били су дужни спроводити се сагласно директивама комунистичких фракција ЦРСОЈ, комунистичких фракција горе поменутих савеза.“ На томе принципу били су проведени избори делегата у свим поменутих савезима. Од изабраних делегата на Конгрес је стигло 8, а два (графичара и текстилаца) ухваћени су на граници и ухапшени. Делегати по савезима су били: Доман Јан „Балаш“, Петар Радоваковић „Јовановић“, Ј. Стефановић „Божић“, Томанић Иван „Бежић“, Габријел Крањец „Цуфор“, Лазар Дедијер „Херцеговић“, „Таугнер“ Ду Едуард, Вихтнер Рудолф „Трајановић“. Осим тих делегата, на Конгрес су дошла три друга изабрана на непрописан начин, и то: „Мартић“ — Иван Крндељ, наименован од 2 члана Политбироа КПЈ, као делегат Обласног комитета ЦРСОЈ у Загребу, затим „Габровец“ — Виктор Колеша, који је изабран неправилно од Месне секције железничара у Загребу и „П. Рибарац“ — Радомир Аранђеловић, са својом женом Софијом Аранђеловић, који је у Бечу представнику Профинтерне изјавио да он иде, као делегат, на Међународну конференцију приватних намештеника. (А ЦК СКЈ, ЗП 144); А ЦК СКЈ, ЗП 175, Резолуција о синдикалном покрету у Југославији примљена на Конгресу Профинтерне априла 1928.
- ¹⁹⁸ Више о томе вид.: Н. Јовановић, Борба за спровођење „Отвореног писма“ Коминтерне у Србији, Револуционарни раднички покрет у Загребу између два светска рата (Зборник радова), Загреб 1968, 83—88; ИА КПЈ, II, 447—453.
- ¹⁹⁹ Н. Јовановић, Борба за спровођење „Отвореног писма“ Коминтерне у Србији, 88—102.
- ²⁰⁰ Опште податке о IV конгресу КПЈ вид.: Преглед историје СКЈ, 153—160.
- ²⁰¹ ИА КПЈ, II, 158—159.
- ²⁰² Исто, 172—173.
- ²⁰³ Исто, 205—207.
- ²⁰⁴ Исто, 207; А ЦК СКЈ, ЗП 175, Резолуција о синдикалном питању у Југославији примљена на Конгресу Профинтерне априла 1928. године.
- ²⁰⁵ Милица Миленковић, Синдикални покрет у Србији 1921—1929, Београд 1980, стр. 410, 411.
- ²⁰⁶ Тома Миленковић, Социјалистичка партија Југославије, Београд, 1974, стр. 617—618; Радничке новине, бр. 34, 20. VII 1923.
- ²⁰⁷ Исто; Милица Миленковић, Драгиша Лапчевић о уједињењу синдикалног покрета 1919—1925, „Драгиша Лапчевић у радничком покрету Србије“, Титово Ужице 1984, стр. 126.
- ²⁰⁸ Радничке новине, бр. 40—42, 31. VIII, 5. и 14. IX 1923, Партија и синдикати.
- ²⁰⁹ Тома Миленковић, Социјалистичка партија Југославије, стр. 619—620.
- ²¹⁰ Исто, 622.
- ²¹¹ Раднички и синдикални покрет, Извештај Управе ГРСЈ о стању синдикалног покрета и положају радника Југославије за време 1921—1923, 78; Т. Миленковић, Социјалистичка партија Југославије, 624.
- ²¹² Радничке новине, бр. 19, 8. IV 1925.
- ²¹³ Раднички синдикални покрет, 77, 79; Радничке новине, бр. 19, 7. V 1924.
- ²¹⁴ Јосип Цази, С пута реформизма на пут класне борбе, Загреб, 1977, 39.

- ²¹⁵ Јединство радничке класе, Извештај са Конгреса радничког синдикалног уједињења, одржаног у Београду 10—12. октобра, Београд 1925, 63—76.
- ²¹⁶ Исто, 36—38; Уједињени синдикати, бр. 6, 20. XI 1925.
- ²¹⁷ Милица Миленковић, Д. Лапчевић о уједињењу синдикалног покрета 1919—1925, 131.
- ²¹⁸ Јединство радничке класе, 1926, 39—40; Уједињени синдикати, бр. 10, 18. XII 1925, Извештај са конгреса...
- ²¹⁹ Радничке новине, бр. 38, 19. VIII 1925; Н. Дивац, Социјалистичка партија и уједињени синдикати.
- ²²⁰ Радничке новине, бр. 44, 30. XI 1925, Изјава СПП по питању синдикалног уједињења.
- ²²¹ Организовани радник, бр. 64, 4. X 1925. Предлози резолуција за Конгрес уједињења.
- ²²² Т. Миленковић, Социјалистичка партија Југославије, 625—626.
- ²²³ Уједињени синдикати, бр. 2, 6. I 1926, Саопштење Председништва УРС-а.
- ²²⁴ Радничке новине, бр. 8—9, 24. II, 3. III 1926.
- ²²⁵ Т. Миленковић, Социјалистичка партија Југославије, 627.
- ²²⁶ Радничке новине, бр. 3, 21. I 1926.
- ²²⁷ Уједињени синдикати, бр. 27, 16. VII 1926, Изјава Извршног одбора УРС-а.
- ²²⁸ Уједињени синдикати, бр. 27, 16. VII 1926, Изјава ИО УРССЈ.
- ²²⁹ Т. Миленковић, Социјалистичка партија Југославије, 628.

DIE BEZIEHUNGEN DER JUGSLAWISCHEN GEWERKSCHAFTEN ZU DEN ARBEITERPARTEIEN UND IHRE INTERNATIONALEN VERHÄLTNISSE (1919—1929)

Zusammenfassung

Die Beziehungen, welche in der Periode 1919—1929 zwischen den Gewerkschaften und den jugoslawischen Arbeiterparteien bestanden, haben ihre Wurzeln in der sozialdemokratischen Vorkriegszeit und waren auch eine direkte Widerspiegelung des revolutionären Zustandes in der internationalen Arbeiterbewegung nach dem ersten Weltkrieg. Dies gilt auch für die internationalen Verhältnisse jugoslawischer Gewerkschaften.

Unter den Verhältnissen der Existenz zweier internationalen Zentren (Amsterdam und Moskau), mit verschiedenen Ideenrichtungen, kam es unvermeidlich zu verschiedenen Einflüssen in der Arbeiterbewegungen einzelner Länder, welche sich für das eine oder das andere dieser beider Zentren entschieden. Dasselbe geschah auch mit den Arbeiterbewegungen in jugoslawischen Ländern nach dem ersten Weltkrieg. Ein Teil der Organisationen blieb mehr an die sozialistische reformistische Ideologie gebunden, während sich der andere zur kommunistischen revolutionären Richtung bekannte. Diese Getrenntheit war ideologischer Natur.

Diese Ausschliesslichkeit der internationalen sozialistischen Bewegung gegenüber der internationalen kommunistischen Bewegung und umgekehrt offenbarte sich in vollem Ausmass in allen Formen der Organisation.

Der Versuch der Anwendung einer Taktik der Gründung einer einheitlichen Front gab nicht die erwünschten Resultate. Im vollen Bewusstsein des ideologischen Vorteils der Kommunisten, haben die Reformisten nie die gemeinsame Tätigkeit mit den Kommunisten aufgenommen.

Trotz allem, aber, verwirklicht sich auf verschiedene Weisen, in der Periode von 1919—1929, die Radikalisierung der Arbeiterbewegung, welche, mit der reformistischen Politik unzufrieden, den Halt für ihr Bewegen nach links suchte. Der Einfluss kommunistischer Parteien und revolutionärer Gewerkschaften, sowohl in der Welt, als auch bei uns, stärkte den Einfluss auf die Massen. Die wirtschaftliche und politische Entwicklung und die Ereignisse in einer Reihe von Ländern der Welt in der Periode von 1919—1929 bestätigten, dass die Stabilisation des Kapitalismus einen vorübergehenden Charakter hatte. In der grossen Wirtschaftskrise zeigte das Wesen des Kapitalismus sein wahres Gesicht. Die Gegensätze der kapitalistischen Ordnung und die Weiterentwicklung der Geschehnisse wird unumgänglich zu neuen massiven Klassenkonflikten, Kriegen und Revolutionen führen.

Dr Milica Milenković